

palócföld

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1989/2:XXIII.

TARTALOM

- 1 Sziveri János: Kóma (vers)
- 3 Varga Imre versei
- 5 Háy János versei

VALÓSÁGUNK

- 7 Gyöngyösi István: Devianciáról – egy statisztikus szemével (tanulmány)
- 12 Lukács Gergely Sándor: Egy keszi gazda sorsa (szociográfia)
- 21 Zonda Tamás: Tények, nosztalgiák (tanulmány)
- 30 Etesi Deák László: Egy hét nyugdíjas férfiak között (szociográfia)
- 33 Bebukottak (filmszövegkönyv)
- 45 Bacskó Piroska: Vitazáró
- 52 Handó Péter versei
- 53 Erdős István: Klosters, avagy egy lóversenyfutam anatómiája (novella)
- 65 Vincze Dezső versei
- 66 Kelemen József versei
- 67 Veres Andrea versei

HAGYOMÁNY

- 68 Fried István: Miroslav Krleža magyar irodalomképéhez (tanulmány)
- 76 Kerényi Ferenc: Szemközt Madách Imre szövegével (tanulmány)

MŰHELY

- 85 Mezey Katalin: Napló helyett VII.

MÉRLEGEN

- 88 Tanulmányok a beilleszkedési zavarokról (Kerékgyártó T. István)
- 93 Siposhegyi Péter: Levél Ádám Tarnásnak

Kóma

Kinek? K. I.-nek valamint T. L.-nak

---

valami mégsem stimmel ha egyszeriben szabad
elszólnom magam bár szabad szemmel is látom
ami előre az most hátrafelé halad
s mint sliccen át felmered előttünk bizonyos zátony

*ebben a városban minden olyan furcsa
már fogy a fagy az égbolt oly igen szomorú
ebben a városban minden olyan s hűgyszag
már fagy fogy az égbolt a velünk egykorú*

*egy köpködő ablakán tükörtojás csap ki
kint nem szünön dülöngél locsog a város
aki bent van másra sem gondol: csak ki-
és elfele innen – levegőn lenni kevésbé káros*

s miközben imbolygom lázadó kobakkal elfele
mint ádáz kártyacsatáknál – ismét az látszat csal
netán markomba lüktetne szerencsém szerccsen alfele
nem vagyok több nélküle: száraz hal

por permetez akármerre lépek könnyek kopognak
mély sebeket sütnék kézfejem zománcán hoznak
vagy visznek felismerem ez a mai ugyanolyan rossz nap
nem feledem származásom emlékeim noha foszladoznak

*egyszer-másszor győznek a költők de csak
a vadparaszt a kézműves a kisipar csuklik
meg a buja munkás ha fogytán a ketchup
és a szász s mint a colstok mert teheti összecuklik*

járkálunk ahogy a kisértetek Európa-szerte
szent hajszára szövetezünk hajszálra így
magasztosulnak érdemeink – ha *kiérdemeljük persze*
vigasztaló, hogy józanon fogant e frigy

világ és alvilág termékeny szerelme hangtalan
léptek az olajon így fest amikor olajra lépnek
váratlanul pedig várat magára kivillan az alany
ocsmány képe – tűnhet szemünkben ez is néha szépnek

szóдавíz serceg valamely hullahalovány reggelen
s fülemben harangnyelvként vergődik egy hangya
tessék boldog hengegésnek – a kérdést felteszem:
akad-e kinek enyémnél kisebb a rangja

a munkások is de csak egyszer-másszor
hívci lehetnek elvont anarchiának
szervezetten bedőlnek mint rogyant házsor
oh istenem tekintenél bár fiad tékozló fiának

miként a kivénhedt kísértetek vonulnak *arra*
és aztán nagy hirtelen leereszkedünk a mennyből
úgy teszünk mintha kapaszkodnánk föl a rozoga falra
kiúszni kéne kiúszni legalább egyszer még e szennyből

egyre zaklatottabb költeményeket írunk ez rá
– vagyis hát ez is – a példa felülmúljuk
a maga nemében felülmúlhatatlan Pound Ezrát
s megfeszülve napi olvasmányainkat bújjuk

föntről aki lefelé nézelődik korántsem láthatja
velünk, hogy itt mi van közibénk valami béckelődik
mint a levegőt a trágyabűz az eszmét áztatja
a rög – mit hirdetnek hirtelen közéleti blödlük

magán kívül álldogál az ajtóban egy proletár
fejét hajt előtte fesztelen Groucho képében a Károly
eszméletlenül elhever, hogyha mer nem csatorál
félszegen nyilatkozik immár a máról

tetten ért reményeinket sietve rakosgatjuk félre
érkezésünk sincs megtanulni amit ma még nem szabad
rothadást avar takar ha kínálnák akkor sem kéne
a lehetőség szemrebbenés alatt elszaladt

egy köpködő ablakán tükrötjás csap ki
már fagyva fogy az égbolt oly igen szomorú
léha röpköd néha-néha s cimbalom vagy mi
feszíti pattanásig húrjait mint homlokom redőit a ború

item

megtörtént mindez szeptember végén a Pesti Vigadóban
ahová beszorítottam akár az ék testek közé a testem
és betértem oda akkor előtte éppen elhaladóban
résztvehessek magam is a Sziveri-féle költői esten

Cigánysor, 1987. október-november.

Tavaszi szonett

Amikor lángot vet a Fehér Kos,
a víz alatt föl villannak csontjaink,
s minden ami bennünk rejtett és titkos
volt – fényben áll. Elindul nagy mancsain

Medve és Sakál. Majomként futkos
bőrünk alatt a büntudat s arra int,
hogy forduljunk vissza önmagunkhoz,
s hagyjuk csak szerveinket sorba mind

figyelni, hallgatni s válaszolni
füveknek, köveknek, madaraknak;
kinyílni zöld erővel a Napnak.

A vadak is csöndben elballagnak.
Új képek nyílnak a reggel halmain.
Gyerekség, de jó a térbe lógni.

Időnkőről

---

a tegnap is holnap volt tegnapelőtt,
a holnap is múlt lesz, ha elérted,
a múltadban most éld át a jövőt,
s a leszben, ami volt is megébred

ne arra figyelj, amit *még s már* nem látsz
érezd a földet talpad alatt,
s újra épülhet a bensődben Hellász,
de az űrben nem fogsz madarat

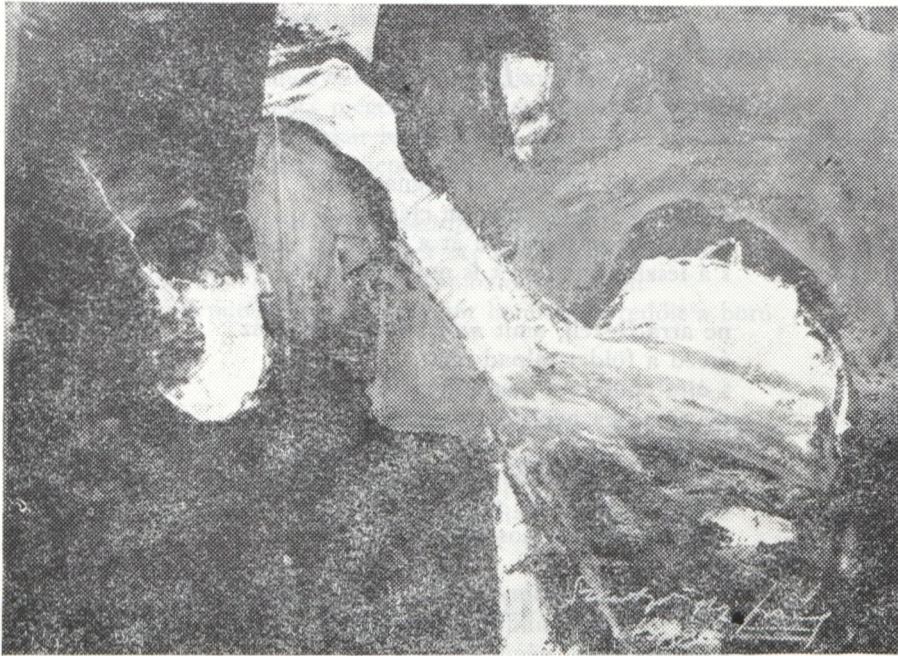
ami volt már hajdan, nem pusztulhat el,
ami most nincs, az nem is volt sosem,
világunk végén mosolygó totem

Szavainkban ásvány, növény s állat el-
múlt időnkőről tündöklék-nő-vakog
s fénylik tágul végül eggyé a sok

otthon

---

nyakamra
hideg símul régi festmények
kékje zománcos bőrű merev ujj érinti
az előtérben míg a liftre várok
mélyvonóval a mennyebe
s amikor e képek egyik terebély
törzse kinyílik beivódom
halkan a szálkák rostok közé
az élet csendje közös
nyelvünk van lett
a vagyunk

A műalkotás létrejötte

(napló)

---

első nap

- ma hozzákezdtem regényem írásához. meleg teát ittam és a tussal készült apró képre gondoltam, amely képen ábrázolt világ alapjául szolgál regényemnek (?). a tájkép az anyagi világban létezik, de egyszersmind a szellem világába emelkedik, az említett alkotás nem nevezhető tájképnek (?).

második nap

- folytatom regényem írását. meleg teát iszom és hallgatom amint a cukor zizeg a csésze alján. az az egy mondat, aminek megírása a mai nap feladata (ez egyébként regényem második mondata) könnyedén szaladt a papírra. sikerét bizonyítja, hogy az első mondaton elmélkedők ijedten dobták félre eddigi elképzeléseiket, ez a mondat megzavarta az előzőt, mert valamely variációt a róla gondolkodók kifejejtettek, de ezzel tovább nem foglalkozunk, mert ugyanígy lesz minden további mondatnál (?).

harmadik nap

- a harmadik mondat, amelyet egy régen kihalt nyelven írtam gyorsírással engem is meglepett, de hál'istennek elfeledkeztem a hiába-való igénlésről és tagadásról. ha nem így történék semmire sem mennék. itt megnyugodtam és öröm fogott el, hogy ismerem a gyorsírást és a holt nyelveket.

negyedik nap

- regényem negyedik mondatának helyén fekvő tuszvonal megerősített abban, hogy nem tévedtem, rábukkantam a megfélemlőre. valami mégis elkerülte figyelmem, ezt azonban nem tartottam szükségesnek tisztázni.

ötödik nap

- a reggeli tea után kísértáltam az erdőre és 46 db apró faágat szedtem (ugyanis regényem 46 betüből és egy tuszvonalból áll). hazafelé menet egyenként elszórtam az ágacskákat, nagyon örültem gyakran gondolok a 46 faágra. meleg teát iszom.

A test története | A szöveg története

: Mi a teendő?

A hatalmas lendület képessé tette a megállásra.
Mozdulatlansága lehetőség a mozgás tapasztalására.

– A történelem különböző korszakai különféle ruha viselését írták elő. Most választhatunk a korszakok között, kinck mi tetszik, illetve a praktikusság alapján válogatók: kinck mi a kényelmes.

XX

Hogy meghallja a hangot, némának kell lennie. A beszélgetés nagymesterei a hallgatást érték el.

– Az alexandriai filozófus szólt hozzá, a római vezér, a londoni kereskedő. A perzsa költő hallgatott. A perzsa költészet különös mérték- és ritmusrendszere megragadta a beszélgetés nagymesterének figyelmét. A perzsa költő nem érzett vágyat, hogy elmondja, miképpen szerveződik a vers.

XX

(A dolgok (?) bevonása a szövegbe megzavarja az öntörvényű nyugalmat, s így megkérdőjeleződik a szöveg létjogosultsága. A kifejezés, a jelentés kibékíthetetlenül válik a cselekvéssel, a cselekedettel... Mi a teendő?)

Devianciáról – egy statisztikus szemével

Tudásom oly' kevés a bűnöm oly' sok, hogy nem tudom magam se, jó mi volna – így töpreng *Petrarca* és önvizsgálata a napjainknak is szóló üzenet. Ismerve az utóbbi évek válságokkal terhes társadalmi és gazdasági helyzetét, a riasztó méreteket öltő deviáns viselkedésformák mindennaposá válását, meg is fordíthatjuk a kérdést: ha tudásunk több lenne, bűnünk is kevesebb lehetne, s valószínűleg akkor kevesebb kétség, bizonytalanság és félelem gyötörne.

A deviancia gyűjtőfogalom. Egyfajta „normaszegő” állapotot fejez ki, eltérést: elhajlást, elkanyarodást a társadalomban általánosan elfogadott szabályoktól, a jól működő közösség szokásaitól, írott és íratlan emberi normáktól. Tehát azok az eltérések, amelyekkel felülemelkedhetünk hétköznapiságunkon, mint egy-egy jeles tudományos, művészeti vagy műszaki alkotással, történelmi időkben hőstettekkel, ezek pozitív töltésűek, és nem sorolhatók a devianciák közé.

Annyiban új típusú és szokatlan viselkedésformák a bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószer-fogyasztás, az öngyilkosság, a gyermekkori magatartásrendellenességek, az elme- és idegbetegségek (az organikusak kivételével), hogy e deviáns folyamatok feltartóztatásában nem történt javulás, sőt romlás következett be.

Számok figyelmeztetnek, hogy az utóbbi években mintegy 30 százalékkal emelkedett azoknak a bűncselekményeknek a száma, amelyeket alkohol-különféle kábítószer, vagy kábítószerpótló anyagok hatása alatt követtek el. Elsősorban a fiatalabb korosztályok a veszélyeztetettek. És nemcsak az tartozik e körbe, amiért börtönbe csukják az elkövetőt. A lélekben ejtett sebek esetenként súlyosabbak a testieknél.

Hazánkban a deviáns viselkedésűek számát mintegy 550–600 ezer főre becsülhetjük, ezen belül az alkoholisták száma közel 450 ezer, a kábító- és kábítószerpótlót használóké 35–40 ezer, az öngyilkosoké hozzávetőleg 5 ezer. Több mint 60 ezer ember kerül évente börtönbe.

Mint minden másban, talán itt is a leghatásosabb a megelőzés lenne, mert később a „gyógyításuk” egyre kisebb eredménnyel kecsegtet. Mérhetetlenül nagy a felelősségünk, a társadalomé, a közösségé, a családé az egyéneké pedig külön-külön a legnagyobb. Mindannyiunk felelősségének már a tudatosulása is előre visz.

Ezt a sokat megélt és látott huszadik századot sokan és sokféleképpen jellemezték már. A gravitáció legyőzése, a komputerek elterjedése, a gének manipulálása, hogy csak néhányat említsünk. Határozottan hozzátehet-

jük: a huszadik század az erőszak százada is. Az erőszak, amely a másik ember, és az erőszaké, amely magunk ellen irányul. Bonyolítja a kérdést, hogy első megközelítésben úgy tetszhet, a társadalom tagjai közül sokan „védtettek” a köztünk lévő és szaporodó „betegségcsoporttal” szemben. Valójában olyan mértékű és hatású társadalmi jelenségről van szó, amely már mindannyiunkat veszélyeztet valamilyen módon. Ezért nem lehet közömbös senki sem. Mert mindent tehetünk, csak egyet nem: nem tudomást venni az egésztől és nem küzdeni ellene.

A devianciákról sokféle nézet és vélemény látott eddig napvilágot. A tudományoknak – közöttük a szociológiának, kriminológiának, statisztikának, pszichológiának, demográfiának, ökonomiának – is megvan a maguk sajátos álláspontja és módszere. Bár ezek a maguk szemüvegén vizsgálják, ennél is fontosabb az egészben való megragadás. Több okból is. Már egy-egy deviáns viselkedésforma is számos társadalmi és egyéni probléma hordozója. Ettől is nagyobb gond a halmozódásuk – például az alkoholizálással gyakran jár együtt bűnözéssel, a kábítószer-fogyasztás az öngyilkossággal – és tartósságuk: azaz az idő nem gyógyít meg oly gyakran semmit.

A biblia tanítása szerint az ember bűnben fogantatik és valamennyien bűnösök vagyunk. Ez a bűn azonban korántsem egyezik meg azzal, amit a törvények regisztrálnak, szankcionálnak és elsősorban erkölcsi rosszaságainkat veszik számba.

Szociális nézőpontból vizsgálva a devianciák egyik kedvezőtlen hatása az, hogy a veszélybe sodródott embert eltávolítja és távoltartja a „gyógyító”-közöségtől, ő maga izolálódik, s a társadalom periferiájára kerül. Ha igaz az ókori bölcsélet, mely szerint a hasonló a hasonlóknak örül, ez csak fokozza a hátrányos helyzetüket.

A szociológia és a közvélemény egyértelműen deviánsnak minősíti a bűnözést és a kábítószer-fogyasztást. Nem ilyen az alkoholizmus megítélése, amelyet részben betegségnek tartanak. A sok éven át szemérmesen elhallgatott prostitúció és a különféle perverzítások szintén a devianciák körébe tartoznak. Amennyiben sorozatosan ismétlődik a vandalizmus, az szintén devianciának számít és a sort folytatni lehet. Azt kell vizsgálni, milyen okok vannak a devianciák hátterében. Kialakulásának előzményei és gyökerei különös figyelmet érdemelnek. Egyfelől a gazdasági, a társadalmi és kulturális viszonyoknak megfelelően alakul, másfelől az egyén társadalmi beilleszkedésének zavarai érhetők tetten, a társas magatartás kibontakozásának, formálódásának és működésének anomáliái. Életünk folyamán egy időben zajlik a tudatos önalakulás, önépítés, önmegvalósítás és a környezet befolyásolása. E két folyamat nem mindig esik szükségszerűen egybe. A család, mint környezet, vagy annak hiánya nagyobb szerepet játszik, mint sok éven át gondoltuk, hittük, tanítottuk.

A társadalom és a gazdaság számos stresszhelyzetet idéz elő. Az egyének alkalmazkodó- és tűrőképessége nagyon eltérő. Függvénye intelligenciaszintjüknek, tudásuknak, az átörökölt szokásaiknak, érzelmi beállítottságuknak, jellemüknek. Nem kevés azoknak a száma, akik a feszültséghelyzet feloldására és feldolgozására képtelenek, személyiségük többnyire primitív, s megoldásként a deviáns viselkedést „választják”.

Egyes szerzők szerint deviáns tulajdonságok minden embernél fellelhetők. Az agresszivitás például nélkülözhetetlen az élni akaráshoz és tudáshoz. Ám túlburjánzása, amely révén egyik ember a másikon átgázol, ez a

bűnözésnek fő mozgatója. Ugyanakkor a gyökértelenség, a vélt kiúttalanság, az elhagyatottság a talajvesztettség elvezethet a narkózishoz, az öngyilkossághoz.

A deviáns viselkedésformák járványszerűen terjednek hazánkban. A kedvezőtlen irányzatok fő vonulatai közismertek, s területi metszeteikben bár vannak lényeges különbségek – valamiféle teljesség igényével történő áttekintésre nem vállalkozhatunk. Egy cikk keretei erre egyébként sem nyújtanak lehetőséget.

Ami mégis felvállalható, az valamiféle riadó – néhány riasztó adat tükrében. Azt gondolom, jelen időszakban ott tartunk, hogy konstatáljuk a kedvezőtlen folyamatok kórisméit, megpróbálunk helyes diagnózist felállítani, hogy komplex terápiával valójában gyógyítani lehessen.

A Nógrád megyei adatok azért is figyelemre méltóak, mert jelzik a romlás gyorsulását.

Nem kívánok valamennyi deviáns viselkedésformával foglalkozni, csak az alkoholizmus, és az öngyilkosságok néhány jelenségét érintem.

Az alkoholizmus az utóbbi években olyannyira elterjedt, hogy elérte a népbetegség szintjét. Becslésére kétféle módszert alkalmaznak. Egyfelől az elfogyasztott alkohol mennyiségéből, másfelől egy képlet, a Jellinek-formula segítségével a májsugorodás okozta halálesetek átlagosan 60 százalékos arányából következtetnek. Ez utóbbi adatok szerint hazánkban az alkoholisták száma 1986-ban 448 128 fő volt, arányuk 4,2 százalék, s közülük 111 504 fő a nők száma, tehát gyakorlatilag minden negyedik személy. A népesség mintegy 10 százaléka tehető a rendszeresen kritikusan nagymennyiségű alkoholt fogyasztók aránya.

Statisztikai adatok nemzetközi egybevetésével egy meglehetősen kétes értékű és szomorú világelsőség: nálunk százezer lakosra 43 fő az alkoholos májsugorban elhunytak száma, s minden országban ettől csak jobb helyzettel találkozunk. Csak felsorolásképpen: Ausztriában ugyancsak a mutató 30,8, Franciaországban 24,4, az NSZK-ban 23,7, Japánban 14,2, az Egyesült Királyságban 4,6, Izlandon 0,8 fő.

Megszoktuk, hogy minden rossz keletkezésére van válaszuk. Akár elfogadható, akár nem: de van. *Most ne legyen. Mert erre nincs.* Ez ugyanis, ami történik, ez egy közvetett, lassú önpusztítás. Rejtőzködő szuicidum. A férfiak várható élettartamának csökkenésében – szemben a világ országaiiban végbemenő lassú emelkedéssel – ez mindenképpen szerepet játszik.

Nógrád megyében is súlyosbodott a helyzet. Amíg ugyanis 1980-ban az alkoholfogyasztásra visszavezethető halálokokban elhunytak 100 ezer megfelelő korú lakosra jutó száma átlagosan 27,7 fő volt (az országos átlag 28,3 fő), s ezzel a megyék között a tizedik helyet foglalta el, ugyancsak 1986-ban 64,2 főre rosszabbodott és már csak hét megye mutatója kedvezőtlenebb ennél. Az orvosi kezelést igénylő 11–12 ezer beteg többsége javakorabeli – 38–49 év közötti – férfi, és biztosított az utánpótlás is, mintegy 20–25 ezer rendszeres nagyívóból.

A jelenség tömeges elterjedésének hátterében számos társadalmi, gazdasági és személyiségi probléma áll. Döntő szerepe azonban a családnak van, a kötelékek lazulásának, felbomlásának. Az év végén nyilvántartott alkohol-

betegek száma a nyolcvanas évtizedben háromszorosára nőtt. Szakorvosi vélemény szerint alkoholizmus esetén elsősorban az apák alkoholizmusára gondolnak, ám rendszeresen növekszik az anyáké, a nőké. Legfontosabb következménye az, hogy az egyén kiszorul a család életéből, amelyre pedig a legnagyobb szükség lenne. Az alkoholista családja mindig veszélyeztetett. Gyakran izolálódik és neurotizálódik. A külvilág számukra sokszor kirekesztődik, nehezen megközelíthetőek, nem képesek „gyógyító kapcsolatot” teremteni. Mivel a személyiség a családban fejlődik, az alkoholista családjában kapott „minta” a későbbi életutak során bekövetkezett emberi tragédiának egyik előidézője.

S egy megfigyelés: a legrosszabb anyák a női alkoholisták.

A gyógyult alkoholbetegek társadalmi megítéléséről nem sok szó esik. A helyzet paradox: a társadalom elviseli, a munkahelyek még imitt-amott eltűrik az ittasságot, de a gyógyultat esetenként kiközösítik, mint hajdan a tbc-sket.

Az alkoholizmus népbetegség, társadalmi veszélyessége nagy. Talán jelent némi reménysugárt az, hogy az összes ittasan okozott balesetek száma 1980. és 1987. között országosan mintegy hatodával, Nógrád megyében több mint harmadával csökkent. Ám még így is magas. Közülük minden tizedik végződik halállal. Sokszor egy-egy élet megmentéséért az ország lakossága mozdul meg. S az így, értelmetlenül meghaltak? Ittasság által a valószínűsíthetően „halálra ítélték”?

És két tényszerű adat, csupán önmagukban említve. Azoknak a jogró-sen elítélt felnőtteknek aránya, akiknek cselekménye az alkoholfogyasztással volt kapcsolatban, 40 százalék közül alakul, de a fiatalokúaknál is eléri a 20 százalékot.

A pszichés segítség, a szociális gondozás és általában a társadalom kulturális szintjének emelkedése fontos eszköz lehet az alkoholizmus kialakulásának megelőzésében. A fogyasztás korlátozása, a szeszes italok árának emelése csak tüneti kezelés, bár a kezdeti eredmények nem elhanyagolhatóak. Ha elfogadjuk azt, hogy az alkoholizmus másodlagos tényező, akkor a fő hangsúlyt az elsődleges kiváltó okok megszüntetésére kell helyezni.

Manapság, amikor tovább romlanak az életkörülmények, a számítások azt mutatják, hogy társadalmi méretekben a reálbérszint úgy a tizenöt évvel ezelőtti szintre zuhant vissza. Kemény kényszerpályák állandósulnak. Szaporodnak a társadalmi anomáliák, fokozódik egyes rétegek szegénysége. A felsorolt tényezők együttesen sem hibáztathatók, amiért az alkoholizmus mutatói egyre rosszabbodnak. Most köszönnek vissza a nevelés évtizedes restanciái a véleményem szerint kialakulatlan, befejezetlen személyiség-építés. Hogy az emberek nincsenek felvértezve a váratlan stresszhatások fogadására, a jelentkező feszültségek feldolgozására és levezetésére.

Az alkoholizmus a küzdés feladása és feledése. A kisebb ellenállás irányába haladnak akkor, amikor egy élvezeti cikk fogyasztásába temetik a megoldásra váró problémákat. Az önsorsrontók deviáns viselkedésének elterjedésére mégsem könnyű elfogadható magyarázatot találni. Krízishelyzetek, sorscsapások mindig voltak és lesznek. Miért nem hasznos elfoglaltságba, az ismeretek gyarapításába menekülnek, s miért hátra, miért nem előre? Egyáltalán van-e, s milyen a felelősségérzetük a jövő nemzedékével szemben? Tudom, naivul becsületos a kérdés, de kérdés. Még ha nincs is felelet.

Nem öncélú a dohogás. Valamit ki kéne találni és megálljt parancsolni. Ennek a valaminek az alfája és omegája a családi kötelékek erősödésében, értékének növekedésében rejlik. És nem szabad feladni az alkoholelzenes kampányt sem, még ha eddig nem is született látványos eredmény.

Nagyon nehéz és bonyolult kérdés az öngyilkosok problémája. Évente mintegy ötezer ember hal meg így Magyarországon, évtizedek óta a magyar mutató a legrosszabb a világon. Aránya 45 százezrelék körüli. Egy emberöltőnyi idő óta folyamatosan emelkedik, s 1983-ban érte el a legmagasabb szintet, amikor 4911-en vetettek véget önkezüleg az életüknek. A statisztikák szerint 1921-től 1940-ig Európában a magas öngyilkossági gyakoriságú országok között Ausztria után hazánk következik. A második világháborút követő 15 évben az öngyilkosságok csökkenő irányzata figyelhető meg, majd ezt követően erőtelesen nőtt és ollója az utóbbi negyed században még a magas öngyilkossági gyakoriságú országokhoz képest is nyílt. Az utóbbi három évtized átlagában az öngyilkosok héttizede férfi, 30 százalékka nő. A kísérletek száma háromszorosa az öngyilkosoknak, és ettől is többen vannak a határmezsgye felé sodródók.

Lényeges a területi különbségek állandósága. A legmagasabb öngyilkossági gyakoriságú régió az alföldi megyék, különösen Bács-Kiskun, Csongrád, Szolnok, Hajdú-Bihar, ugyanakkor alacsony arányszámú Győr-Sopron, Vas, Zala és viszonylag Nógrád megye is, bár hullámzás az utóbbinál megfigyelhető. Az 1981-87. évek átlagában a megyében évente átlagosan 73 fő halt meg öngyilkosság által, ezen belül a férfiak aránya 75,3 százalék.

A kormegoszlást vizsgálva ugyanebben az időszakban három 14 éven aluli vetett véget önkezével életének. A legveszélyeztetettebb korosztály a 40 és 59 évesek közöttiek csoportja, az öngyilkosok 42,6 százalékos részarányával. A 60 éves és idősebbek az összes öngyilkos 30 százalékát teszik ki.

Milyen tényezők váltják ki? Három ok látszik meghatározónak. Egyfelől az időskorúak számának növekedése a népességben belül. Másfelől a szociális integráció mértéke gyengülő. Ez azt jelenti, hogy az emberek egy része akkor menekül az önkéntes halálba, ha kötődése az emberekhez, a közösségekhez végletesen meglazul, gyakorlatilag megszűnik. Nem az egyedüllét a meghatározó, hanem a reménytelen magány, s az önszeretet hiánya. Nem véletlenül élnek tovább a családostok, mint az egyedülállók, a házastok, mint az elváltak. S végül harmadik kiváló ok a gyógyíthatatlan betegségek tudata.

A területi különbségekben olyan okok is fellelhetők, mint a végletes túlhajszoltság a munkavégzésben, az ezzel társuló egészségtelen életmód, egyéni, családi, közösségi konfliktusok esetén a tradicionális viselkedésformák érvényesülése.

A koncentrációs táborokról hallott szörnyű számok között akadt egy mélyen emberi. A lélektan egyes művelői szerint ugyanis itt történt a legkevesebb öngyilkosság. Nem tudom, hogy igaz-e, de elhiszem. Elhiszem és megráz. Az élni akarók üzenete ez az egyszerű és a megismételhetetlen ÉLET-nek.

Aki emberi titkok mélyére tekint, beleszédül. Csak egy villanásnyi időre tekintettem a deviáns viselkedésformák két területére. A figyelemkeltés és a segítség igényével.

Egy keszi gazda sorsa

A harmincas években épült házon még ma is látszik az egykori gazda tehetősége. Nemcsak az ablakokat őrző szálfenyők, de a nagyüzemi istállónak beillő gazdasági épületek is ezt a meggyőződést erősítik meg az erre vetődő emberben.

Félig lehúzott redőnyű nappali szobában, jobb napokat látott barokk bútorok között ülünk le a ház gazdájával. Én hallgatni és kérdezni, ő pedig elmondani az életét.

Szálfatermetét még hetvenöt évesen is őrzi. Tekintetében az önismeret illúziótlansága. Gyanítom, arcán a ráncokban nemcsak az időnek, de az emberek cudarságának is része van. Itt most egy sors következik. Egy gazda sorsa a huszadik században – Magyarországon.

Édesapám Obrecsány László kőszénbányász vájár volt. Édesanyám leánykori neve: Pintér Teréz, háztartásbeli. Hárman voltunk testvérek: Béla építészmérnök, Barnus a kereskedelemben, népboltvezető, én pedig „Gyula” állattenyésztési ellenőr voltam.

Etes község Amália-akna alsótelepén laktunk 1906-tól 1932-ig. 1932-től Karancskesziben laktunk, egész mostanáig. Születtem: 1914. február 5-én, Etes Amália-akna alsótelepén. Ott végeztem el a szokásos általános iskolámat. Itt gyerekeskedtem.

1928-ban felvettek a salgótarjáni üvegyárba dolgozni, asztréger, üveghordó voltam.

1929. július 17-én a salgótarjáni kőszénbánya részvénytársulat bányagazgatósága felvett dolgozni, az Etes községhez tartozó Szánas-pusztai kőszénbányába. Itt először uraságiba, majd mint csillés dolgoztam. 1932. április 30-án leszámoltam és hazajöttem Karancskeszibe dolgozni, azaz gazdálkodni.

Nagyapám, Pintér György, közösen gazdálkodott az öccsével, Pintér Istvánnal, 48 kataszterholdon. Mindent megosztottak fele-fele arányban. Az öccs maradt a régi házban, mi pedig a telek másik végén új házat és istállót pajtával egybeépítettünk. Azóta is itt lakunk. Itt dolgoztuk a 24 hold földet nagyapámmal.

Édesapám eljárt dolgozni a kőszénbányába mindennap. Mikor tehatték, ők is besegítettek dolgozni.

Ahhoz, hogy termelni is tudjunk, állatokat kellett vásárolni, mert ami a vállalkozásból jutott, kevés volt. Vettünk lovat, tehenet, sertést, juhot és baromfit tenyésztettünk. Ezek az állatok a trágya szempontjából is kelletek. Célunk az volt, hogy minél több földet le tudjunk trágyázni. E szerves trágya mellé még műtrágyát is használtunk, így aztán jól termettek a földjeink.

Hogy mennyire jól gazdálkodtunk, azt az is bizonyítja, hogy egy jó pár év után 14 kataszteri hold erdőt és hat hold szántót meg tudtunk venni anélkül, hogy adósságunk lett volna. Nem mondom, még több lett a munka. Korán keltünk, későn feküdtünk. Tehát nem nyolc órát dolgoztunk. Mondhatnám azt, hogy sötétől sötétig. De örömmel csináltuk, mert szabadok, függetlenek voltunk, nem függünk senkitől, úgy dolgoztunk, ahogy mi akartunk, zavartalanul. Ha elmentünk valahová kirándulni, vagy ünnepélyre, vagy kiállításra, nem kellett engedélyt kérni senkitől, és akkor mentünk, amikor mi jónak láttuk. Nem vendéglőbe étkeztünk, hanem készítettünk idchaza azt, amit szerettünk ételt, italt, és azt bepakoltuk, ha kocsival mentünk, akkor a kocsiba, és ami a legfontosabb volt, akkor etünk, amikor mi jónak láttuk. Senki nem hajtott vagy zavart bennünket.

Nekem jobban tetszett mint egy miniszteri állás, mert egy miniszter sok gonddal, problémával küszködik és sok mindentől függ a helyzete, de én cezktől akkor mentes voltam, jól elfáradtam és munka után jól tudtam pihenni. Nagy fejtörést nem kellett végezni.

Nagyapám jóba volt a jászberényi méntelep parancsnokával és ott megvásárolt egy szép lipicai fajtájú mént, melyet egész olcsón meg tudta venni, mert rúgott, harapott, sok kezelőt a kórházba küldött, félték tőle. Ezt a rossz szokását soha nem felejtette el. Mi azért lekezeljük hiba nélkül. Ezt a mént igára nem használtuk, csak kimondottan fedeztetésre és lovaglásra. Még több volt a munkám. Reggel, este le kellett lovagolnom. Ezt azért említettem meg, mert a mén jó pénzforrás volt a gazdaságban. Sok volt a kanca és sokat fizettek. Volt egy prima nyerge, azzal lovagoltam. Majd később meg tudtuk venni Gömbös Gyula miniszterelnök lovaglónyergét, jó drága pénzért. Formatringgal, szügyellővel és sok rézkarikákkal föl volt szerelve. Gyönyörű volt, még olyan szép nyeret nem láttam. Ezután már abban lovagoltam a mént.

Háború alatt a román katonák elvitték mind a két nyeret.

Később Losoncon megvettem egy gumirádlis hintót, amivel nagyobb távolságokat meg tudtam tenni. Ehhez Budapesten vettem egy gyönyörű parádés szerszámot, francia hajtószárral. Neveltem két vasderes lipicai mén csikót, melyet ki kellett heréltetni, mert ménnek nem engedélyezték és ez a két csikó húzta a gumirádlis hintót. Jobban élvezték, mint most az autót.

Ezt csak azért mondtam, hogy látni lehessen, ha valaki jól gazdálkodott abban az időben, mindent meg tudott venni, ami a gazdasághoz szükséges. Szép volt és jó volt a gazdálkodás mindaddig, amíg a németek ki nem találták a Furcsck-féle beszolgáltatást. Ezután felére csökkent a jövedelem. Ez senkinek nem tetszett.

1936. október 5-én bevonultam Salgótarjánba a határőrséghez katonának. Itt Salgótarjánban elvégeztem a tiszthelyettesi iskolát 1937-ben. Örvetetőnek előléptettek és lehelyeztek Ipolytarnócra a határőrszázalaj második századához. Itt kiképző voltam. Kiképzés után elküldtek Piliscsabára továbbképző katonai iskolára. Ezt kiváló eredménnyel végeztem. Visszajöttem Ipolytarnócra, előléptettek tizedesnek, majd nemsokára szakaszvezető lettem.

Itt megemlítem, hogy géppuskás-szakaszparancsnok voltam. Kint gyakorlat közben nagy eső, felhőszakadás volt. Az Ipoly tele volt a hullámozó esővízzel. A bevonulóknak laktanyába érkezés után le kellett menni az

Ipolyra mosogatni a lovakat. Parancsba adtam, hogy senki nem fürödhet, mert nagy a víz. Az Ipoly szélébe mossák le lovakat. Az volt a szerencse, hogy én le voltam vetkőzve, fürdőruhára, és egy lópakrócon heverve a másnapi gyakorlatra készültem. A katonai szabályzatot olvastam. Egyszer csak hallom a nagy kiabálást, hogy segítség. Fölugrok, mondják, hogy Racst elnyelte a víz. Gyorsan beugrok, látom hol dobálja a víz. Ez a Racs rokonom volt. Gyorsan odaúszok. Ő megijedve elkapja a két kezem és lemerülünk az Ipoly fenekére. Ő eszméletét veszítette, elengedett. Megfogtam a haját bal kezemmel és feljöttünk a víz felszínére. Megjegyzem már nem sok kellett volna nekem sem, hogy ott maradjak. Nyeltem egy csomó vizet, de szerencsére akkor már a vízből a fejem ki tudtam emelni és levegőt tudtam venni.

A hullám mentén úsztam egy kicsit. amíg a tüdő levegőt kapott, utána az összes erőt beleadva oldalra úsztam és kiértünk a partra. A többi katonának már ott voltak. Racs eszméletlen, izmai megdagadva. Hasra fektettem, mesterséges légzést végeztem, kezét lábát mozgattam, dörzsöltük, nyelvtét is megmozgattam. Egyszercsak fölébred és körülbelül egy fél másodpercig elmezzavara volt. Majd később magához tért. Pillanat alatt ott volt az egész falu. Két hétig sínylette Racs János az esetet. Ez örökké emlékezetemben marad. Az volt a szerencse, hogy abban az időben kitűnően tudtam úszni. Gyakorlatom volt a mentésben is.

Akkoriban éppen mozgósítás volt. A gazdaembereket is behívták katonának, lovastól, kocsival és szerszámmal együtt. Ipolytarnócról 1938-ban bevonultunk Csehszlovákiába. Én mint kocsizó géppuskás-szakasziparancsnok az első kocsin ültem tele virágokkal. A nép örömmel, virágokkal fogadott be minket.

Itt az új határon farkasszemet néztünk a szlovák katonákkal, de azért harcra nem került sor. Műveltebb emberek voltak a csehszlovák katonák annál, hogy ránk lőjenek.

Innen a zászlóaljbat 1939 elején Rahóra helyezték. Itt akkor a gárdisták voltak az ellenségek. Azokkal néha volt összeütközésünk. Közülük is estek el, meg a ruszki gárdisták közül is. De nemsokára helyreállt a rend. Tanultunk rusziouszkóul. Itt megismerkedtem Pasulyka János tanító igazgatóval és Gorcsár Gyula gimnáziumi tanárral és ők hozzásegítettek ahhoz, hogy a négy középiskolát befejezzem. Ők tanítottak magánúton. A zászlóaljparancsnokom engedélyezésével elvégeztem a négy középiskolát. A parancsnokom sokszor szolgálatmentesítést adott a tanuláshoz.

Itt, Rahón, a géppuskásszázadnál teljesítettem szolgálatot, mint szolgálatvezető. Leszereltem, 1940-ben és hazajöttem. Idehazulról minden hónapban feljártam Rahóra a feladott anyagot előadni, addig míg a bizonyítványt meg nem kaptam. Rahó 600 kilométer Keszihez.

1941-ben behívtak Munkácsra katonának a dandárhoz. Itt dandárírnok voltam két hónapig. Majd hiány volt a gépkocsiosztag-parancsnokból, kevés volt a tiszt és a dandárparancsnok. Német vezérkari tiszt úr engem nevezett ki osztagparancsnoknak. Ebben a minőségben voltam négy hónapig, míg le nem szereltem.

1942. szeptember 15-én megjelentem Balassagyarmaton egy mezőgazdasági értekezleten. Ott megismerkedtem Alkér László egyesületi igazgatóval, és ő közölte velem, hogy még két állattenyésztési ellenőrgyakornok kellene neki. Mindjárt hozzátette, hogy a követelmény kétéves mezőgazdasági

gyakornok idő és négy középiskola. Felvétel után két évig állattenyésztési gyakornoki idő, és ha itt megfelel, csak akkor mehet a tanfolyamra. Mondtam neki, hogy nálam ezek a követelmények megvannak. De még odahaza megbeszélem a szüleimmel. Idehaza megbeszéltem.

Plati Károly földbirtokos igazolta a két év mezőgazdasági időt és elmentem 1942. október 2-án. Mindjárt föl is vettek és máris munkába állítottak, mint állattenyésztési ellenőrgyakornokot. Hamar felismertem az anyagot, jól éreztem magam. 1943 augusztusában berendelték az összes gyakornokot Balassagyarmatra vizsgázni. Itt reggel fél kilenckor minden gyakornoknak kiadták a tananyagot, hogy csináljuk meg. Délután egy órára várták a készenlétet. Egy ellenőr, Huszár Zoltán, szembe ült velünk és ő is csinálta. Egy óra előtt tizenöt perccel elkészültem és kivittem. Az ellenőr egy órára vitte ki, két hibával, a többi gyakornok, egy kivételével, meg sem tudta csinálni. De az az egy gyakornok két órára vitte ki, tele hibával. Az én dolgozatom hiba nélküli volt. Az igazgató mindjárt kijelentette, hogy csak egyedül az Orsovay gyakornok úr tudott produkálni, határidőn belül, hiba nélkül megcsinálta a dolgozatot. Ezért úgy határoztam, hogy ha nincs is meg a két év gyakornoki ideje, őt fogom elküldeni Munkácsra a tanfolyamra.

Gyakornokként 370 pengőt kaptam, egy tanítónak 120 pengő volt akkoriban a járandósága. Egy napszám meg 1 pengő volt. Ellátmányt adtak, mindenütt megvendégeltek. Ettől függetlenül megkaptuk az étkezési pénzt is, hivatalosan.

Munkánk: a törzskönyvezésre váró teheneket vettük ellenőrzésbe, kéthavonta napi termelést mértünk és a tejzsír százalékát, év végén az egyesület döntött, hogy melyik tehen lesz törzskönyvezve. Az egyesületet az állam tartotta fenn. Értesítésem alapján vittek egyik helyről a másikra hintóval, vagy kocsival a gazdák. Nagyon jó foglalkozás volt, megmondom őszintén.

Segítettünk az állományszerzésben is, kereskedtünk ismeretségi alapon, az ellenőrök egymás között. Aki eladott, az is, aki vette, az is adott pénzt. Két-három százalékot kaptam az árból. Ez sok pénz volt.

1943. június 18-án, a Nógrád Megyei Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt Központi Szervezete megbízólevéllel megbízott Karancskeziben a párt szervezésével, párttagok gyűjtésével és a pártszervezet felállításával. Már akkor az állattenyésztési egyesületnél dolgoztam, mint gyakornok, de azért ennek a felhívásnak is eleget tettem.

Helyi ember, Romhányi István 25 holdas gazda beszélt rá, hogy lépjek be az FGP-ba. Később én választattam meg őt országgyűlési képviselőnek. Romhányi később ennek lett az áldozata. Őerte is megjelent a dzsip. 49-ben elvitték. A veséjét szétrugdosták. Megmondták neki, hogy nem beszélhet a veséről, de orvoshoz járt és másfél évre meghalt. Hat hónapig volt bent.

De visszatérve a munkácsi tanfolyamra: el is mentem és elvégeztem azt, kitűnő eredménnyel. Kaptam egy német multiplikátor számológönyvet. Ezt csak a négy legjobb tanulók kapták. Lehetett vele osztani, szorozni, kivonni, összeadni pillanatok alatt. Mikor hazajöttem már itt várt a SAS-os behívó, mellyel azonnal be kellett vonulni Rahóra katonai szolgálatra. Őszszel máris kikerültem a frontra. Itt orosz fogságba estem és 1945. február elején hazakerültem. Ezzel a katonai pályafutásom végleg befejeződött, mint

örmeisteri ranggal. Mikor Munkácsról a tanfolyamról hazajöttem vettem egy új bőröndöt és az összes ellenőri irataimat, írógépet, számológépet, a kapott multiplikátoromat, meg az ellenőri bizonyítványomat is a bőröndbe tettem azzal a gondolattal, hogy ha mégis sikerül hazajönni a frontról, mindent egy helyen megtaláljak. Sajnos, az erre harcoló román katonák elvitték a bőröndöt anélkül, hogy felnyitották volna. Így minde-nem eltűnt. Ezek kirabolták az egész épületet és sok mindent elvittek. Akkor vitték el a két nyeret is. Ezért kértem az egyesületemet, hogy részemre, mivel a románok eltüntették a bizonyítványomat, küldjenek egy másolatot, vagy egy működési igazolást. Ezt a kérésem teljesítették, el-küldtek egy működési bizonyítványt, melybe ez áll:

*„Igazolom, hogy nevezett szolgálatát úgyis, mint gyakornok, úgyis mint ellenőr lelkiismeretesen, pontosan és büszkéen látta el, és az állattenyésztés érdekében eredményesen munkálkodott.
A szolgálatot katonai behívás miatt hagyta el”.*

1945-ben hazakerültem a frontról, már itthon vártak a kisgazdapártba. Mindjárt meg is választottak a Salgótarjáni Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Pártnak a titkárnak. Ez történt 1945. május 10-én, akkor Szoó Vilmos volt a pártelnök.

Majd nemsokára megválasztottak járási párttitkárnak. Később megválasztottak salgótarjáni járási rendőrkapitánynak. Mire beöltöztem, jött egy rendelet, melyben az állt, hogy megszüntették a járási rendőrkapitányságot. A városi rendőrkapitánynak kell ellátni a járást is. Így visszamaradtam járási párttitkárnak.

A szüleimnek nem tetszett, hogy én Salgótarjában dolgozom, a gazdaság meg itthon tönkremegy. Ezt magam is beláttam és lemondtam a párttitkárságról és helyettem Kenéz Zoltán református lelkészt állítottam be. Ő rám hallgatott, mert jó barátom volt. Átadási idő egy hónap volt és utána végleg hazajöttem. Azóta itthon gazdálkodtam, amíg a tsz-be be nem léptem. 1947 tavaszán már idehaza dolgoztam.

Megjegyzem, ettől az időtől már nagyon nehéz volt gazdálkodni. 1946-tól már csak kínlódás volt itt a középparasztnak és a kuláknak a gazdálkodás.

1948-ban kivettem a gyapori gyümölcsöst bérbe. Tizenöt éves szerződést kötöttem a tulajdonossal, Ivánfi Andor nyugalmazott főtanácsossal. A földünk határos volt a gyapori Ivánfi Andor gyümölcsösével. Ott szántok és kijön hozzám beszélgetni. Elmondja, hogy már hét éves a gyümölcsös, de még nem termett. Szakkönyve van, de ezekből nem tudja megállapítani, hogy mi az oka. Mondom neki, hogy több gyümölcsészeti tanfolyamot hallgattam, valamit értek hozzá. Most nem, de vasárnap, ha magának ez megfelel, eljövök. Azt mondja, jó lesz.

Vasárnap kimentem, vittem magammal egy nagyítót. Megvizsgáltuk közösen a gyümölcsöst. Mindjárt megállapítottam, hogy nagymértékben kaliforniai pajzstetűvel súlyosan fertőzött, és még más kártevőkkel is. Huszonöt fát ki is vágattam vele, mert az már annyira fertőzött volt, hogy azt már megmetszeni nem lehetett. Ezek már bacilusgazdák voltak. Mindjárt rábeszélte, hogy vegyem ki bérbe egy-két évre. Azt mondtam neki, hogy gyümölcsöst egy-két évre nem lehet kivenni, mert, ha én most rendbe teszem, csak a jövő évben számolhatok a terméssel. Csináljuk meg tizenöt évre a szerződést. Mindjárt jóbarátok lettünk, pertut ittunk, hozott enni-, in-

nivalót. Akkor elmondtam neki, hogy miért nem terem a gyümölcsös. A gyümölcsös azért nem terem, mert annak idején nem lettek a fák kellő arányban visszametszve, mincképpen következtében túl terebélyes fahajtások nőttek és emiatt a gyökérzet lemaradt a hajtásokkal szemben. Ezek után kicsi a gyökér ahhoz, hogy fölvegye az amúgy is sovány földből azt a tápértéket, ami a megtermékenyüléshez szükséges. Ezt abból lehet megállapítani, hogy a gyümölcsfa porzása nagyon kicsi. A hajtás végén csak egy félcenti növekedés mutatkozik. A tápértékhiány miatt mikor a fa teljesen kivirágzik, nem tud tovább mit csinálni, nem tud tovább fejlődni, minthogy a virág elszorvad és csomóstól lehull. Ezek után nem lehet gyümölcs a fán. És még ha volna is gyümölcs, a sok kártevő tönkreteszti.

Permetezésnél is akkor jár el helyesen az ember, ha először a szakkönyvek szerint a permetezőanyagot megcsinálja és mikor ez már permetezéshez kész, csak egy fát permeteznek le belőle, és amikor meggyőződtem, hogy a keverék jó, se nem gyenge, se nem erős, nem porzós, viszont a kártevő meg elpusztul, a fának azonban semmi baja. Meggyőződtem, hogy minden rendben, csak akkor mehet a permet az egész gyümölcsösre.

Nagy hiba, hogy a gyümölcsös felső szélén az erdő húzódik, mert abban rengeteg kártevő meghúzódik. Hogy a dolgomban biztos legyek, írtam a barátomnak, Homor Jenőnek, aki a Nógrád és Hont vármegye gyümölcsstermés főintézője. Őt meghívtam, el is jött, itt aludt nálam, és vele együtt másnap egyszerre megvizsgáltuk a gyümölcsöst. Nekem ez fontos volt, hogy egy hivatalos embertől kapjam meg azt a választ, amely igazolja, hogy milyen rossz állapotban vettem át a gyümölcsöst. Összeírtuk a permetanyagot és megrendeltük. Amit a szakember előírt, minden munkát elvégeztem. Fogadtam egy alföldi érettségizett kertészt, aki a metszést és koronaalakítást végezte. Emellett tizenöt napszámos dolgozott benne. A permetezést magam végeztem batteriás géppel, hatvan darab juhot legeltettem rajta egész nyáron. Kivéve permetezés után két hét, amíg az eső és az idő által a fűről a permetanyag elillant. Délben mindig másik fa alatt deleltettem, hogy minél több helyen meg legyen trágyázva. Ezt a legeltetési trágyázást műtrágyákkal is kiegészítettem. 30 000 Ft-ot költöttem rá első évben. E munkák után termőképessé lett a gyümölcsös. Tavaszra két vagon alma mutatkozott, lett két és fél vagon. Ezt megfizettük.

A következő évben már kilenc vagon lett. De abból már nem kaptam semmit, mert hazajöttek a tulajdonos rokonai külföldről és rábeszéltek a tulajdonost, hogy bontsa fel a szerződést. Így bíróságra került az ügy. Én voltam a felperes. A salgótarjáni bíróság nem fogadta el az alperes védekezését, mert Homori Jenő intéző leigazolta, hogy a munkálatok az ő ellenőrzése mellett folytak és a felperes mindent megtett a gyümölcsös érdekében, hogy el ne pusztuljon, mert az alperes erre nem volt képes, nagyon elhagyta szaporodni a kártevőket, különösen a kaliforniai pajzstetűket, amely ha gyorsan ezt a permetezést meg nem kapja, két év múlva az egész gyümölcsös elpusztul. Végeredményben minden munkát az előírás szerint megkapott a felperestől, ami elég ahhoz, hogy a vész megálljon, ne terjedjen tovább. A felperes 30 000 Ft készpénzt befektetett.

A bíróság felszámolta a tizenöt éves szerződés alapján mennyi lett volna a jövedelem, mennyi volt a ráköltés és így kijött neki 400 000 forint. Ennek a megfizetésére kötelezték az alperest. Azonban sajnos én abból a pénzből egy fillért se kaptam a kezemhez. Még azóta is a bíróságon fekszik

az egész akta intézés nélkül. A gyümölcsöst az állami gazdaság a helyi tanács segítségével államosította. Pénzt a gazda tudtom szerint nem kapott, ugyanúgy nem kapott ő a gazdaságtól, ahogy én nem kaptam annak előtte tőle.

Ahogy mondtam is már, ettől az időtől fogva nagyon nehéz volt gazdálkodni. Olyan terhet tettek a gazdákra, hogy nem lehetett adósság nélkül kibírni. Minden évben szaporodott az adósság. Sokan akik tehettek, állásba mentek, hogy valahogyan meg tudjanak létezni.

Nagy volt a beszolgáltatás.

1951. június 16-án elvették a fűkaszálo gépem is, hogy ezzel is megnehezítsék a munkám.

Nemsokára kialakult az egypártrendszer.

Ezalatt még nehezebb volt a gazdálkodás, mert nemcsak beszolgáltatás volt, hanem ami gabona megmaradt a raktárban és kukorica volt a padláson, jöttek a tanácselnök, Tarjáni Lászlóné hajcsárai, és azok mind egy cseppig elszállították. Utána kiadták a parancsot, hogy ennyi és ennyi gabonát határidőn belül vessünk el. Ellenkező esetben, aki ennek nem tesz eleget, súlyos büntetést von maga után, megbüntetik. Nekem a kisgazdák adták össze a gabonát kölcsön, úgy, hogy a tanács követelését teljesíttem. Mindezek mellett még két hízódisznót is le kellett adnom. Ezt meg úgy oldottam meg, hogy kölcsönkértem pénzt és azzal elmentem az Alföldre, ott megvettem és beadtam.

Apámat kuláknak minősítették, azután 1950-ben a helybéli tanács kisa-játította a beltelkünket, a gépállomás céljára, azzal, hogy majd később pénzben fognak kártalanítani, ami a mai napig sem történt meg. Ez az a terület, amelyen az AGROFA van, jelenleg a tsz-hez tartozik. Mind-
eddig sem pénzt, sem bérletet nem fizetett a tsz.

Lehetne itt megegyezéssel alapon valamit csinálni?

Ott voltam a közjegyzőnél, mikor a gépállomás vezetői át akarták íratni a területet a gépállomásra, de ez nem ment. Egy nagyon gerinces közjegyző férfi volt, aki azt mondta: Hol a tulajdonos eladási szerződése? Ezt nem tudták felmutatni, mert nem volt. A telek nem eladó volt.

Kijelentette a közjegyző, hogy ő jogszállás-ellenességet még akkor sem csinál, ha őt lecsukják.

Ahhoz, hogy valakire átírjunk valamit, kell egy eladási szerződés, a földtulajdonos aláírásával. A tulajdonos beleegyezése nélkül nincs átruházás. Ha mégis ezt valaki megcsinálja, az szabálysértést követ el, amit a törvény büntet. Tehát a telek egy része, amin az AGROFA van, az édesanyám nevében van.

Engem egy este el akartak vinni szürkületkor 1952 szeptemberében. Egy dzsip állt meg a ház előtt. Ketten bejöttek, egy százados és a helybéli rendőrpáncsnok.

Azt mondja a százados miután igazolta magát:

- Maga az Orsovay? Magáért jöttem. Legyen szíves szálljon be a kocsiba.
- Minek a meghatározása alapján? - kérdeztem.
- Majd bent megmondom.
- Talán valami bűncselekménnyel vádolnak?
- Majd bent megmondom.
- Én semmiféle bűncselekményt nem követtem el. Bűnös nem vagyok.

Ezek után nem engedelmeskedem, mert nem akarom azt, hogy alaptá-

lanul meghurcoljanak. Ezzel lassan elindultam a házba be. Elszántam magam ha követnek, az ajtót hirtelen bekulcsolom és a kisháló ablakán át elmenekülök.

De elmentek.

Az egész utca a dzsipnél állt és hallották, amint a százados azt mondja: Majd reggel jövünk érte. De nem jöttek.

Később aztán beköszöntött az 1956-os forradalom.

Ez aztán az említett gazdáknak végleg elvette a gazdálkodási kedvét. Megzavarodott az ország, sokan nem tudták, hogy hol tartanak. Itt is egy kiküldött futár megjelent majdnem minden gazdánál és megmutatta a megbízólevelét, melyre az volt ráírva, hogy minden paraszt fogjon be és a fogatával menjen be Salgótarjánban tüntetni.

Mikor nekem is megmutatták, akkor látom, hogy azon a levélen sem aláírás, se pecsét, akkor látom, hogy egy nagy semmi. Megkérdeztem, ki adta magának ezt a levelet. Azt mondta, hogy bent, a központban adták, de nem tudja, hogy kicsoda. Erre azt mondtam neki:

– Ez a levél nem hivatalos, sem aláírás, sem dátum nincs, hogy mikor kicsoda. Törölje ki a valagát vele és úgy vigye vissza annak, aki ezt magának adta. De nehogy tovább hordja. Az illető be is fejezte és hazament.

Voltak akik már rárakták a lóra a szerszámot és eljöttek hozzám, hogy mikor megyünk.

Én azt mondtam, szó szerint idézem:

– Szó se! Senki sehová! Márcsak nem gondolják, hogy lelövetik magukat?!

Így mindenki visszamaradt. Azt a levelet egy meggondolatlan pók adta annak az embernek, pecsét és aláírás nélkül. Másnap beugrasztották a munkásságot. Elmentek tüntetni, közéjük löttek és lett egy pár halott, és sebesült.

Mikor ez megtörtént, másnap mondják az emberek, hogy milyen jó, hogy nem mentünk tüntetni, valószínű, mibélénk is belénk löttek volna. Erre azt mondom: Ez ami Budapesten történik, ez egy rosszul, vagy szervezetlen valami, amely folyamat nem sokáig tarthat, mert lehetetlenség az, hogy ezt az oroszok és a magyar kommunisták megengedjék, ezt a nagy vérengzést Budapesten. Hiszen tülerővel rendelkeznek e szervezetlen tüntetőkkel szemben. Ez így is történt, nem sokára el is fojtották a tüntetést és helyreállt a rend.

A forradalom után igen erőszakosan hajszolták a termelőszövetkezetbe a belépést. Apám bányász nyugdíjas volt, türelmes ember, nem szólt semmibe.

A föld anyámé volt, őt izgatta a dolog.

Egyszer jött három pofa Etesről. Megmutatták, hogy pisztoly van náluk, ha nem lépek be, használni fogják. Az egyiket régről ismertem, az csendesítette a másik kettőt.

A szervezők gyakran jöttek részegen. Nem tudtam velük vitatkozni, mert buta emberek voltak. Korlátoltak.

Nálam is a helyi szervek minden héten megjelentek, hogy lépjek be a tsz-be. Mondtam nekik, hogy én nem nagyon vagyok érdekelt, mert nincsen semmim. Azt mondták, az nem baj, én is bevihetem a szülők vagyónát a belépésemmel. Erre én azt mondtam: Én is a haladó emberek közé tartozok. Ha a kormánynak ez a programja, akkor én is emellé állok.

De előbb meg kell győzni a szülőket, hogy tulajdonképpen mi is ez a termelőszövetkezet. Ehhez pedig nekem idő kell, és ha sikerül, akkor majd én jelentkezek. Addig ne jöjjenek. De ők mindig süröbben jöttek, úgy-hogy édesanyám nem bírta idegekkel és többször összecset, elszédült. Én akkor azt mondtam, ha már ilyen kellemetlen helyzetbe hoztak, vegyék tudomásul, soha nem fogok belépni.

Elmentem a vezetőjükhöz. Petik Sándornak hívták. Elmondtam neki, hogy áll a helyzet. Édesanyámat kíméljek meg és ez a vezető engem megértett, és megtiltotta az embereinek, hogy hozzám jöjjenek. Ezek be is tartották. Mikor aztán Salgótarjából jöttek, hogy lépjek be, egyből beléptem. 1960-ban. Mindent bevittem, dacára annak, hogy a vagyon az édesanyámé volt. Ő már 98 éves el van. Hiába, hogy az összes vagyona bent van, még sohasem kapott a termelőszövetkezettől semmit. Itt megemlítem, ha van lehetőség arra, hogy a rendelet vagy a jogszabály értelmében valami jár neki, akkor ne játszuk ki a törvényt, adjuk meg neki azt, ami őt megilleti.

1960-ban megkezdtem a munkát a bevitt fogatommal. Ezzel dolgoztam és munkacsoportvezető is voltam egész 1967-ig. Ekkor megbetegedtem. Legyengültem, és hazamentem. Bevallom őszintén, titkoltam, hogy beteg vagyok és szégyeltem. Orvosi kezelés alá kerültem és kijavultam. Ez alatt az öt év alatt, ahogy erősödtem, majdnem minden hónapban aratáskor a legnagyobb munkaidőben elmentem dolgozni a tsz-be, dacára annak, hogy már akkor nem voltam tsz-tag.

Mivel a gépekhez értettem, kaptam egy régi típusú cséplőgépet és azzal tisztítottam a gabonát, amelyet a kombájntól hoztak. Csak így megtisztítva vették át Szécsényben az átvevőhelyen. A gépet is én kezeltem, meg a zsákot is én tettem a cséplőgép alá és ott bekötözve elhordtam arra a helyre, ahonnan Szécsénybe szállították.

Naponta 200 zsákot kötöttem be. Ezt megráztam, hogy minél több menjen bele, bekötöttem és odább vittem. Ezt a munkát nekem sehová nem írták be. Pedig az ötéves távollétem alatt dolgoztam. Így a nyugdíjamhoz se számolták be.

1972 őszén írta az újság, hogy aki kilépett a tsz-ből és 1972. december 31-ig visszalép a tsz-be, öt évet nyugdíjalapra jóvá lehet neki írni. Én 1972 őszén visszaléptem a tsz-be és folyamatosan dolgoztam 1977-ig. Kértem az akkori vezetőséget, hogy írják nekem jóvá az öt évet a nyugdíjalaphoz, mert a rendelet értelmében ez nekem jogos. De nem írták jóvá, mert annyira hiányos volt a tudásuk, hogy nem mertek ezzel foglalkozni. Nem tudom, jóvá lehetne-e még írni?

Közben építették az Agrofát, és odamentem át dolgozni. Itt segédmunkásként dolgoztam 1977-ig. Innen mentem nyugdíjba 842 forint 66 fillérrel. Most már a legutolsó emeléssel 3013 forintot kapok. Nekem semmiféle premizálást nem adtak, pedig sok tejet, borjút, tehenet és hizóbikát leadtam a termelőszövetkezeten keresztül. Még ötven darab juhot is beadtam a tsz-nek mikor beléptem.

Most már beteges vagyok, nem tudok dolgozni, ezért mindent átadtam a bátyámnak, semmim nincsen, így betegem élem a még hátralévő nyugdíjas éveim.

1988 elején februárban átadtam két tehenemet a bátyámnak. Pár év előtt még négy-öt tehenem volt.

Bátyám 1983-ban Pesten meghalt 73 évesen, azóta érzem, fogy az erőm.

Tények, nosztalgiák

1945 február lehetett, szikrázó, „hófürdette táj”, a Káprások alatt vonultam csilingelő szánon gyermekkorom színhelyére... Ma is pereg a film itt benn. Nem tudtam, hogy a hó alatt szuronyok, futóárkok. Később láttam még kiálló végtagokat is, s amikor erre jártunk ibolyázni, „felhőtlen lépteinkre aknákkal vemhes bokrok lesekedtek”. Másodikban egy kiráduláson szegény kis P. egy földből kiálló drótot húzgált. Akkorát robbant... Borzalmas volt: a környező fákon lógtak P. szervei, végtagjai, pedig *abban* a háborúban annyi bűne volt, mint egy cinkének a didergő sürgönydróton... aztán a *Disznólegelőn* a szánkózás, mekkorákat „büssengeltünk”... A Várkert a kastély mögött, a lepketudós *Báróbácsi*, a végtelen indiánosdik, meg az „ásatások”, mikor a török idők feltárása közben bejutottunk a kastély kiszikkadt pöcegödrébe... Könnyünk folyt K. Jancsival, nem neveltünk. Meg a falu bolondjai, Rózsika, István és a hebegős Béla, akivel az esti tejhordás után mekkorákat sakkoztunk és a skrizofén *tanárúr*, aki matekból aszerint osztályozott, ki hogy tudott fejen állni. Mégis békében éltünk velük is (vagy csak Velük?), mind elnyelte őket a föld vagy a felnőtt-társadalom közeli elmeosztálya.

Riporter: ... és az örvenes évek?

A megoldhatatlan matekpéldák, a hibás fordítás miatt, mégis a hátul megadott eredménynek kellett kijönnie; nem volt igaza örült tanárunknak? ... Es gyült a fém a MÉH-ben, mint az ujjunk a sok sérüléstől... Emlékszem, a család összes vaskályháját szétvertem, mert a samott nem kellett... És minden dolgozatnak úgy kellett végződnie, hogy „és a Nagy Sztállinnal, népünk örök barátjával előre”, vagy ilyesmi... Aztán Gyarmat, gimi, az első és utolsó nagy szerelem: pusztító, viszonzatlan, kozmikus, elmondhatatlan... Aztán egyetem, gyerekek, nagyon sok munka, lakás az elmeosztály közepén (azóta nincs olyan jó helyem), Pubika, Művész Laci, Körössi néni az „örült” pesztonka, Házika... Idilli táj. Nem hittem a „sivár és örömtelen” gyermekkorban...

Búcsúleveleim: „Kedves gyermekeim. Búcsúzik tőletek nekem el kell mennem Aranyos kisfiam téged nagyon sajnálak de gyere te is utánam, mert nekem mindegy hogy itt halok meg mind apád megöl mert az éjel is a füstölőbe aludtam mert baltát behozta és aval akart agyonütni...”

„Mikor ezt a levelet olvassátok, már hét határon túl leszek. Nagyon kérek benneteket ne haragudjatok rám... nem tehettem mást, én már nem bírok tovább ebben a városban lakni...”

„Kedves Öcsi! Már beszédtem a gyógyszerert, úgyis mindegy minden... van még egy füzet rólad, keresd meg a szekrényemben... úgy bíztam benned, nagyon szeretlek Öcsi...”

„Szépen megkérnék valakit, aki ráér, reggel bejönne és megegetné a kislányomat. Szeretném kialudni magam, én egy pár altatót most bevettem, ha szerencsém lesz fel sem ébredek...”

„... üdvözlöm a kábelgyár összdolgozóit, búcsút veszek mindenkitől. Azért írtam ezen a menetlevelelen, mert 10 évig a vállalat kiváló dolgozója voltam és mindenki S. bácsija ... Hajrá Fradi...”

Eletem: „0-6 éves korig: ... jóbarátom sose volt... féltem a sötétben egyedül... akkoriban apám még hetente legalább kétszer részegen jött haza... olyan, hogy szeretet vagy családi légkör nem igen létezett... szóval az érzelmi utat ebben az időben nem találta meg senki hozzám... 6-12 év: a kisdobos-úttörő mozgalmat mindig egyedülálló hülyeségnek tartottam (lehet, hogy a tehetségtelen vezetők miatt) ... már félálomban írok erről... otthon nem akarják fedezni a továbbtanulás költségeit... gitározni, de pláne otthon nem lehet, becsmérik a »ricsajomat«... Katona akkor sem leszek, ha kénytelen leszek elhalálozni...”

„Rendeteg ember van, aki már fiatal korában szellemileg »befagy«... elüldögél a babérjain, mint apám a jogi diplomáján”...

„Nagyon szeretlek, de meg foglak ölni.”

„Előbb végzek veled, aztán magammal is.”

„Jó volna meghalni, az életnek semmi értelme.”

„Az én szívem nem sejti mi a csókos napsugár, sziasztok!”

„Nem sokáig isznak abból a kútból, amelyikbe beugrom...”

„19... nem bírtam a gazemberségeiket és ezt választottam. X most már örülhet.” (50 éves, a pártmunkás zsebkönyvében.)

„Tegnap úgy kívántad, elmentem.”

Nógrád megye viszonylag kisterületű és népességű megyénk egyike, az ország *északkeleti* részén. Lakossága a vizsgált időszakban (1970–80) átlag 238 000 fő volt, valamivel több nőlakossal, az ismert hazánkbeli arányban. Nagyobbrészt magyar anyanyelvű lakosság lakja, bár még ma is sok a szlovák, „tót” anyanyelvű település. A nyelvi keveredés a névanyagon jól kimutatható, a vallási keveredés már alig (régebben a „tót” protestáns volt, a „magyar” katolikus). A vallás szerepe ma már egyébként is háttérbe szorult, szellemi lenyomata legfeljebb a hatvan éven felüli populációban figyelhető meg, de ez is inkább külsőségekben megnyilvánuló szokásminták alakjában, semmint mélyebb meggyőződésnéppen.

A megye hat járásra oszlik a vizsgálati években, melyek központja egy-egy nagyobb település (Rétság, Balassagyarmat, Szécsény, Pásztó, Bátonytercsénye, Salgótarján). Ezek között akkor *két város* volt: Balassagyarmat és Salgótarján (a volt és a jelenlegi megyeszékhely). Joggal mert a többi járásközpont, bár időközben egyike-másika elnyerte a városi rangot, kulturális, szociális és egyéb paramétereket illetően inkább nagyközségnek, felduzzadt falvaknak tűnt és mára alig változott a kép.

„A várost nem a kényszer teremti, hanem közvetlen szociális ösztön. Egy

bizonyos fokú közösségi szenvedély nélkül nincs város. Községi szenvedély: az ember kilépett az elemi természet köréből... felismeri a mindenki számára egyaránt érvényes értékek rangsorát.” (Hamvas Béla.)

A megyében a szóban forgó tíz év alatt 522 személy lett „sikeresen” öngyilkos, mely 21,9 *százéreléknek* felel meg, Ez az érték Vas megye mellett az ország legalacsonyabb arányát jelenti.

Baranya	32,0 százérelék
Bács-Kiskun	58,8 százérelék (!)
Békés	51,9 százérelék (!)
Borsod-Abaúj-Zemplén	30,7 százérelék
Csongrád	57,9 százérelék (!)
Fejér	35,1 százérelék
Győr-Sopron	22,5 százérelék
Hajdú-Bihar	49,1 százérelék (!)
Heves	33,0 százérelék
Komárom	36,8 százérelék
Nógrád	21,9 százérelék
Pest	40,9 százérelék
Somogy	30,7 százérelék
Szabolcs-Szatmár	40,5 százérelék
Szolnok	48,4 százérelék (!)
Tolna	39,7 százérelék
Vas	21,6 százérelék
Veszprém	31,9 százérelék
Zala	24,9 százérelék

A fenti adatokból kiolvasható, hogy az ország délkeleti részében (kb. a Nyíregyháza–Pécs vonal) mintegy 2-2,3-szoros az öngyilkosság, mint ettől északra, és az északi és a nyugati megyékben viszonylag alacsony az érték. Ami különös, hogy ez az arány – dacolva minden társadalmi-politikai-gazdasági „alakulattal” – kb. 70 éve fennáll, s mely’ tény egyik legizgalmasabb kérdése a magyar öngyilkosság-kutatásnak, s ebben a kérdésben érdemi vizsgálódás eddig alig történt. Jelen munka keretei sem biztosítják ennek taglalását és a lehetséges válaszok megkísérlését, de bizonyos, hogy a kultúra mélyén keresendő az ok, a hagyományozódásban többek között, amelyről azonban e munka során is szót ejtünk.

A megye területén azonban a fentebb jelzett 21,9 százérelék eloszlása egyenetlen, Mint az alábbi számok mutatják, a városok öngyilkossági rátája *alacsonyabb*, mint a falvaké, mely jelenség meglepő és csak az utóbbi évek jellemzőjeként jelentkezik.

Városok: Salgótarján	17,9 százérelék
Balassagyarmat	18,1 százérelék
Járások: Rétság	25,1 százérelék
Szécsény	16,6 százérelék
Páztó	28,4 százérelék
Bátonyterenye	25,3 százérelék
Balassagyarmat	20,4 százérelék
Salgótarján	25,6 százérelék

Fenti adatokból kitűnik, hogy a városok öngyilkossági rátája 18,0 százaléknál magasabb, míg a falvaké 23,4. Ez megerősíti azt, hogy a falvak veszélyeztetettségük lassan meghaladják a városokét, s egyben azt is mutatja, hogy az „aprófalvas” vidékek sem kivételek ebből, ellentétben egyes irodalmi adatokkal. S ebben a meghaladásban az a komor mozzanat, hogy nem a városok átlaga csökkent a falusi ráta alá, hanem a falu érte utól alulról a városi átlagot.

A rendelkezésre álló rendőrségi anyagok, orvosi jegyzőkönyvek, korrajzok és a megyében eltöltött közel negyven évem (ebből hivatalosan 15 év) alapos benyomások megszerzését tette lehetővé, melyek alapján azt tudtam megmondani, *mi nem okozza* ezt az emelkedést:

1. Biztosan *nem irbató* a változás az egészségügyi „infrastruktúra” rovására, a mentőszolgálat elérési ideje nem rosszabb a nagyvárosokénál; az egészségügyi ellátás lehetőségei egyre javulnak; a felfedezésben és kórismezésben késlekedés, tévovázás nem volt.

2. Az elkövetési módokat átnézve kiderül, hogy a sikeres elkövetők közel 85 százalék olyan brutális módot választott, hogy mindennemű orvosi bravúr értelmét veszti (önakasztás, vonatgázoltatás, magasból leugrás, lövés, erős mérgeg-vegyszer).

3. Az esemény felfedezésében a falusi kisközösségek sűrűbb kapcsolathálózata kifejezetten pozitív irányba hat.

4. Az esetté minősítés, mely több országban elfedő mechanizmusként hathat (biztosító, presztizs, vallási okok), hazánkban aligha bizonyítható, joggyakorlatunkban pedig kizárt.

A *mi okozza?* kérdés már nehezebb, de egy-két biztosan meglevő mozzanat, illetve körülmény kirajzolódott az anyagok értékeléséből:

1. A falusi populáció *sajátosan nyitott, elfogadó, megértőbb* az öngyilkosság mint megoldó képlet felé. A „majd mellátod kicsinyálm magam”, vagy „kisinkelem magam ügyis”-szerű megjegyzések a mindennapos kommunikáció részei, anélkül, hogy a környezet ebből beavatkozásra okot adó jelzést venne, hiszen „annyit mondtam, hogy már megis untuk”, vagy „ha berugik, mindig öngyilkos akar lenni”. Ezek a kommunikációk, melyek meglehetősen direkttek (az indirektekről itt nem szólnunk), a legtöbb esetben nem járnak az interperszonális helyzetek, válságok javulásával, a konfliktust-sérelmet hordozó szituációk rendeződésével, a könnyen dekódolható jelzést a környezet nem „veszi”, sőt egyfajta „ártatlan megjegyzés” formájában *sugallt is ez a megoldóképlet*: „ha ezt csinálod tovább, én ölöm meg magam” vagy: „mondtam neki viccesen, ha ennyit iszik továbbra is, inkább ugorjon a kúthba”. Az ilyen típusú megjegyzések a sikeres esetek (de az itt nem tárgyalt kísérletezők csoportjában is) mintegy 4 százalékban szerepeltek (!).

2. Egyfajta *kommunikációgátlás* is szembetűnő. A kisközösségek tagjai képtelenek vagy igen kis hatékonysággal képesek az egymás között felmerülő konfliktusokat *verbális úton* megoldani, mert az ilyen típusú „megbeszélésnek”, megoldásnak, *nincs kulturálisan meghatározott módja, kialakult hagyománya, formája*. Ez egyértelműen a falusi népesség sajátosságának bizonyult a feldolgozott anyag alapján.

3. Az is kimutatható és érzékelhető volt, hogy minden kétségtelen fejlődés és változás ellenére falvainkban még ma is élnek *archaikus, évszázados tradíciókba visszanyúló minták, szerepelőírások, patriarchális maradványok*. Az egyre nagyobb társadalmi mobilitás, a termelési struktúra markáns átépülé-

se, a lakhelytől távolabb és többnyire városban végzett munka a kitekintés horizontját tágítja, a tömegkommunikációs eszközökön keresztül kapott, a hagyományos életforma értékével sokban ütköző értékrend és normák konfrontációja ezekkel a hagyományos, „archaikus” értékrendekkel számos mezőben komoly identitás zavart, szerep- és önmeghatározási diszfunkciót okoz.

A szerepvávar talán a nők körében volt jobban érzékelhető, de lehet az is, hogy ők nyíltak meg könnyebben, őszintebben. A *nőktől* még ma is elvárt a gyermeknevelés-háztartás gondjának kizárólagos viselése, de többé-kevésbé a hivatalos munkavállalás is. Ugyanakkor az „ember” iránti *kissé szolgai tolerancia* is megkívánt norma; a „*fektessétek zöld paplanos ágyba*”, vagy „*ha beteg is keljen fel*” jelenség.

Ezt a túlzott toleranciát még a hivatalos szervek részéről is sokszor tapasztalhatják, mert ezek a fórumok is megértőbbek még a vizsgálódás időszakában is a férfiak részéről megnyilvánuló masszív alkoholizálás, családon belüli „rémárlom” iránt. Az anyag elemzése során kiderült azonban az is, hogy furcsa módon *még a szülők is többnyire elutasító magatartás mutatnak*, például az ideiglenesen gyermekeivel „visszaköltözni” kívánó leányukkal szemben, sokszor még az elvi szolidaritást is megtagadva: „*az én uram is ezt csinálta, mégis kibírtam*”, vagy „*te választottad, most már csináld*”. Az ilyen típusú válaszok nem ritkák, s mutatják *a tradíciókba gyökérző rejektív, visszautasító magatartást*.

A *férfinépeség* tagjaira vonatkozóan viszont tradicionális követelmény, hogy „ne nyafogjon”, konfliktusait zárja magába, s talán ezért is megengedett és túrt az egyedüli levezetési mód: *az alkohol*. A kifelé fordulásnak, a higgadt válaszadásnak, a felgyülemelő agresszivitás levezetésének mélyen rögzült kulturális gátjai, illetve megszabott módjai vannak, mely talán a magyar (közép-kelet-európai) néplélek egyik sajátossága. (Schol annyi véres ballada, halálközeli dal, „búsuló”!) Ez a konok, szikár fegyelem, mely az indulatok kommunikációját eredményezi (melyek ha kitornek, akkor viszont inadekvát, enormis módon), a történelmileg ránk kényszerített és immár internizált-szervült fékek megléte nem mond ellent a „*scj-haj sose halunk meg*” nagybögöbe ugró-sírva vigadó másik végletnek, mert „*sírásnak és nevetésnek egyformán a mindenre kiterjedő kétségbeesés az oka*”.

5. Jól demonstrálható anyagunkban a szocializáció, a „*megoldási képletek*” *tanulása*, az *öngyilkos viselkedésmo­dell hatása* is.

A szocializáció az a nevelési-tanulási folyamat, mely során az egyén a társadalmi tapasztalatokat, ismereteket, reagálási mintákat elsajátítja, miközben felnőtté válva definiálja-identifikálja önmagát. Így minden viselkedésre végül is a társadalom nevel, bár a társadalmi hatás (értelemszerűen) nem közvetlenül érvényesül, nem azon primér közösségek szűrőjén keresztül éri az egyént, ahova születik és ahol a világgal ismerkedni kezd. Az öngyilkos-viselkedés is tanult magatartás és az önmagát meghatározó személyiségbe fejlődése során épül be – mint megoldóképlet. Szerencsés esetben (kiegyensúlyozott életviszonyok, értelmi revízió stb.) ez a megoldóképlet a személyiségben háttérbe szorulhat, perifériára kerülhet, de megoldhatatlan élethelyzetekben mobilizálódhat.

Anyagunk elemzése során (s itt meg kell jegyeznünk: a vizsgálódás sokkal több szempontú volt, mint az itt közölhető) feltűnő volt az olyan típusú adat, miszerint „*a gyerek talált rá*” az istállóban, padláson stb. a sikeres elkövetőre. Ilyen irányba is átnézve az anyagot, kiderült, hogy az esetek 4,2

százalékában a „felfedező” az elkövető kiskorú gyermek volt. (Ugyanezen adat a kísérletezőknél 4,5 százalék.) Az ilyen helyzetek fertőző-tanító hatását fentiek értelmében részletezni aligha szükséges, a lelki ártalomról se szólván szóltam.

A szocializáción keresztül hagyományozódó megoldási minták meglétére utal a megye területén észlelhető kifejezett eloszlási egyenetlenség is. Mint az a már közölt táblázatból kitűnik: a megyei átlag alatt szerepel a szécsényi, balassagyarmati és bátonyterenyi járás, míg a rétsági és salgótarjáni már magasabb, és *kiugróan magas a pásztói járás* öngyilkossági rátája (28,4), de főleg maga Pásztó nagyközség (ma város) is, ahol *30,8(!) százalékkal* a sikeres cselekmények száma. Nem látunk más érdemi magyarázatot erre a markáns különbségre, mint azt, hogy a szubkultúra „belterjes” szokásmintái beépülnek az azt alkotó egyedekbe és hagyományozódnak. Profánabban: ezen a területen elfogadott megoldási mód az öngyilkosság megoldhatatlannak látszó élethelyzetekben. (A hozzáférhető adatok összevetésével semminemű gazdasági-kulturális-szociális eltérést nem találtunk, mely ezt a kifejezett különbséget magyarázná.) A szomszédos, magasabb rátájú Heves megye felé ma a társadalmi mobilitás csekély, így ez a hatás is elhagyható, egyébként sem lenne önmagában magyarázó ok. A vidéken gyakran emlegetett, a megyei átlagot meghaladó alkoholizálást igazán nem lehetett kimutatni, legalábbis a pszichiátriai osztályok idevágó paraméterei alapján.

De a *még kisebb közösségek* hatásának kimutatására is igen meggyőző példára bukkantunk az anyag elemzése során. A rétsági járás 3-3 faluja között kifejezett különbség mutatkozott. A két háromszög: Diósjenő–Nagyoroszi–Nógrád, illetve Hont–Ipolyvece–Drégelypalánk. Míg az elsőként említett „háromszögben” a *megyei és a környező járási átlagot* is messze felülmúló a sikeres öngyilkosság (36,3!), addig az innen 15–20 kilométerre levő másik „háromszögben” a vizsgált időszakban *egyellen „benszülött”* személy lett csak öngyilkos. A másik két személy tette előtt pár héttel költözött a falvak egyikébe Szabolcsból a másik a Nyírségből(!). Megjegyzendő, hogy a két háromszög falvai a terület talán legdinamikusabban fejlődő, jómódú, történelmi tradíciókkal, stabil településszerkezettel bíró régi települései. Gazdasági-kulturális hagyományaikban értékelhető eltérést kimutatni nem sikerült, bár minden hozzáférhető mai adatot és történelmi forrást igyekeztünk felkutatni az összevetéshez.

Az említett hatás bizonyító még egyedibb és kirívóbb példája *Patak* község. Az alacsony rátájú járásban (20,4), a Balassagyarmathoz (18,1) közeli, 1100 lélekszámú faluban extrém fokban magas a sikeres öngyilkosság, mintegy *56,7 százalékkal!*, s aképpen a megye legveszélyeztetettebb faluja, anélkül, hogy a szomszédos településektől bármi másban különbözne.

Ezek az izolált és nagymértékű eltérések a szubkultúra mintaadó, *megoldási képletet rögzítő-sugalló-hagyományozó hatását* sajnálatosan szépen demonstrálják.

A vizsgált anyag sok lehetséges demográfiai vonatkozásából csak párat emeltünk ki terjedelmi okokból egyrészt, másrészt csak azokat, melyek valamelyest eltérnek az ismert irodalmi adatoktól vagy speciális lokális problémát hordoznak – vélhetőleg.

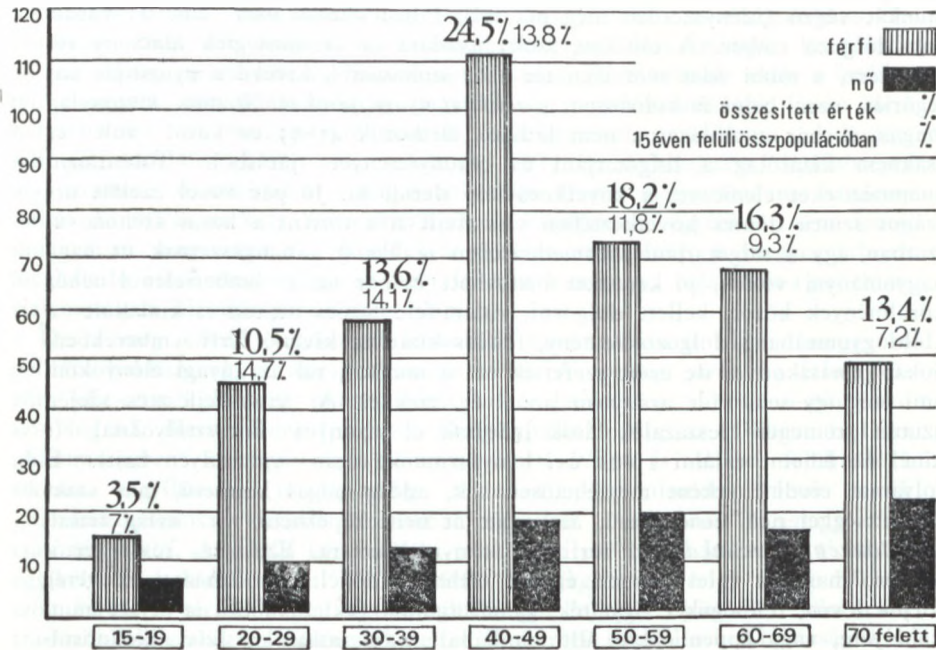
A tíz év alatt az éves eloszlás gyakorlatilag változatlan, a férfi-nő arány

is az ismertek szerint alakul: 4:1; tehát lényegesen több férfi követ el sikeres suicidiumot. A kormegoszlást külön táblázatban mellékeljük, azért is, mert a szokvány adatoktól eltérően *nem az időskoriúak*, a 60 év felettiek a legveszélyeztetettebbek, *banem a 40-49 éves populáció*, bár a különbség kicsi, a rizikó mindkét csoportban kétszeres a normál népességhez mérten. Relatív veszélyeztetett csak az 50-59 éves korosztály, s ha a számok tükrében nem is az, mégis nyomasztó szám, hogy az egész sikeres létszám 14 százaléka 15-29 éves volt!!

A következő táblázat a *foglalkozás* szerinti megoszlást mutatja. A „fizikai dolgozó” fogalom területünkön is sajátos munkas-paraszt keveredést-ötvözdést jelent; a munkásság nagy része faluból bejáró, nemrég még paraszti munkát végző (idényszerűen még ma is!), falusi közösségben élő, de városban dolgozó ember. A táblázat szokványadata az értelmiségiek alacsony részesedése, a többi adat sem igen tér el a szokásostól, kivéve a nyugdíjas kategóriát, ezen belül is különösen a *rokkant nyugdíjasokat*. Számuk viszonylag magas, és bár a táblázaton nem látható, életkoruk 45-55 év körül volt és csaknem kizárólag a salgótarjáni és bátonyterenyei járásból. Többirányú anamnéziseket elemezve, a következő kép derült ki. Jó pár évvel ezelőtt országos szintű döntés következtében visszafejlesztés történt a hazai szénbányászatban, így a salgótarjáni szénmedencében is. Pedig a bányászatnak itt nagy hagyományai voltak, jó keresetet biztosított és bár néha embertelenül nehéz körülmények között kellett dolgozni, valamiféle hősiességi attitűd is kialakult a „föld gyomrában” dolgozó kemény, férfias kitartást kívánó férfi emberekben. Sokat panaszkodva, de azért szerették ezt a munkát, túl az anyagi előnyökön, ami még így sem volt arányban az elvégzettekkel. A visszafejlesztés idején azután „tömeges” leszázalékolások indultak el bizonyos korosztályoknál (s kinél ne lehetne találni 15-20 évi bányász munka után valamilyen bajt). E folyamat eredményeként meglehetősen sok, addig magas keresetű, más szakképzettséggel nem rendelkező, arra már át nem képezhető, viszonylag fiatal, *tulajdonképpen munkaképes* férfi került nyugdíjazásra. Ezek egy része sértődötten, magukat feleslegesnek érezve otthon üldögélt, kocsmázott, rengeteg idejük lévén, feleségüket figyelték, gyanúsították (aki továbbra is bejárt munkahelyére, vagy éppen ekkor állt munkába), majd lassan masszív alkoholista-vá váltak, féltékenységi kóros állapotok léptek fel, s valamilyen aktuális ok kapcsán nagy számban követtek el öngyilkosságot. Ezért is észlelhető anyagunkban olyan nagy számban a 40-49 éves populáció sikeres tette, szépen példázva a társadalom markáns szerepét az öngyilkosságokban. Mindezt azért is érdemesnek látjuk részletezni, mert a munka írásakor egy a fenténél lényegesen erőteljesebb és jóval nagyobb réteget érintő hasonló tendenciáról, határozatokról hallunk nap mint nap. A döntéshozók figyelmébe kell ajánlanunk a fenti szerény tényeket és ha ezen újabb intézkedések nem kellő előkészítés, körültekintés után és embercentrikus módon fognak lezajlani (melyre társadalmunk mentálhigiénés viszonyai miatt van esély), úgy az elkövetkezendő 2-3 évben a szociológus-statisztikus szakemberek ismét nem kívánt adatokat, tendenciákat lesznek kénytelenek rögzíteni a devenciák területén. Reméljük rossz jóságnak bizonyulunk.

Elemeltük a *motivációkat* is, bár tudva tudjuk, hogy a végső pillanat „motivációja” csak a jéghegy csúcsa, az öngyilkosság folyamat, „egy lassan lejátszódó pszichológiai dráma utolsó felvonásának utolsó jelenete” (Steckel).

Életkori megoszlás nemek szerint is bontva

Foglalkozás szerinti megoszlás

FIZIKAI DOLGOZÓ	ALKAL- MAZOTT	ÉRTEL- MISÉGI	HTB.	ELTARTOTT GONDOZOTT	TANULÓ	FOGL. NÉLKÜLI	NYUGDÍJAS	
							KORA MIATT	ROKKANT
229	40	7	31	17	6	8	144	40

Az mindenesetre kiderült: a durva, iszákos, féltékeny, az egész családot permanensen rettegésben tartó férj viselkedése a női öngyilkosságok egyik legfőbb és leggyakoribb motivációja.

Mindkét nemben meglehetősen magas a *megromlott családi viszony* (alkohol nélkül is), mint ok, és sok az *idős, beteg, kiszolgáltatott állapotú, környezetük által „cserbenhagyott”* ember is, mint elkövető.

A „*szerelmi bánat*” még „tartja magát”, de számuk lényegesen kisebb, mint például a *századelőn*. *Anyagi gondok, munkabelyi probléma* és a régen oly gyakori „*becsületbeli ügy*” meglepően kis számban szerepel a motivációk között. Nem tudni, örülni kell-e ezen tényeknek vagy gyengéden aggódni.

R: Es a későbbi pályafutás?

A pálya maradt, bár módosult-bővült. Futás? „Önhibámon kívül” elhagytam e tájat, de vissza-vissza járok, életem szebbik-jobbik fele mégiscsak itt. . . Persze aggódva figyelem a változásokat. Eltűntek például Gyarmaton az utcáról a betegek; intoleráns lett a társadalom, vagy türelmetlen; ha valaki lefröcsköl a másikat a strandon, legszívesebben „bevitetnek”; a Zsiró-hegy aljából is eltűnt a legváratlanabb időben kihajtó szamaras kocsí (hatalmas fékcsikorgást okozva), biztosan őt is letiltották, pedig azt is szerettem, időtlen nyugalom volt, de lehet az is, hogy öregszem, az utóbbi években már csaknem kizárólag verset írok a „gyűlölet már visszavonhatatlan”. Ez a kis munka valamiféle visszatérés, *hommáge a Nógrád*, mégha komor is a téma. Azért is írtam, mert *biszem, hogy az öngyilkosság nem „betegség”, hanem a létezésre adható válaszok egyike*, így talán tiszteletben kéne tartanunk. Csak-hogy az is kiderült, hogy *többségük nem is igazán akarta a halált*, csak a körülmények ellen akart tiltakozni. *Schoppenbauer* írta vagy száz éve: „. . . az öngyilkos csak elégedetlen a *feltételekkel*, amelyek között öngyilkossá vált. *Az élet akarását tehát nem adja fel, benne csak egy jelenséget rombol le!*” Talán akkor a feltételeken kellene változtatni és ez a feladat mindenkié. Ha egy társadalom elesettjein, az átlagnál talán gyengébbjein nem tud segíteni, az közönyének, végül is gyengcségének bizonyítéka lesz.

„. . . *Mi sem természetesebb tehát, ha elsősorban szükségesnek tartjuk megismerni az anyaföldet és annak minden tagozatát, melyet magyarok állam, megye, járás, község nevezetek alatt ismerünk, valamint az ezekben található egyének egyesüléseit, melyek általánosságban a család, a lakosság, a népesség fogalmának felelnek meg. . .*

Kelt Gárdonyban, 1911 január hónapban

Gróf Mailáth István Géza”

Egy hét nyugdíjas férfiak között

Eddig nem tudtam, hogy hogyan élnek az alkoholisták. Láttam ugyan részeg embereket, sörösüveggel a kezükben, vagy támolyogni az utcán, de nem tudtam hová tenni őket. Nemrégén közelebbi ismereteket szerezhettem róluk. Elmentem velük Pestre dolgozni.

Ezek az emberek mind nyugdíjasok. Van lakásuk, családjuk. Nem lumpen clemek. Hatvanéves korukig dolgoztak. Van köztük aki villanszerelő volt, van aki kőműves, a másik asztalos. Am kevés a nyugdíj, és amíg bírják erővel, egészséggel, minden évben tavasztól őszig Pesten dolgoznak, kubikosmunkán. Szerszámuk az ásó és a lapát.

Hétfőn reggel én is, mint a többiek, fél négykor keltem. Fél ötkor már mindannyian ott vártuk a buszt a falu főterén. Az autóbusz körbejárta a Karancsvölgye falvait és megtelt. A hajnali sötétségben olyan volt a hangulat a buszon, mintha egyenruhások között ülnék: a nyugdíjasok többségén nyűtt fekete bőrzakó volt. Falujukban az asszonyok azt mondják rájuk, hogy „bírósemberek”. Még bírnak dolgozni. Úgy fél óra utazás után már terjengett a buszon a vegyes pálinka szaga. Egy-két flaskát ugyanis felnyitottak. Nyolc tájban értünk Pestre. Aznap a Keleti pályaudvaron volt munkánk. Az új sínpálya lerakása előtt egyengettük el a követ, amit gépekkel öntöttek le a földre. Délután ötig dolgoztunk. Utána egy szűk négykerekű bódében gyorsan átöltöztünk és irány Rákospalota, a Bartók munkásszálló. Metróval meg buszszal mentünk. A közlekedést senki nem ismerte, az emberek azt sem tudták, hogy hol vagyunk. Mindenki rohant a főnökünk után, aki vezette a bandát. A munkásszállón átvettük a lepedőket, paplanhuzatokat, párnahuzatokat és elintéztük a formaszakmákat. Akkor derült ki, hogy egy ember elveszett, lemaradt tőlünk a nagyvárosi forgalomban. A főnökünk megtudta, hogy Sanyi bácsi veszett el, és szidta, mint a bokrot. Visszautazott érte Rákospalotáról a Keletihez, és ott találta. Szomorúan ült a bőröndjén és bámult, mint a vett malac. A főnök elhozta a munkásszállóra.

Másnap reggel fél négykor keltünk. Öt óra előtt tíz perccel a földszinten, a társalgóban kellett lennünk. Onnan indultunk. A szálló ablakain néhányan hajoltak és utánunk szóltak: El ne csámborogjatok!

Ezt azért mondták, mert híre ment, hogy az este elveszett egy emberünk.

Kedden is a Keleti pályaudvaron dolgoztunk. Ötvenforintos órabérben, reggel fél héttől délután ötig. Reggeli idő nem volt, ebédidő is csak egy fél óra.

Műszak után mentünk a szállóra, de most mindenki ügyelt Sanyi bácsira, hogy el ne vesszen. A szálló ötemeletes, lift nélkül. Ezek az öreg nyugdíjas férfiak az egész napos kőlapátolás után felbaktattak a lépcsőkön a negyedikre. Mindenki lehevert az ágyára. Egy kis pihenés után elővették a kétdecis pálinkásüveget és kortyolgatták. Utána jött a vacsora. Házi füstölt szalonna, nyersen, kenyérrrel, bicskával. Utána lement három üveg sör. A fáradtságtól és az ital okozta bódulattól úgy aludtak éjjel, mint a bunda. Nem zavarta őket, hogy a szállólakók csapkodták az ajtókat, hogy még éjfél körül is rézszegek hangoskodtak a folyosókon.

Szerdán reggel, megint fél négykor volt ébresztő a szobánkban. Ezen a napon már nem a Keletibe mentünk, hanem a Ferencvárosi pályaudvarra. Utaztunk busszal, villamossal, és többszöri átszállás után, egy óra alatt értünk oda. Szánalmas látvány volt, ahogy ezek az öreg nyugdíjas férfiak szaladnak a főnök után, keresztl a zebrán, de néha olyan helyen is, ahol zebrá sem volt. Mindenki panaszkodott, hogy messze van a szálló a munkahelytől, sok az átszállás. A főnök azzal védekezett, hogy csak itt, Rákospalotán kapott helyet. A Ferencvárosi pályaudvaron is követ lapátoltunk, reggel fél héttől délután ötig. Itt már le volt fektetve az új sínpálya, és a betontalpfák közé kellett odalapátolni a követ. Ez a közüzalék 5–10 centis nagyságú kődarabokból állt, és igen nehezen lehetett belemeríteni a lapátot.

Nehéz, embert próbáló munka ez. Főtt étel nélkül egy hétig, nyers szalonán és kenyéren. Vannak országok, ahol ezt a munkát fegyencek végzik. Ezek a férfiak mégis vállalják. Azért, mert kevés a nyugdíj. Minden dolgozni járó nyugdíjas férfi megissza a magáét. Napi alkoholfejadagja van. Két deci pálinka. Ezt este vacsora előtt és reggel ébredés után issza meg. Napi nyolc üveg sör. Ebből este vacsora után megiszik három üveggel, a többi öt üveg napközben fogy el. Például reggeli után és ebéd után.

A két deci pálinka ára 44 forint, a nyolc üveg sör ára 100 forint, (1988-as árak – a szerk.) Ez naponta 150 forint, de ezen felül még megisznak naponként három kávé, és elvisznek minimum egy doboz cigarettát. Ez is 30 forint naponta. Tehát a napi rezszi 180 forint. Ez egy héten 1200 forint. Ez a heti minimumrezszi, mert hét végén, szombat-vasárnap többet fogyasztanak.

Könnyen kiszámítható, hogy ez a heti minimumrezszi, ez az 1200 forint egy hónapban 4800 forintra rúg. Ebbe nem számoltam bele a napi táplálkozás költségét, mert az elhanyagolható.

Ahol dolgoztunk, mindenütt tudták rólunk, hogy nyugdíjasok vagyunk. A Ferencvárosi pályaudvaron odaszóltak nekünk a vasutasok: – Bácsikák! Meg vannak örülve?! Mennének inkább a klubba sörözgetni!

A válasz ez volt: – Kevés a nyugdíj!

Valóban. Ilyen napi, heti rezszi mellett kevés.

Az is igaz, hogy ezek a nyugdíjas férfiak egy életen át dolgoztak. A fiatalkori hét végi sörözgetések 10–15 év alatt mindennaposá váltak. Hatvanéves korukra kialakult az alkoholszintjük, a napi fejadagjuk, és enélkül nem tudnak megenni. Egy hatvan éven felüli nyugdíjas férfi előtt már nem nagy jövő áll. Nem visz magával a sirba semmit sem. Úgy érzi, az az övé, amit megiszik. És ennek a rezsijét előteremti. Egy hétig éltem köztük, de senkit sem láttam részegen. – Mi az a két deci?! – mondták. A sör pedig szerintük nem alkohol. Üdítő. Vízet nem ittak egész héten.

A faluban van olyan alkoholista is, aki összeszedi az eldobált üvegeket, és abból a pénzből vesz magának egy-egy üveg almabort. Vagy behordja valakinek a szemet, vagy felássá valakinek a kiskertjét. Az ilyet lenézik, ki-közösítik, nem fogadják be maguk közé.

Csütörtökön rossz időnk volt. Reggel ahogy mentünk a sínek között, a tócsákban fagyott volt a víz. Hideg szél süvített. Ahogy fogtuk a lapátnyelet, elgémberedett rajta a kezünk. Egyedül Sanyi bácsi nem fázott. Ő előrelátó volt. Hozott magával Pestre egy télikabátot. Bokáig érő, kopott barna bőrkabát volt. Az igaz, hogy ő nem fázott, de nevetséges látvány volt a sok munkaruhás férfi között, bokáig érő télikabátjában. Nem beszélve arról, hogy a kabátot otthonról el kellett hozni, és vissza is kell majd vinni. Az ő cso-

magja volt a legnagyobb. Hozott egy bőröndöt, meg egy táskát. A kettő együtt volt vagy nyolcvan kiló. A többiek is számítottak rossz időre, és ők úgy védekeztek, hogy hoztak magukkal otthonról jégeralsót.

Csütörtökön műszak után Sanyi bácsival megint probléma volt. A Ferencvárosi pályaudvar öltözőjében öltöztünk át, és itt volt fürdősi lehetőség is... Mindenki otthon akart fürödni a szállón, de Sanyi bácsi, ő nem. Meztelenül járkált a folyosón, kereste a zuhanyzót. Húsz ember menetkészen toporgott a műszak után, mentünk volna a szállóra, de meg kellett várni Sanyi bácsit. Amikor kiértünk a kapun, az öreg elindult visszafelé. A főnök dühöngve utánaaszaladt.

– Hová megy öreg? Nem elég, hogy egyszer már elveszett?!

– Elfelejtettem megfésülkődni – mondta az öreg, a legtermészetesebb nyugalommal. – Mit kell úgy rohanni, kapkodni? Az öregnek minden reggel remegett a keze, amikor átöltöztünk munkaruhába, meg délután is, amikor vége volt a műszaknak. A főnök megmondta neki, hogy többet ne jöjjön el Pestre, mert ő nem pesztonka, nem foghatja mindig a kezét. Az egyik zebrán, ahogy mentünk át az úton a tizenhármas villamos megállójához, az öregnek leesett az egyik lábáról a félcipője, mert a nagy rohanásban, kapkodásban nem volt ideje befűzni. Fél lábon ugrálva kereste a zebrán a cipőjét. Körülötte rohanó emberek, autók, villamosok. Ha tudnék festeni, csinálnák róla egy képet. ezzel a címmel: „Falusi nyugdíjas bácsika fél lábon keresi az elveszett cipőjét a fővárosi forgalomban, a zebrán.”

Ha nehezen is, de azért csak eljutottunk a szállóra. Az emberek, mint mindennap, most is felbontották vacsora előtt a kétdecist, utána pedig a három üveg sört.

A tévét egész héten nem nézte senki. Újságot sem olvastunk. Örültünk, hogy ez a fárasztó nap is véget ért. Ki volt adva az ukáz, hogy reggel mindenki vigye le a portára a lepedőt, paplanhuzatot és a párnahuzatot. Meg a cőkmókját, mert a szállón csak egy hétre adtak nekünk helyet.

Reggel fél négykor keltünk. Az emberek megitták a kétdecis üvegből az estéről megmaradt pálinkát, levittük a portára az ágyhuzatokat meg a lepedőket. Ittunk egy kávét, nyolc forintba került.

Ahogy ott ültünk a társalgóban, és vártuk, hogy együtt legyen a banda, egyszer csak megjelent a lépcsőfordulóban Sanyi bácsi. Egyik kezében egy nehéz bőrönd, a másikban egy nehéz táska, a vállán a nyaka között volt a paplan és a párna. Ahogy megláttuk, kitört belőlünk a röhögés, de ez őt nem zavarta.

Vissza kellett neki vinni a negyedik emeletre a paplant és a párnát.

Az ablakokon megint kihajoltak néhányan és utánunk szóltak: – El ne csám-borogjatok! Aznap fél héttől kettőig dolgoztunk. Utána csomagjainkkal közlekedve elmentünk a Lumumba utcába és fölvevük az egyheti bérünket. Igaz, két hétre jöttünk, de a második hétre nem kaptunk szállót. Így haza kellett mennünk. Az egyheti bérünk, pontosabban az ötnapi bérünk 2300 forint. Nem rossz kereset, de megszenvedtünk érte. Az autóbuszra, amelyik hazahozott bennünket, egy borozó előtt kellett várakoznunk. Az alatt az egy óra alatt amíg várakoztunk, az emberek egymás után beszállingóztak a borozóba.

Fél négykor indultunk el hazafelé. A buszon egy ember körbejárt egy kalappal, és mindenki beledobott tíz forintot. A sofőrnek gyűjtötték.

Délután hat órakor már itthon voltunk a Karancsvölgye falvaiban. Az autóbusz a falu főterén tett le bennünket. Csak egy-két ember indult el haza a családjához, a többi ment egyenest be a kocsmába. Ott voltak záróraig.

Bebukottak*

A Balázs Béla Stúdió filmje

N. T.: 1981. január 8-án buktam be. A Tolnaiba kerültem, aztán a Markóba. 1981 decembere óta vagyok itt Tökölön... Huszonegy éves koromig leszek bent... Még huszonegy sem leszek és szabadulok.

P. P.: Tulajdonképpen emberölésért ítélték el, apagyilkosságért. Tizenegy évre. Hát leülöm ezt a tizenegy évet, mást nem tudok csinálni.

R. J.: Öt évet kaptam. Halált okozó súlyos testi sértésért.

N. J.: Az aszói nevelőtanár-gyilkosság... Tíz és fél évet kaptam érte. A intézet utánaküldött még fél évet, így tizenegy van összesen.

H. I.: Most lopásért vagyok itt. De aztán a kedvezményekből is kizártak, minden baja lett neki... Csak ennyi volt az egész, és kaptam öt évet.

T. G.: Súlyos testi sértésért vagyok itt. Volt előtte még egy felfüggesztett négy hónapos gyermektartási hátralékom, amit hozzávágtak ehhez, úgyhogy együtt kaptam tizenegy hónap börtönt összbüntetésben. Ebből most gyakorlatilag leülök nyolc hónap és tíz napot. Mert a többi kedvezmény. Épp a napokban kaptam meg a kedvezményt, úgyhogy most tizenkét egész napom van vissza itt a börtönben. Most már nagyon vigyázok.

N. J.: Legelőször az intézetbe kerültem be: lopás, betörés, garázdaság, verkedés, szóval minden. Ezért kaptam egy évet Aszódon. Illetve először Szőlőkút, aztán Aszód. Hat hónapja voltam Aszódon, mikor ez az emberölés történt.

Hogy mi volt az előzménye? Az, hogy több szökésem volt, és mindig mikor visszavitték Aszódra, akkor úgy ellátak, hogy menni is alig bírtam.

Én akkor is annyira ki voltam kapcsolva, annyira nem emlékszem rá, hogy nem sokat tudok mondani róla. Azt tudom, hogy elmentem a lakására, mert vissza akartam menni az intézetbe. Tényleg azzal mentem oda, hogy visszamegyek az intézetbe, és utána... Megszúrtam először, aztán meg már azért, mert félttem... és utána már jött a többi...

Tehát úgy volt, hogy becsengettem, ő kiszólt, hogy ki az. Mondom a nevem: N. J. Ő meg izélt, hogy mit akarok. Mondom, hogy vissza szeretnék menni az intézetbe, mondom, hogy fázom is, minden bajom van, nincs pénzem se, hogy haza tudjak menni. Vissza akarok menni, és így jobb lesz, ha ő visz vissza, mert nem kapok annyi fogdát, ha önként jelentkezem... Behívott, azt mondta, üljek le, egyek valamit... Mert megkérdezte, hogy mikor ettem utoljára. Mondom neki, hogy tizenkilencedikén este, mikor megszök-

* Rendezte: Mész András (1981)

Riporter: Mihancsik Zsófia

Operatőr: Klöpfler Tibor

Az itt közölt szöveg a film eredeti hanganyagának némileg rövidített és nagymértékben - de nem a pontosság és a hűség rovására - stilizált változata. (A riporter és a szerk.)

tem... És odaadja a kést, de én mondom neki, hogy tanár úr, menjünk, mert valami baj lesz... Menjünk inkább vissza az intézetbe... A lényeg az, hogy ő meg: maradjunk, maradjunk... És itt kezdődött el az az izé... amikor leguggolt... nem láttam, nem hallottam semmit se... Kész... Arra eszméltem föl, hogy jaj, Jóska, mit csináltál? Megszúrtam... Innen kezdődött el, hogy utána megint rámentem... Nem tudom. Csak úgy ültem ott a széken, ahogy most itt, és faragom... máshogy nem lehetett... Úgy mondták az izé, hogy az első szűrés tüdő volt, tehát tüdőt ért, és az magában halálos szűrés volt, mert elvérzett volna...

Nézzék meg, még mindig itt van a hátamon a jele annak, hogy mennyire... szóval hogy elég szépen összevert még az előző szökés után. Visszahoztak a rendőrök, ő feljött a fogdára, és hozott magával egy ilyen egyméteres vezeték-kábel. Ilyen háromeres áramvezető kábel... Azt kérdezte, hogy miért szöktem meg, meg hogyan, meg hol voltam. És jól megvert. Eszméletemet vesztettem, úgyhogy nem tudtam magamról. Csak amikor felkeltem, éreztem, hogy ki van hasadva a hátam is, meg vérzek is, meg minden. Kikopogtam az őrnék, hogy jó lenne, ha bekötöznének... De ő megtiltotta, hogy én orvoshoz vagy bárhova menjek addig, míg rendbe nem jövök. Senkinek nem szólhattam. Nagyon ki voltam készülve akkor. Két hét alatt gyógyultam meg, akkor engedtek le a fogdáról. Tizennégy éves voltam. De hát ez többször előfordult, mert több szökésem volt.

H. I.: Részeg voltam. Adtam neki egyet. Részeg embernek nem kell sok... Elesett. Aztán én mentem haza. És másnap meséli az unokaöcsém, hogy a kultúrba volt diszkózni, jött hazafelé és ott volt az az illető pasas, akit én megütöttem. Láttam, hogy magatchetetlen és kivette a pénztárcáját. Kérdeztem, hogy mennyit vettél ki, azt mondja, nem érdekes, nem volt sok. Azt hiszem kétszáz forintot mondott... Jó, mondom, de ha rájönnek, vagyis ha a palí megismer engem, tudod, hogy ez rablás lesz! Én tudom, mert már voltam itt azelőtt ezen a körleten.

N. T.: Hát gyűlöltek az ilyen homoszexuálisokat... Biztos nem találtunk jobb szórakozást, gondolom azért... Először elmentünk, elvertük őket, aztán jött egy haver, az vitt minket bele a jóba, hogy szedjük le őket. Mert ha nem szedtük volna le őket, csak garázdaság lett volna.

P. P.: Én nem otthon nevelkedtem, hanem a nagymamámnál, kint a lövöldénél. Hétéves koromig ott voltam, aztán két évig apámnál. Utána megint visszavitték a lövöldéhez. Mikor betöltöttem a tizenhárom évet, megint visszadtak az édesanyámnak, utána már ott laktam.

Hát sokmindenen összevesztünk, és ezért is volt az egész... Először én nem azt akartam, hogy na most fejbőlövöm, vagy valami... Én előbb ki akartam békülni, de ő nem akart...

Sokszor volt olyan, hogy hazamentem éjszaka. Akkor vágtunk disznót, ott volt a hűtőben a kolbász. Kérdelem apámtól, van-e valami kaja. Azt mondja, nincsen. Kint voltam a lövöldénél, tudta nagyon jól, hogy délután elindulok, este érek haza, hogy egész nap nem ettem semmit, de akkor se adott kaját.

Én nem azt akartam, hogy most megölöm. Csak először meg akartam ijeszteni, és magamhoz vettem a fegyvert. Felhúztam, kipróbáltam: belelöttem egyet a falba. Aztán kivettem a hüvelyt és beletettem egy másik golyót. Felhúztam és letettem így a szekrényre. Apám úgy két óra után öt perccel jöhetett haza. Ahogy jött, kinyitottam neki az ajtót, és akkor a puska már a ke-

zemben volt. Bejön, azt kérdezi, hogy mit keresek én itthon, takarodjak kifelé a lakásból, míg szépen vagyok, meg ilyesmi. Mondom, jól van. És így elment mellettem. Én meg fordulatból rálöttem. Pont a halántékánál kapta el a golyó. Utána ott összeesett. Kiszedtem az ágyneműtartóból az ágyneműt és oda betettem.

Egyből kitisztult a fejem, mintha nem is lett volna bennem semmi pia. Csakhogy én már ültem előtte, tudtam milyen idebent. Hát megmondom őszintén, kinck volt kedve bejönni? Ezért is tettem be az ágyneműtartóba. Utána meg jöttek a barátok, meg a csajok. Körülbelül tizennyolcan lehettünk. Piáztunk meg ilyesmi, egész éjszaka szólt a magnó. Hát kinck volt kedve abbahagyni? Utána meg bevitték a rendőrségre. Mert hangosan szólt a magnó, és a szomszéd átjött, megakart ütni. Én meg visszaütöttem neki. Az hanyattesett és kihívták a rendőrséget. Bevitték éjszakára, másnap reggel kicengedtek. De otthon házkutatást tartottak, de akkor se találták meg apámat. Pedig a golyó is, a puská is ott volt, minden. De ők nem találtak meg semmit. Na szóval kicengedtek, megint összejöttem a barátaimmal, megint elkezdtünk inni. De közben anyám kijött a kórházból, aztán másnap már be is buktam. Kihívta a rendőrséget és megtalálták. Egyből hozzám jöttek. Megtalálták a puskát is, a golyókat is. Már vittek is be a rendőrségre.

R. J.: Voltunk hapsik sokan, hát magyarul egy banda, és én úgy főnökös-ködtem köztük. . . És mondom, hogy dobjunk össze húsz-húsz forintot. De az egyik hapsinak nem volt lóvéja, és arra jött ez az idős manusz, és tőle kért lóvét, Vagy ha nem lóvét, akkor azt, hogy fizessen neki. A manusz meg nem volt hajlandó, összeverekedtek, aztán én is beavatkoztam. És úgy sikerült, hogy én itt vagyok, ő kint. Kaptam érte öt évet, mert gipszes volt a kezem, és többször fejbe vágtam gipszes kézzel. Ezt nem bírta ki a mandró, meghalt.

B. Zs.: Az anyám alkoholista, züllött, ittas. És én se valami jó társaságba keveredtem. Ott is hagytam a szakmunkásképzőt. Rá egy hónapra beállított két haverom, hogy menjünk el valamerre, rúgjunk ki a hámból. Elmentünk, csavarogtunk, aztán visszamentünk a lakásra. És a haver erőszakoskodni akart az anyámmal. Gondolom ittunk, azért. Szóltam neki, hogy ne. . . Összeverekedtünk. Négyyszer megszúrtam. Meghalt.

Fejezd be, hülye vagy, ne csináld. Ilyeneket mondtam neki. Ő meg átlökődött a másik szobába. Akkor már gondoltam, hogy másképp kell elintéznem. Megütött kétszer. Tudtam, hogy ő az erősebb. Az alkalom adta. Ott volt a kés, megszúrtam. Nem, nem úgy szúrtam meg, hogy meg akarom ölni, csak, hogy észrevegye magát. Úgymond, jól helyben akartam hagyni, de megölni semmiképp. De nem tudta elviselni, hogy valaki jobb nála. Megint nekem rontott és harmadszorra rálökött az ágyra. Akkor szúrtam meg komolyabban. Ez volt a halálos szúrás, a bal szívbillentyűjét sértette meg. . . Mikor rázmuhant, tudtam, hogy meghalt, tisztában voltam vele. Bal oldalt szúrtam meg, tudtam, hogy csak szív, tüdő, olyan szúrás lehet, ami végzetes. Szóval felfogtam már akkor, hogy ezért kemény éveket kell majd ülni. Kimásztam alóla, megnéztem. . . Tudtam, hogy meg van halva. Kimentem, anyám ájultan az alkoholtól, fcküdt az ágyon. Jól van. Visszamentem, leellenőriztem, hogy hátha mégse halt meg. Hát meghalt. Pulzus nem volt, légzés sem volt, de mondom, már előbb észre lehetett venni rajta, szóval mikor

megfogja az ember, ha a pulzusát nem is érzi, akkor is érzi, hogy halott. Na, ledobtam az ágyról. Letakartam pléddel, mást mit tudtam csinálni.

Gyorsan végiggondoltam, mik az esélyeim. Gondoltam, eltüntetnem lehetlenség, utoljára engem láttak velem, úgyis hozzám vezetnének a szálak. Aztán arra gondoltam, nincs más, fel kell magam jelenteni. Kinéztem, láttam este van. Már csak az hiányzik, hogy éjszaka jól megrakjanak a rendőrségen, kicsit sok lett volna reggelig, nem hiszem, hogy el tudtam volna viselni. Gyorsan segitettem magamon: fél liter vegyest bevágtam. Pihentem egy kicsit, amennyire az ember tud ilyen állapotban. Reggel kihívtam a rendőrséget. Bevittek. Kicsit kikészültem, de azért jó volt, mert nyugtatót adott minden orvos, aki az utunkba került. Ki lehetett bírni. Lent volt az ember két napig, de aztán eltelik 2-3 nap, és akkor már belenyugszik, tudja, hogy most már nyugi van, ki van vonva a forgalomból egy időre. Muszáj belenyugodni.

T. G.: Azt mondják, hogy ide jönni kiváltság. Én eltekintettem volna ettől a kiváltságtól, mert a velem hasonló korú emberek között azért akad olyan is, akivel lehet két szót váltani, aki értelmes, aki normális... Úgyhogy egy olyan börtönben, ahol egymás között még tiszteletet is ki lehet harcolni, jobb lett volna. Úgyhogy nekem nem kiváltság Tököl. Azért mondják, hogy kiváltság, mert itt fiatalok vannak, és az a nagykorú, mint én is, aki idekerül, az segédfelügyelő lesz, tehát segíti az őrséget. Ezért aztán olyan más jogokat is elvehet, amiket egy másik börtönben nem.

Hát itt verés, ugye, hivatalosan nincs. Van, van, hajjaj, főleg itt a 12-es körletben, de az tiltott. Persze azért élnek ezzel a lehetőséggel, sőt a nagykorúak is visszaélnék ezzel a lehetőséggel, hogy megverhetnek valakit, és az őr tartja érte a hátát. Megverhet valakit, akitől egyébként olyan pofont kapna, kint, hogy összeszarná magát, magyarul. Itt megverheti, mert a felügyelet az ő háta mögött áll. Nekem viszont erre semmilyen tekintetben nincs szükségem. Fizikailag se, tehát nekem nem kell ez a Tököl. Bár nem hiszem, hogy a jó pofimnak köszönhettem, hogy ide kerültem. Inkább a természetemnek. Csak hát hiába megfelelő a természetem, ha a lelki beállítottságom meg nem az. Mert lehet, hogy kemény vagyok, meg erős vagyok, de nem vagyok durva, se szadista. És én akkor lettem volna ott igazán jó ember, ha nagyon durva vagyok, nagyon szadista vagyok, és lehetőleg nagyon igazságtalan vagyok. Ez nem jött össze.

H. I.: Most délutánosok vagyunk, tizenegykor jövünk vissza, este, és nyolc óráig alhatnánk. De reggel ötkor már fent vagyunk. Nem lehet itt aludni, mert a délelőttiök reggel ötkor kelnek, és olyan ricsaj van a folyosón... Futkároznak, össze-vissza, a kaját osztják nekik, nem tudunk aludni. Főleg mikor ébresztő van. Gumibottal ütik az ajtót, a délelőttiök műszaknak, felébredünk rá, aztán már nem tudunk elaludni. Megreggelizünk úgy nyolc óra után, aztán visszafekszünk tíz-tizenegy óráig. Nincs más programunk, egész nap a zárkában vagyunk. Ma is elspórolták a tévét, a sportot. Kötelező sportunk lett volna, de nem engedtek ki...

B. Zs.: Lefekszek, megpróbálok aludni, de ha két napot rendesen alszok, harmadiknál már nem tudok. Szóval ezt csináljuk, hogy általában fent vagyunk, dumálunk, elüssük az időt. De akkor meg dolgozni nem bírunk. Tök mindegy... Hát van, aki a terveit meséli, van aki a balhétját. Amit lehet. Ami szóba jön. Van, aki focista szeretne lenni, van aki énekes. Nem is az, hogy nincs meg hozzá a tehetsége, csak már kicsit késő van ahhoz, hogy le-

gyék belőle valami. Hát ők még hisznek benne. Az ember meg, ugye, nem akarja mondani, hogy becsapják magukat. Sok választás nincs.

P. P.: Gyúrunk ben a zárkában. Nem sokat. Ötszáz fekvőtámasz, százszor kinyomni a nagy toloncot. Van ez a nagy 25 literes kanna, félig vízzel, és azt ki. Ezt csinálom.

B. Zs.: Hát itt nagyon gyorsan elengedik az emberek a kezüket. És nem biztos, hogy épp az a jobb, aki elengedi, bár valószínű. Én nem engedtem el soha, még ha megtchettem volna, akkor sem. Mert félek, nem attól, hogy megütöm, hanem ami utána jöhet. Verekedés, az hagyján. De utána megint keresi a párját a manus, nem akarja annyiban hagyni. Ha kitartóbb egy kicsit, megint elsül a kés, esetleg a csavarhúzó is egymásba találják nyomni, mert volt már itt arra példa, hogy megszúrták egymást. Mondjuk ez nem gyakori. Az a gyakoribb, hogy egyik a másikat kikészíti, és akkor a gyereknek nincs más választása, farcol be az ablakba. Más megoldás nincs. Kicsinálja.

N. T.: Egyszer volt egy szóváltás köztünk. Elkezdtem vele vitatkozni a telefonról, hogy lehet-e innen kapcsolni Pestet. És én már amúgy is ideges voltam a zárkában sokmindenkire, és éppen reggeliztem, a kés a kezemben volt, mert hát kés nélkül nem lehet reggelizni, szóval vitatkoztunk, és belecsózt, hogy ilyen köcsög meg olyan köcsög, én meg hozzájuk vágtam a csajka vizet, erre fölállt, jött felém, énnekem meg a kés a kezemben volt, fölugrottam és gyomron szúrtam. A máját érte neki.

P. P.: Hát volt már olyan, hogy alig tudták megmenteni a gyereket. Öszszeguggott egy másik gyerekkel, és akkor ilyen... áramszékbe beleizélték a többiek. Szóval hogy a székét belerakták a vízbe, rákötötték a stokira, oszt az áramot meg beledugták a vízbe. Dróton berakták az áramot. Szerencsére az őr hamar észrevette. Éppen, mikor tették volna bele az áramot a vízbe. És akkor az őr kirúgta a drótot. Áramot nagyon könnyű csinálni. Ott van a kislámpa a falba, mi onnan szoktuk venni, két rendes dróttal, vizet szoktunk vele melegíteni. Kicsavarjuk az égőt, azt a két drótot belesavarjuk az izébe, és rendesen felforr a víz.

N. J.: Nem volt dohány a cigibe, csak egy kevés lett visszadugva a végére, úgyhogy nem lehetett látni, van-e benne valami. Direkt figyeltem, egy gyereket előre küldtem, annál is volt cigi, mondom, ha attól nem veszik el, akkor tőlem se. Hát attól nem vették el, tőlem meg elvették. Így összececsavarták és beledobták a kukába, az ötszáz forinttal együtt. Anyámtól az utolsó ötszáz forintot vettem el. Hús forint maradt nála. De az örök ilyenek. Valamelyik gyerek a hapsija, attól nem veszi el. Csak énrám meg pont haragudott ez az őr... Hát vannak trükjeink. Én a bátyámtól szoktam lóvét kérni, ezer-czerötszáz forintot, mert az az igazság, hogy ha van az embernek itt bent pénze, az örök behoznak neki piától kezdve bármit. Beszélőn szoktam kérni, és aztán vagy úgy hozom föl, hogy itt kivágom az inget és belehajtom az ingbe, vagy földugom a számba. Az belerakja egy najlonzacskóba, én meg földugom a számba, tehát vész esetén le is tudom nyelni, úgyhogy bukás semmiféleképp' nem lehet vele. Mert nekik muszáj ellenőrizni, a szabályzatban benne van. Más kérdés, hogy hogy ellenőriznek, tehát ha meg is találja, akkor is: na jó, majd hozom kifele. Szóval van ilyen is.

T. G.: Aki nincs benne, azt feljelentik, hogy ezt és ezt csinálta. És akkor jössz rá, hogy miről is van szó. Hogy pénzt tart, piát vesz, de kitől? A fia-

talkorú srácok is dicsérték ezt a Lóbaszót – elnézést, de így hívják –, hogy ez egy rendes hapsi, mert ha van kétszáz forintod, akkor hoz neked – most nem akarok hazudni – szóval hoz neked fél liter pálinkát. Hogy mit, azt nem tudom. Hát részben ebből élnek az örök. Jó sok ór van ilyen. Ezek ilyen piti dolgok: ad egy cigit, vagy tizet vagy tizenötöt, a lényeg az, hogy dupla annyit kell visszaadni. Csinálják ezt a nagykorúak, de csinálják elsősorban az örök. Elsősorban üzletelés, másodsorban kötés, mert aki benne van az ő kis üzletükben, annak járnak a kedvezmények, aki meg nincs benne, annak megpróbálják nyomni a fegyelmi lapot, és ha nyomják a fegyelmi lapot, akkor nincs kedvezmény. És abban is benne voltak a nagykorú társaim, meg a raktáros srác a 12-es körletben, hogy benyeljék a kaját. Tehát van B norma meg C norma a kajában, és a kaja mindig nagyon kevés, de előfordul, hogy akinek három sajt jár, az csak kettőt kap, vagy akinek két tojás jár, az csak egyet kap, és – nagyon piti dolog – akkor osztoznak a maradékon, azon a rengeteg kaján, ami megmaradt. Az örök meg a nagykorúak. És ha valakire haragszanak, az meghalhat éhen.

Ha én nem álltam be ebbe a sorba, nem csináltak belőlem hamis tanút, nem adtam pénzt senkinek, hogy hozzon be fél liter piát, nem adtam pénzt azért, hogy belenyúlhassak a maradékba, amit lecsálnak. De hát ez itt egy falu, tiszta por. Itt mindenkinek van rokona, és egyik kéz mossa a másikat. És én nem szóltam, nem jelentettem. Isten ments! Én kedvezménytel akarok szabadulni, és akkor biztos, hogy ez nem menne. Rágalmaznék. Nem merném megcsinálni. Még az országos parancsnokságnak sem... Régen azt hittem, hogy bátor vagyok, de mikor elítéltek, akkor megtanultam egy olyan érzést, amit régen nem is ismertem, a félelmet. És azóta félek. Ha ez utálatos emberi tulajdonság, akkor bennem most van egy utálatos emberi tulajdonság. Én félve fekszem, félve kelek. És jelen esetben csak magamra tudok gondolni.

N. J.: Hát a kórházba, fölmegegyek az orvoshoz vagy bemegyünk a fürdőbe, vagy mit tudom én... Szóval vannak itt ilyen nők, tehát ilyen jellegű izék, mint kint, mondjuk a Rákóczi téren. Szóval pénzért mindent meg lehet kapni, az az igazság. A kórházban dolgoznak a lányok. Mondhatom, hogy lányok, mert az egyik tizennyolc, a másik meg húszéves. És úgy összejöttek, mert járogattam hozzájuk orvosi izére, tehát ilyen vizsgálatra, majdnem minden héten megyek, már magában csak azért is, hogy lássam őket. Összejöttek. És csak öt ruppó. Ha úgy vesszük, nekem megérte.

R. J.: Hát voltam én kórházban, láttam őket, de nem csináltam ilyesmit. Nem is volt rá alkalom. Ha lett volna, csak öt percre is, biztos, hogy csináltam volna. Az biztos.

B. Zs.: Ez olyan dolog, hogy ahhoz először fel kell menni a kórházba, és ott, ott vannak nők könnyebben. De míg oda feljut az ember, hát ahhoz is kell kitartás, meg akarat!

N. J.: Hát az az igazság, hogy nekem vesekövem van. Hát szóval csak úgy van, hogy... de lényeg az, hogy megállapították a vesekövet. Úgyhogy nyugodtan tudok menni ide-oda. Szóval a lehetőség megvan, meg idő is van. Amennyi kell, 2-3 óra. De egy óra elég bőven. De az az igazság, hogy ez a vesedolog is egy trükk. Azt most nem mondom meg, hogy én hogy csinálom, de lényeg az, hogy én csinálom ezt. Na mondjuk annyi az egész, hogy elvágom az ujjamat és egy kis vért eresztetek a vizelethez a pohárba, oszt oké.

De hogy a vesekövet ezt hogy csinálom, na az már kemény dolog. Meg az az igazság, hogy ezt itt nem is tudják megállapítani, hogy frankó vagy nem frankó. Ez majdnem ugyanaz, mint a sárgaság. Hát én két nap alatt megtudom csinálni, hogy sárgaságom legyen. Fogok egy darab szalonnát, rákötöm egy cérnára. És azt lenyelem, de csak időig. Itt megakasztom. Egy éjszakán át úgy van, és biztos, hogy két vagy három nap alatt annyi. . . Egy-két hónap pihenő az is. Csak ebben az a poén, hogy ezt csak egyszer lehet megcsinálni, mert utána rájönnek a rafkóra.

B. Zs.: Hát mondjuk a tbc. . . Tbc, istenem, nagy dolog, beszív egy kis timsót, kétszer-háromszor az ember, és szétégeti a tüdejét. Mondjuk annyi benne a poén, hogy ennek 2-3 hónap múlva már nincs nyoma, de az ember itt van vele egy fél évig. Nem csinál semmit, mindent a helyébe hoznak, jó kaja, elsőosztályú ellátás, nem csak a majmok ordítanak a fülébe, éjjel-nappal alhat, pihenhet, napozhat. Szóval egy luxusszálloda ehhez képest.

N. J.: Ez a Zsolti, itt a zárkán, ez egy kicsit bolond. A Csonka, a Lóbaszó hozta fel a körletre, és azt mondja nekem: te Jóska, te már régi gyerek vagy itt, ügyelj erre a gyerekre, mert nyelős. Hát jó, mondom, vigyázok rá. Na a lényeg az, hogy rádumált a hülyeségre, hogy menjünk föl a kórházba. Hogy ő nyel, mert neki az anyja ez meg az, az anyja végett van bent, szóval jó, megértem. Nyeljél, mit érdekel engem. Te tudod, mit csinálsz, te teszed magad tönkre. Hát lényeg az, hogy megevett, mit mondjak, egy teljes borotvakészletet, olyan hatvan darab pengét, de semmi baja neki.

B. Zs.: Ó, rengeteget nyeltem, nem tudom már megmondani, mennyit. Legelőször megettem három csomaggal, 15 darab pengét. Kettétörtük, a 30 darabot egyberaktuk, stócba, és szépen egybe le. . . Hát semmi értelme nem volt. Akinek nem megy, az ne erőltesse, én amondó vagyok. Meg csak olyanról hallottunk, hogy megette, behalt. . . szóval sajnálom őket, hogy mit összeszenvedtek szerencsétlenek, míg sikerült. És azért az emberben van egy kis félelem, fél a fájdalomtól. De hát. De hát tud jobb megoldást? Mivel csinálja? Főbe nem löheti magát, fegyvere nincs. Ha lenne, akkor a fele már nem élne. Mert mindegyiknek van olyan kedve, mikor tényleg megcsinálná, csak nem mindig jön rá alkalom.

N. T.: Én meg fogdára kezdtem el járni, mert ami munka itt van, az nem tetszik nekem, legalábbis a nyomda nem tetszett. Elkezdtem a fogdára járni. Néhányszor húsz napot leültem, és ha meguntam, befarcoltam. Elkötöttem itt a kezem, fent, a pengét meg előzőleg már levittem a számban a fogdára, és egyszerűen csak behúztam. Mire felértünk a kórházba, már a padlóra mentem, tehát elájultam. Utána visszavittek, és én megint befarcoltam, és másnap megint befarcoltam, így ment végig. . . Sok olyan gyerek van, aki azért farcol, mert kötözködnek vele állandóan, bántják. És van olyan is, aki valami célját akarja elérni vele. Mint én is például, mikor a gyógyítóba akartam kerülni. Van, aki komolyan meg akar halni, de ilyesmi nem túl gyakran fordul elő. De amikor a gyógyítóban voltam, akkor is befarcoltam, akkor meg már azért, mert ideges voltam. . . Meghalni csak egyszer szerettem volna, mikor begyógyszereztem. Szóval egyszer igen, egyszer nem. Mikor a halál előtt van az ember, akkor már meggondolja magát. Meggondolná magát. . .

A verés meg? Hát itt általában úgy szoktak verni, hogy leviszik az embert először a fogdára, ha haragszanak rá, és elverik ott. Fogdán húsz napig sehova se tud menni, húsz nap alatt meg a gumibotütés is elmúlik. De ha itt fent vernek el valakit, és van rá tanú, akkor viszont kapnak érte!

T. G.: Itt tizenegy-néhány nagykorú van. Többségük hamis tanúnak van tartva, majdhogynem azt mondhatnám. Bármilyen történet, van egy hamis tanú. Mondjuk össze van verve valaki, annyira, hogy már nem lehet belül tartani az ügyet, tehát ki kell vinni, kórházba, ide-oda, mindig van egy nagykorú, aki kiáll az ő mellett, hogy kérem, megtámadta az őt. És ha megtámadta, akkor akármit alkalmazhat, kényszerítő eszközt, gumibotot is, ha tetszik. Van itt egy fiú, akit már teljesen megtörték fizikailag, és a büntetését is megváltoztatták: először csak bevágták fogdára, onnan ugye már nincs kedvezmény, és a napokban azt is elintézték neki, hogy átminősítsék, lefelé. Tehát ő fiatalos fogház volt, most már börtönös. Hát van ilyen is... És ha valakit így nem lehet megtörni, akkor kitalálnak más módszereket... Mert a fogdán egyébként rendes körülmények között semmi más nem történik, mint hogy letölti azt a bizonyos napját, nagyon fegyelmeztet. Hogy ezen a priccen alszik, meg ha hideg van fázik, ha meleg van, majd megsül, az más kérdés. Ami a legborzasztóbb dolgok egyike a fogdán, legalábbis az én szempontomból, az az, hogy nem lehet vécére: abban a kicsi fogdában van egy úgynevezett kribli, ami egy akkorka vasedény, és abban végzi a dolgát. És nem lehet kiüríteni...

B. Zs.: A fogda egész jó megoldás. Igaz, hogy deszkán alszik, meg csak öt óra hosszát egy nap, mert nem hagyják, piszkálják, meg az örök még esetleg le is verik kétszer-háromszor, de ettől függetlenül ott még elég jól ki is pihen magát az ember.

T. G.: A fogdának van ez a fogda része, meg van a fegyelmező része, a dühögő. Az egy kicsi, egyméterszer egyméteres helyiség, ami ki van belülről párnázva, szivacsosva és rettentően hideg. És akiről úgy gondolják, hogy dühög, vagy nem dühög, de azt mondják, hogy dühög, vagy aki eleve olyan indíttatással jön le, hogy ez egy ilyen srác, akkor azt levetkőztetik meztelenre – meztelenre, ez nem tudom, miért van így, de ehhez ragaszkodnak –, és berakják a dühögőbe. A legújabb szokás az az, és nincs kivétel, hogy a könyökét, amennyire csak tudják, összehúzzák láncsal, amennyire csak engedik az ízületek, a csuklóját összibilincselik, és a lábát is összeláncolják, és ott hagyják a dühögőben. Hivatalosan egy vagy két órát lehet ott, de két óra szinte soha nem fordul elő, hanem csak négy meg öt meg hat, sőt egész éjszaka...

R. J.: Nem azt mondom, hogy a fogda jobb, de sokszor mégis jobb, mint fent. Mert ha már fent vagyok egy jó ideje, akkor megunom a társaságot, és lemegyek tíz napra vagy húsz napra. Mikor feljövök, a fentiek már majdnem kicserélődnek. Elmennek másik zárkába, ide-oda. És akkor mindig jobb egy kicsit. Nem olyan szorult a légkör. De azért volt olyan is, hogy alig bírtak levinni.

T. G.: Ez majdhogynem tanács: ha valaki bejön a börtönbe, inkább álljon ki az emberekkel, mert előbb-utóbb azért egy-két ember félni fog tőle, és csak nem az utolsó lesz a sorban, hanem utolsó előtti, és akkor még előbbre is kerülhet a ranglistán. Kiderül, hogy ezt is megverte, azt is megverte, és akkor a menők befogadják havernak. Hogy te most mellettem leszel bika. Ez így megy. Amelyik meg mindjárt az elején odaad mindent, nyuszi, az megy a csicskák közé. A ritkább eset az, amikor egyik a másikkal kiáll, összeverekednek, valamelyik győz, és onnantól elismerik. Ez ritka. A gyakoribb az, hogy valamelyik kiáll az új fiúval, de ha már gyengül, akkor rárohannak a többiek is, és akkor is meg van verve... Az örök persze erről nem

akarnak tudomást venni. Sejtik, néha látják is, de nem, nem szólnak bele. Hát egy olyannal szemben szóljon bele, aki neki jó vamáza, jó üzletpartnere? Öszintén! Hát megéri ez neki? De hangsúlyozom, én nem akarok általánosítani, a 12-es körletről beszélek. Itt egy az egyben így van minden.

P. P.: Itt vannak ezek az újoncok. Én nem értem őket. Rendesen remegnek ám, mikor bejönnek a zárkába. Hogy mitől félnek?! Megeszik őket? Szerintem nem. Na jó, az igaz, hogy le kell játszani a zárkafelelőssel vagy valamelyikkel. De nem minden zárkában van ez sem.

R. J.: Nekem három és fél évet kellett elverekednem, hogy elismerjenek, hogy nem jó velem gecizni, hát onnantól nyugi van. Most már az van, ha én azt mondom, hogy ez fehér, hiába piros, akkor is fehérnek kell lenni, mert ha nem, akkor balhé van. Én amit megutálok, azt nagyon meg tudom utálni. Például a kétszínűeket nagyon utálok. Mert ha egyszer tudja, hogy együtt kell lennünk, akkor minek simliskedni? Például én akármelyik zárkában vagyok: ha ez a sampon az enyém, akkor az mindenkié. Én ezt szeretem. Én nem szeretem azt, hogy most én ebbe a szekrénybe nem nyúlhatok bele, mert ez a Lacié vagy akárkié. Ha a szekrény a zárkában van, akármilyen is van benne, az közös. És nem mindenki osztja ezt a nézetet! De ahol én vagyok, ott kell hogy osszák. Muszáj nekik. Ott az kell hogy legyen, amit én mondok. És ez nekik is jó. Mert például én megmondom őszintén, én olyan vagyok, hogy ha spejz van, én végigmegyek a körleten, és nekem adnak. Akárkitől akármilyen kérek, nekem ad. Viszont ha énhozzám jönnek, én is adok. Ha tudok. Ha van.

T. G.: A zárkarinyó azt jelenti, hogy mindenki mindenkivel osztozik mindenben. Csakhogy ez azt jelenti, hogy a menőnek soha nem jön csomagja, de mégis osztozik. Ugye ez is börtönkifejezés: a menő meg a csicska. Az a csicska, aki a másiknak szinte szolgálja, mert itt két táborra oszlik az egész börtön, egy menő, azaz csicskázató táborra, meg a másik félre, a csicskára: ő az, aki kiszolgálja a menőt.

N. J.: Akkor most elmagyarázom, hogy miből áll ez az izé. Hát ugye vannak köcsögök meg bikák. Köcsög az, akivel fajtalankodnak, gondolom tudja miből áll ez, tehát végbélen keresztül közöszülnek vele. És aki csinálja, az a bika.

T. G.: Ez a homoszexualitás is részben kikényszerített. Itt minden erőszak alapon működik. Aztán van olyan is, akinek hajlama van rá. A 13-as körleten volt egy olyan fiú, aki tipikusan olyan volt, mint ahogy egy kurvát képzel el az ember. Egy teljesen igazi érdekkurvát. De azért többségében kényszer alapon megy. Kisebb, gyengébb, nem mer szólni. Lefogják, kettenhárman, és megerőszakolják. Segbe basszák kajakra. És vagy az marad utána vagy úgy gondolja, hogy... Van olyan is, aki előnyöket szerez ebből, tehát például nem lesz többé csicska, csak köcsög. Neki megvan az a kiváltsága, hogy rendszeresen végigmennek rajta, de nem kell takarítania, felmosnia, esetleg nem is dolgozik semmit, ezért képes köcsög lenni vagy azzá válni. A többség ilyen. A bikák között meg sok olyan van, aki nem is volt még nővel, csak köcsögöl. Ide került tizennégy éves korában, nőt csak képen látott, és az úgy tetszett is neki, de nem nagyon tudna udvarolni egy nőnek. Csak erőszak létezik. Még az sincs, hogy buzi a buzinak megpróbál udvarolni. Vagy elhódítja a másiktól. Nem. Csak erőszakkal mindent. Erősebb vagyok a másikinál, akkor ezt a másik bikát jól elverem, és az enyém lesz a köcsögje. De ez nem ritka – nem önzöek itt az emberek –, hogy én is beszállok, ha kölcsön adod.

B. Zs.: Hát éveket ül le itt az ember, 5-6 éveket sokszor. Nőt nemigen lát. Hajcsa az ösztön, és nincs mese. Vagy az olyan, aki 15, 18, 20 évet ül itt le, mit tud tenni? Először bikáskodik, és utána már nemcsak *bicex* lesz, hanem homoszexuális egy az egyben. Akkor már szopik is, és akkor lesz belőle köcsög Szegeden. Vagy Vácon. Valamelyik nagykorú börtönben. Volt már olyan, mondták a körleten, hogy van olyan köcsög, aki a kazánházban valami öreg zászlóssal is csinálta, aki már nyugdíjba ment azóta. Hát leszopta, magyarul. Ezért aztán a zárkában mindig az volt, amit a köcsög mondott. Ha azt mondta, hogy nem megy ki senki, akkor nem ment ki senki. Mert ott volt a zászlós, ugye. Volt itt minden, de hát istenem! Láttam már külön dolgokat is! Mondjuk furcsa egy kicsit előszörre. Először, mikor úgy hallja az ember, el se tudja képzelni, de aztán már lássa is az ember. Hát nem mondom, először elég erősen köpköd, meg émeleg a gyomra, de hát utána már, mikor az ösztön elkapja, akkor megint más. De meg lehet állni! Ha valaki meg akarja állni, meg tudja állni.

H. I.: Inkább a kisebbeket köcsögölik meg, a sovány kis srácokat, akik nem tudják magukat megvédeni. Az olyanokkal csinálják. Egy jobb srácot meg sem próbálnak megköcsögölni. De legtöbbször benne van a srác is, csinálja nekik, benne van mindenben. Aztán csinál valami rosszat a zárkában, és akkor adnak neki egy pofont, na erre felhúzza az orrát, hogy húha, hát erről nem volt szó, hogy pofont is kapok. Kimegy és elmondja frankón a nevelőnek a dolgot. És már kész is. Úgyhogy ha a srác nem akarja, hogy megköcsögöljék, akkor azt nem is köcsögölik meg! Én inkább szétvágatom magam valakivel, de akkor sem! De van olyan, aki már kint is köcsög volt. Három éve itt van, és kiderült, hogy a srácnak a bűntársa már kint is köcsögölte őt. Ezen nincs mit csodálkozni. Én nem is csodálkozom és nem is védem meg őket... Volt olyan, hogy én az egyik srácot megvédtem, mert az tényleg olyan volt, hogy az nem akarta csinálni, és tényleg megfogta a kést és magába akarta szúrni, hogy ővele ezt nem csinálják, inkább megöli magát. De a többi száz meg kétszáz olyan, hogy na csinálj vagy agyonütlek, hát persze, hogy csinálja. Meg se várja a köcsög, hogy végezzen a srác a dumával, már mondja, hogy akarom, persze, hogy akarom. Hát egy ilyet minek védjek meg?

R. J.: Ó, nagyon sokan vannak, a fél körlet az. Van egy-két menő, oszt annyi. Most van egy ilyen ügy, és lehet, hogy kapok egy bűnvádit. Pedig csak kétszer buziskodtam. Nem csinálom én! Birtam öt évig, akkor ezt a másfél évet is kibírtam volna már. Nehogy tévedésbe essen, én nem vagyok buzi, csak hát a többiek csinálták, oszt mentem én is. Nem kellett biztatni, nem azt mondom... De ez börtönszokás, úgy mondják. De nem vittük mi még el a balhét és nem is visszük. Most ugyan van az a bűnvádi, de a gyerek is azt fogja mondani, hogy nem volt semmi. Mert beszélgettünk vele, és őncki is azt kell mondani, hogy nem, ha azt akarja, hogy a továbbiakban ne legyen kellemetlensége. Mert én képes vagyok még kint is megkeresni. De ha kimegyek, akkor nem gondolok rá többet. Meg ha kint ott fekszek egy nővel, és az megtudná, hogy én mit csináltam a sitten... Vagy megtudná a hozzátartozója, nekem annyi is elég lenne. Én ott hagynám az egészséget, hiába lenne családom, akkor is ott hagynám őket, elmennék onnan. Akárhova. Fog-nak egy másikat, aki nem tud róla. Nem bírom én elhinni, hogy ezt megértené valaki kint a civil életben. Magukon is csodálkozok én, hogy így elbeszél-

getnek róla. Gondolom, érdekli magukat, de hát én ezt furcsának tartom.

H. I.: Inkább életem végéig segédmunkás legyek, mint hogy még egy évet itt leüljek. Míg meg nem halok, csákányolok, lapátolok, de ide vissza nem akarok kerülni. Inkább kint szenvedek, mint idebent. Nekem elég volt belőle.

N. T.: Én itt a börtönben hiába mondom azt, hogy ha kimegyek, nem fogok balhézni, meg nem csinálom a hülyeségeket. Hát ilyen nincs, mert véletlenül is bekerülhet valaki a börtönbe. Főleg egy olyan, aki már szabadult, az könnyebben bekerülhet, mint egy első bűntényes. Mert, ha van valami balhé, egyből hozzá mennek. És én nem is mondom azt, hogy nem fogok balhézni, mert még nem tudom, hogy lesz, ha kimegyek. Nem tudom, hogy fogok beilleszkedni a társadalomba, mert ez egy kicsit nehéz lesz tizenvalahány év után. Szóval nem mondom azt, hogy nem fogok bekerülni többet, mert az hazugság lenne. . .

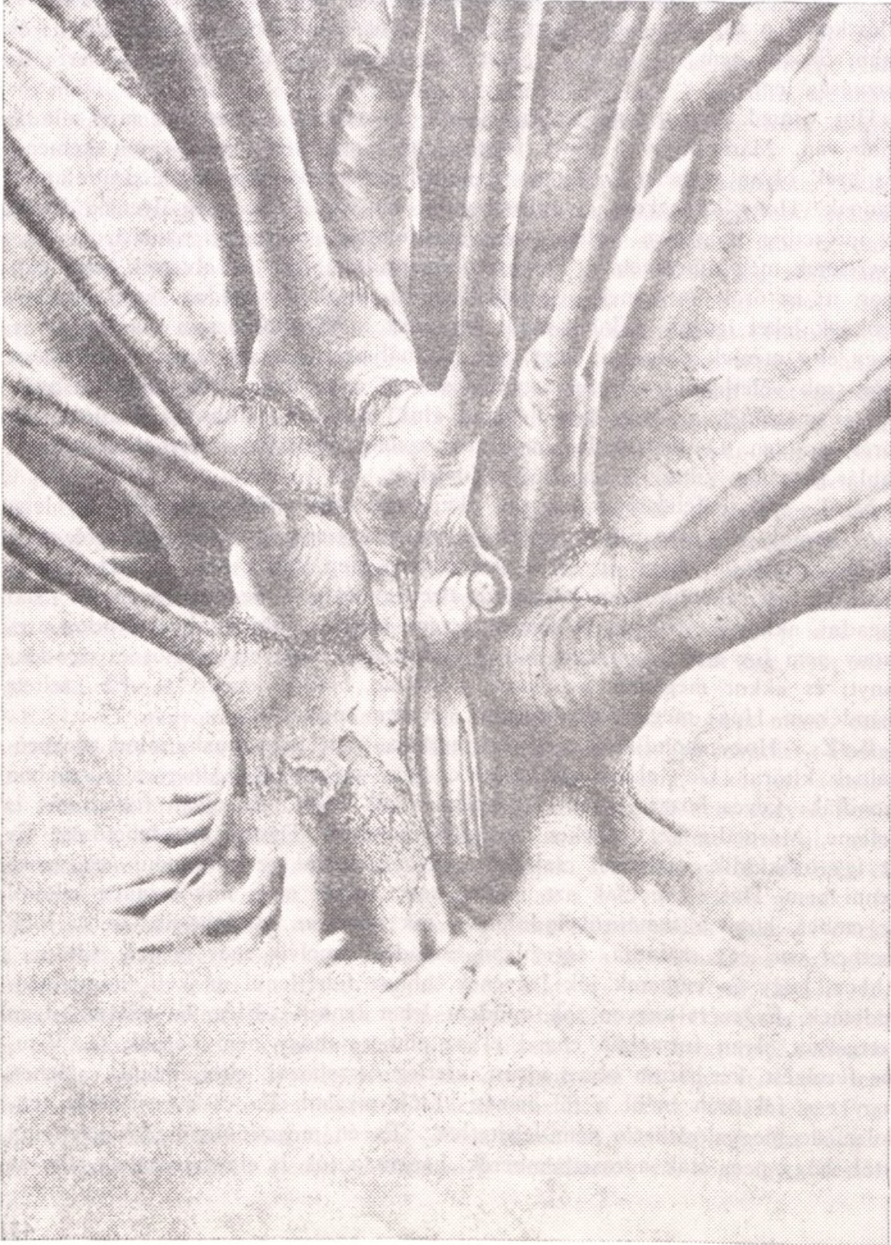
Hát vannak hülye gondolataim is, jók is, de hát a rosszból még mindig több van. Mármint hogy miket fogok kint csinálni. És ez nagyon kemény. Es ezek olyan emberre vallanak, aki nem normális. Mert olyan gondolataim vannak. Hogy kimegyek, és felrobbantok minden házat, meg ilyenek. Pedig az intézetben még nem voltak ilyen gondolataim. Hát egy tizenhárom éves gyereknek még nincsenek. . . De aztán bekerültem ide, itt elverték egy puszor, itt az örök, meg még a rendőrségen is, meg itt van az, hogy csak az öröknek lehet igazuk, nekünk nem, hát ezért. . . Gondolkoztam már azon is, hogy el-e menjek dolgozni, vagy pedig csináljam én is azt, amit mások, hogy még csak véletlenül se teszek egy lépést sem azért, hogy dolgozzak, és anélkül is megélnék. . . Mert meg lehetne élni. Hát van sikkasztás, rablás, betörés, minden. De hát rablást már nem szabad, mert ha a környéken valami rablás történe, kihez jönnének? N. Tiborhoz.

N. J.: Mindenféleképpen az az életcélom, hogy kimegyek. Ha úgy lesz, hogy komoly nőt meg tudok ismerni, és meg is szeret, a börtön ellenére, mert feltett szándékom, hogy én mindenféleképpen meg fogom neki mondani, hogy nézd, ez van, ezért voltam börtönben tizenegy évig. . . Szóval, ha így el tud fogadni, akkor én nagyon boldoggá teszem, tehát a földön olyan boldog aszszony nem fog lenni még egy. Két gyereket szeretnék, egy kislányt és egy kislányt, és akkor meglenne az életem értelme, boldog lennék. . . Ez feltett szándékom. Hogy meg-e fog valósulni, azt nem tudom.

B. Zs.: Hogy mondjam: ezek a gyerekek, akik itt vannak, mind megpróbálnak kitörni. De ahhoz túl kevesek, hogy megtegyék. Ahogy a börtönben mondják: kevés hozzá egy gyerek, pénz kell hozzá. És olyan fogadtatás is kellene. Márpedig az ilyeneket nem úgy fogadják. Tehát nincs lehetőség: És ez így öröklődik, családról családra. . . Nem, szóval ez csak nőni fog, csökkenni nem. Hát eleve csak azt a lehetőséget adják meg, mikor innen kikerül az ember, hogy a semmiről indulhat. Csak gürizhet. Ha gürizik, iszik. Jobb esetben van egy családja, egy olyan családja, amelyik már eléggé züllött. . . Ahhoz, hogy az emberc jök legyenek, ahhoz feltétlenül az kell, hogy szenvedjenek. És ezért nagyon sok mindent lehet tenni. . . Elég, ha valami olyan betegséget olyan formában enged el az ember, ahogy nem várnak rá. Vírusos fertőzést, két-három olyan vírust, esetleg összehozni, elterjeszteni, és lehet, hogy egy fél órán belül a fél ország kidől, meghal. Ez csak egy örült gondolat, de megvalósítható, nem lehetetlen. És én megcsinálnám. Függetlenül attól, hogy nem csak a rossz emberek, hanem a jók is elpusztulnának. De az

a sok rossz, aki megmaradna, nem biztos, hogy rossz maradna. Kicsit megváltoznának... Hát valamit változtatni kell. Valamerre el kell induljék a világ, és ha nem én, akkor megcsinálja egy másik. Ha nem ilyen formában, másképp. Lehet, hogy két év múlva gépfegyverrel fognak szaladgálni az utcán, és ölik egymást halomra. Az is egy formája. És az is ugyanolyan kegyetlen, semmivel se különb.

Azt hiszem, nem csak nekem mindegy, nagyon soknak minden mindegy már. Van, mikor van bennünk egy kis életkedv, de azt általában hamar elveszik...

Vitazáró

Pesszimista remény, avagy a kishitűség optimizmusa

Be kell vallanom, a címben szereplő szokatlan szókapcsolat nem igazán az én leleményem. Elemeit *Ancsel Évától* kölcsönöztem, aki egyik filozofikus esszéjében éppen azon a már letűnt időszakon meditélt, amelyben sokan bizonygatták, nem kell gazdasági helyzetünket olyan „borúlátóan” megítélni. Majdpedig – valószínűleg ugyanók – az anyagi érdekeltség mindenhatóságától remélték – s jórészt remélik még ma is – az időközben mégiscsak felgyülemlett viharfelhők eloszlatását. Gondolván, hogy „*az emberek akár Sziszüphosszal is hajlandók cserélni, föltéve, hogy nem túl meredek a hegy, nem túl nehéz a kő, és hiábavaló útjaikban anyagilag érdekeltek.*” (A. É.: Töredékek az emberi teljességtől)

Ezt a felfogást nevezi a szerző pesszimista reménynek, olyan gyógyíthatatlan borúlátásnak, melynek képviselői szándékuk szerint ugyan sajátos optimizmusukat deklarálják, de az – hogy a cím másik felét is értelmezzem – lényegét tekintve leküzdhetetlen kishitűségükből cred.

Ki tagadhatná ma az anyagi érdekeltség érvényesítésének fontosságát, a jelenleginél sokkal hatékonyabb működtetésének szükségességét. Ám, hogy az anyagi érdekeltség lenne az egyedüli megoldás minden gondunkra, annak elfontmondani látszik a felelősségérzettel, hivatástudattal dolgozó sok-sok ember makacs ragaszkodása – többnyire szerény keresettel járó munkájához. Másként hogyan is volna lehetséges, hogy még mindig annyian kitartanak eredeti foglalatosságuk mellett. Tanítanak, „közművelnek” – a pályaelhagyók helyett is, s minden tapasztalatuk ellenére hisznek a szakmai tudás, a kultúra, a műveltség fontosságában. Szinte tudomást sem véve az anyagi érdekeltség nagy ívű karrierjéről. Miközben haladottabb társaik felismervén az idők szavát, már rég kft-t, kiszövetkezetet alakítottak, vagy más jövedelmezőbb állás után néztek. Ily módon hasznosítva a társadalom által egyébként nem túl sokra tartott diplomájukat. Csak ebben a mindent gazdasági érdekekre visszavezető eufórikus hangulatban eshet meg a kultúrával az a kaland, hogy *nemtermelő szférává* nyilvánítatik; hogy ennek következtében hátrányos helyzetűvé válik, mert egyre kisebb arányban részesedik az elosztható javakból. Nagyon egyet lehet érteni *Király Istvánnal*, aki szerint „Nem az a baj, ha valaki alapvetőnek tekint a gazdasági szférát, hanem, ha luxusnak a kultúrát.” (A helyzet. Merre menjünk? Mozgó Világ, Múzsák Kiadó 1988.)

Hol vannak már azok az idők, amikor az egyik legfontosabb tudományos kidolgozandó, sürgősen megoldandó feladataink közé tartozott a szabadidő kulturált, célszerű eltöltésének kimunkálása és gyakorlati megvalósítása. Bár már akkor is voltak „kellemetlenkedők”, akik úgy vélték, ha az emberek megfogadnák tanácsainkat, s egyszerűen elkezdénének tömegesen sportolni, színházba, hangversenyre járni, a közkönyvtárakban szeretnék megtalálni a legújabb könyveket, a legfrissebb folyóiratokat, igen

nagy bajba jutnánk. Azon mód kiderülne, hogy mindezekből az intézményekből mennyire kevés van az országban, s többségükben azok is egyre romló állapotban.

Időközben sajnos, az ebből az irányból fenyegető minden potenciális veszély megszűnt. Rá kellett döbbsenni, hogy az emberek legtöbbször se ideje, se pénze az ideálisnak tétélezett követendőnek ajánlott életmód megvalósításához. Viszont ismét gazdagabbak lettünk néhány tapasztalattal. Feltárult előttünk egy sor ellentmondás, amely törekvéseink és reális lehetőségeink között feszül. Mindez a megoldás további keresésére sarkall bennünket, hogy életünk valamennyi régiójában értékékként manifesztálódjon a kultúra, annak minden megnyilvánulása, a befogadástól a közvetítésen át az alkotói folyamatig. Ebből a kereső-kutató, elveket tisztázó, érveket-ellenérveket felsorakoztató, objektív ellentmondásokra, fenyegető veszélyekre, tévedésekre, hibákra, útvesztésekre rávilágító munkából igyekeztek kivenni részüket azok is, akik lapunk, a *Palócföld* hasábjain fejtették ki nézetüket a munkahelyi művelődés anomáliáiról.

A vita szálai sokfelé vezetnek. Összefoglalásukra nincs mód és talán szükség sincsen. De néhány lényeges összefüggés hangsúlyozása és a vita során nem érintett, mégis fontosnak tűnő momentum felemlítése esetleg hozzájárulhat egy pontosabb összkép kialakításához. Hogy segít-e a munkahelyi művelődés helyzetén, ha néhányan a jobbítás szándékával elmondják véleményüket? Nem tudom. De *Herzennel* együtt vallom: a szó is tett. Különben soha egy sort nem volna érdemes leírni.

Marschall Miklós és *Nyilas György* vállalkozott a vitaindító tanulmány megírására. Mondandójukat történelmi áttekintéssel alapozták meg. Bár *Kárpáti Sándor* vitacikkében kicsit sokallja azt, hogy „a tanulmány több mint kétharmada” foglalkozik a téma történetének kritikai leírásával, én mégis úgy vélem, a probléma megközelítésének ez az egyik elengedhetetlen feltétele. Segítségével kibontakozik előttünk az út, amely az ún. „szabad művelődésről” már 1947-ben áttért a kultúra „öncélúságát kerülő kultúragitáció és termelési propaganda” megvalósítására, hogy számtalan buktatón keresztül eljusson 1968-ig, s hogy minőségileg megújulva az „értelmiségi értékek mentén homogenizálódjon.”

Azt hihetné az olvasó, hogy innen már egyenes út vezet egy társadalmi szükségleteknek valóban megfelelő művelődési gyakorlat felé. A tanulmány további részéből azonban megtudhatjuk, hogy mindez egészen másként történt. A vitaindító tény- és érvanyaga alapján a szerzőkkel együtt magunk is levonhatjuk a tanulságot. A művelődésügy sorozatos kudarcainak magyarázata nem önmagukban, hanem a mozgástér határain kívül keresendő.

A kultúra, művelődés, közművelődés, vállalati kulturális élet, munkahelyi művelődés stb. kategóriák a mindennapok sodrában kissé összemósódnak. Gyakran egymás szinonimáiként használjuk őket. A történelmi áttekintés mellett tehát egy másik fontos tájékozódási pont felvétele látszik szükségesnek, ami a *Palócföld* lapjain folyó vita menetében nem merült fel. Nevezetesen a munkahelyi művelődés fogalmi meghatározása. A szakirodalmat áttekintve úgy tűnik, ez a fogalom mindmáig kimunkálatlan. *Maróti László* valószínűleg e hiányt enyhítendő megfogalmazta a munkahelyi művelődés célját – a *Népművelés* hasábjain. Ott ugyanis, velünk párhuzamosan, szintén e téma körül zajott a polémia. Kissé csaldódtan

szemléltük az eseményeket, azt, hogy emiatt az általunk felkért szerzők egy része elpártolt tőlünk. De csakhamar beláttuk: nem a gondolatok, vélemények megjelenésének helye, hanem tartalma a fontos.

Mivel a munkahelyi művelődés a közművelődés része, ám viszonylag önálló területe, ugyanakkor e két diszciplína gyakran a még elfogadható mértéknél is jobban összerosódik, Maróti László a munkahelyi művelődés mellett a közművelődés célját is megfogalmazta. Talán nem érdektelen a téma szempontjából, ha mindkettőt idézem.

„A közművelődés célja, hogy az állampolgárok fejlesszék művelődési igényeiket, műveltségüket, fejlődjön világnézetük, erkölcsük, magatartásuk, ízlésük, bővüljön politikai műveltségük, megújuljon szakmai képességük. Vegyenek részt a művelődő közösségek tevékenységében, hasznosan töltsék el szabad idejüket, alakuljanak ki a kulturált szórakozás szokásai, bontakozzon ki az egyének kulturális alkotó képessége.” A munkahelyi művelődés célja viszont, hogy *„a társadalmi munkamegosztás valamennyi ágában, az ott tevékenykedő emberek személyisége, szellemi felkészültsége és erkölcsi fel fogása elérje azt a szintet, amelynek eredményeként a dolgozó mint a termelés, gazdálkodás emberi tényezője és a munkahelyi közösségek tagja, a legoptimálisabb teljesítményekre válik képessé.”* (Népművelés 1988. 5. 32. old.)

Tekintsünk most el a két célmeghatározás részletes, elemző összehasonlításától. Hiszen a közös jegyek mellett számunkra elsősorban a munkahelyi művelődés specifikuma a fontos. De a nagyobb nyomaték kedvéért had álljon itt még egy idézet Maróti László tanulmányából, amelyben a munkahelyi művelődés tartalmi jegyeit vizsgálva így sommázta mondandóját: *„Másképpen szólva a munkahelyi művelődés tehát nem egyéb, mint a munkaközponti művelődés és a művelődésközponti munka egysége.”* (Népművelés 1988./5. 33. old.)

A fentiek alapján az egyik legfontosabb felismerés az lehet, hogy mi az, ami nem tartozik a munkahelyi művelődés feladatkörébe. És ez nem is kevés, ha meggondoljuk, hányféle igény fogalmazódott meg az eltelt évek során, közülük mennyi mindenre vállalkozott a legtöbb munkahely, de aminek nagy része eleve teljesíthetetlennek bizonyult. Az irreális feladatvállalások szükségszerűen bekövetkező kudarcai csak fokozták az egyébként is meglévő zavarokat, bizonytalanságokat.

A vállalatok a megoldást keresve mindinkább felismerik a senki másra át nem hárítható kötelességüket, miközben egyre határozottabban ellenállnak a velük szemben támasztott parttalan művelődési igényeknek. Ezek olyan racionális, jogos követelmények, melyek felismerése után egyre kevésbé lehet elvárni a munkahelyektől, hogy a „felvilágosító kultúra-fejlesztést és szórakoztatást” is magukra vállalják. Ha elfogadjuk a tételt, miszerint a ember a legfőbb termelőerő, akkor nem lehet kétség afelel sem, hogy a műveltség, a szakképzettség emelése a termelőerő értékét növeli. Ebből viszont az is következik, hogy a munkahelyi művelődés helye főleg a munkahely lehet, a ráfordított idő pedig a munkaidő szerves része, ha nem is kizárólagos érvénnyel.

Amíg a termelőerők technikai oldala a fejlődés alacsonyabb fokán áll, addig a képzetlen ember is képes azt működtetni. Ám a bonyolult termelőeszközöket használni, fejleszteni, hatékonyságát növelni már nem. Ezért az olcsó – mert tanulatlan – munkaerő alkalmazása csak látszólag érdeke

a vállalatnak. A nemzetközi piacon egyre nagyobb értéke van az emberi beruházás credményeként megnyilvánuló munkakultúrának. „*Cserearanyaink romlásának az a legfőbb oka – írja Vajda György –, hogy termékeinkben kevés az anyagiasult tudás és többletérték.*” (Társadalmi Szemle 1986./3. 7. old.) Azaz, a kulturális infrastruktúra fejletlen volta már napjainkban is fékezi gazdasági fejlődésünket.

Az oktatás, közművelődés, munkahelyi művelődés viszonylag önálló területei kulturális életünknek. Ugyanakkor szoros kölcsönhatásban állnak egymással, miközben bonyolult viszonyrendszert hoznak létre. E viszonyrendszeren belül az oktatásnak kiemelkedő szerepe van. Bár az oktatási intézményeknek a jelenlegi széttagolt, nem konvertálható szakmai képzés helyett a jövőben általánosabb ismereteket kellene közvetíteniök annak érdekében, hogy megalapozott, szilárd képességeket fejlesszenek ki a tanulóknak. Ugyanakkor, mivel az oktatás helyzeténél fogva nem képes naprakész, egy-egy konkrét munkahely igényeinek megfelelő speciális ismeretek átadására, ez a feladat szükségképpen a vállalatokra, munkahelyekre hárul. A különféle oktatási formák a speciális szakemberképzés vállalati igényeinek eddig sem feleltek meg maradéktalanul, ezért szükségesnek látszik egy olyan munkamegosztás, melyben az oktatási intézmények az általános és különös, a munkahelyek pedig a specifikus ismereteket nyújtják. A munkahelyek egy részének azonban – legalábbis a vita alapján úgy tűnik –, ehhez a követelményhez való viszonya enyhén szólva is ambivalens.

Girasek Károly a vitában a „kisüzemek felől” közelíti a problémát. Valóban döbbenetes, hogy egy 50-100 főt foglalkoztató valamely községbe telepített kisüzem évente kettőezer forintot fordíthat közművelődésre. De talán mindegy is, hogy mennyit. Tízezret, vagy ötvenezret. Hiszen mint írja: „*A munkájuk végzéséhez elegendő kevés tudás megszerzése a megfelelő szakképzettség illúziójába ringatta a kisüzemek munkásainak nagy részét.*” Am ha jól meggondoljuk, ez nem is illúzió, bármilyen alacsony szintű is ez az „elegendő” tudás. Mert ha az odatelepített „technika” például csak annyiban különbözik nagyanyáink varrógéptől, hogy nem kell naphosszat lábbal taposni a meghajtó pedált, mert villamos energia működteti, de a technológia nem igényel mást, mint hogy minél gyorsabban és persze lehetőleg hibátlanul varrják fel az éppen szalagon futó ing gallérját vagy gombját, akkor az ott dolgozó embereket semmilyen módon nem lehet rávenni, hogy képezzék magukat. Hiszen mindent tudnak, amit egyszerű munkájuk elvégzéséhez tudniok kell. A termelés oldaláról tehát nem kapnak inspirációt. A tanulásnak, képzésnek, továbbképzésnek nincs semmilyen reális oka, nincs valóságos célja, értelme. Igaza van Girasek Károlynak akkor is, amikor azt írja: „*... ez nem más, mint egy modern bedolgozói szisztéma.*” Legfeljebb a jelző (modern) használata ellen lehet némi kifogásunk.

Hogy a nagyobb üzemekben azért mégis valamivel jobb, vagy legalábbis összetettebb a helyzet, azt valószínűsíti Czinke Ferenc interjúja, melyet Herczeg Istvánnal, a Salgótarjáni Vasöntőde és Tűzhelygyár személyzeti és szociális igazgatóhelyettesével készített. Herczeg István mindjárt az első

mondatai között kifejtji, „...*hogy a gazdasági feladatok megoldása elkerülhetetlen, ennek kell elsőbbséget biztosítanunk. Tudniillik: csak a gazdaság megújítása, a megtermelt (jó minőségű!) anyagi javak nyújtanak fedezetet a szellemi vagyonszínvonalas gyarapításához.*” Majd az interjú második felében hosszan sorolja a szellemi gyarapodás tényeit. Bizonyítván, hogy a gyakorlat emberei milyen pontosan érzékelik a problémát. Azt nem állította a nyilatkozó, hogy napjaik minden gond nélkül telnek, de azt sem, hogy fontos művelődési célokról mondanának le pusztán anyagi fedezet hiányában.

Ismételten átlapozva a vita anyagát, úgy találtam, hogy a hozzászólások nagyon sok fontos, figyelemre méltó összefüggés felmutatásával gazdagították a témát. Am mégis hiányérzetem támadt. Ezért, hogy néhány adalékkal hozzájáruljak a közös munkához, felkerestem *Szalai Sándort*, a *Salgóterjáni Kohászati Üzemek* oktatási osztályának vezetőjét. A kérdéseimre adott részletes, dokumentumokkal alátámasztott tájékoztatásából a következő adatokat jegyeztem föl. Az üzem dolgozóinak összlétszáma 3200 fő. Az 1988/89-es tanévben 7 fő egyetemen, 15 fő főiskolán tanul. 23-an járnak szakközépiskolába, 5-en gimnáziumba, 28-an a dolgozók általános iskolájába. Vállalaton belüli szakmai át- és továbbképzésben részesül 479 fő. Más, külső intézmények által szervezett szakmai tanfolyamokon tanul 162 fő. 141-en szakmunkásképzőbe járnak. Ez összesen 857 fő. Erre a tanévre 105 dolgozóval kötöttek tanulmányi szerződést, akiknek havonta rendszeresen ösztöndíjat folyósítanak.

A felsőfokú képzésben részt vevő dolgozókat az első évben 3000 Ft, a második évben 4000 Ft, a harmadik és negyedik évben 6000 Ft, az ötödik évben 8000 Ft, a hatodik évben 10 000 Ft tanulmányi ösztöndíjban részesítik. A szakmérnök, a közgazdász hallgatók szintén 10 000 Ft tanulmányi segélyt kapnak évente. Mindezek mellett az üzem az esetenként 6000 Ft-ot is elérő tandíjakat, az utazási költséget magára vállalja, s a tanulmányi és vizsganapokra átlagbért fizet. Az általános iskola 8. osztályának befejezése után 800 Ft egyszeri jutalmat folyósítanak, a középiskola elvégzése, vagy a második szakma megszerzése után 2,50 azonnali órabéremelés jár. A felsőfokú tanulmányok befejezésekor 800–1000 Ft havi béremelést kap a dolgozó. Ezek a kiadások évente megközelítik a 2 millió forintot.

Ezen túl a vállalatnak külön műszaki könyvtára van és 26 helyen szerveztek letéti könyvtárat. Működtetik a nagy hagyományokkal rendelkező *Kohász Művelődési Központot*, közművelődési könyvtárral, klubokkal és a legkülönbözőbb kulturális szolgáltatásokkal. A művelődési központ hosszú évek óta szervezi a *Munka és művelődési hónap* elnevezésű programot, amelynek az a lényege, hogy minden hónapban más-más üzemszervezői gondoskodnak a rendezvények lebonyolításáról, melyek tartalmukban közművelődési feladatokat valósítanak meg.

A példa – meglehet – estleges. Am a kérdés kezelése, credményes megoldása feltétlenül figyelemre méltó. Különösen ha azt is tudjuk, hogy a kohászati üzemekben a pénzügyi fedezetet mindenkor a valóságos szükségletekhez igazítják. Nagy valószínűség szerint ebben nem elsősorban elméleti megfontolások, sokkal inkább a gazdálkodás gyakorlatra orientált racionális megszervezésének igénye játszik döntő szerepet. Az előttünk álló

adatbázis azt látszik igazolni, hogy egy fejlettebb technikával rendelkező nagyüzemben, mint amilyen a kohászati üzemek, a termelési folyamatok nem csupán lehetővé teszik a kulturális törekvések megvalósítását, de meg is követelik a termelőerő emberi tényezőjének fejlesztését.

Ezen a ponton kellene abbahagyni a mérlegelgetést, néhány keresetlen mondattal levonni a következtetést és megnyugtatni az aggodalmaskodókat: lám-lám, nem kell a helyzetet olyan „borúlátóan” megítélni. Csak-hogy! Ugyanabba a csapdába esnénk mint a bevezetőben említett kishitű optimisták. Mert mint azt *Bagó József* kitűnő tanulmányában olvashatjuk „...a munkaerő fejlettsége, tudása nem a legvégső meghatározó tényező, csupán erőforrás, amellyel lehet jól is, rosszul is gazdálkodni”. Valóban! Ki ne hallott volna már technikus munkakörben foglalkoztatott mérnökökről, adminisztrációs munkára fogott fiatal közgazdászokról és más diplomásokról, vagy az alapanyagok, munkaeszközök előteremtésével, a kész- és félkész termékek mozgatásával is bajlódó szakmunkásokról az általános pazarlásnak e speciális megnyilvánulásáról. A munkahelyi művelődésbe investált anyagi eszközök csak akkor értékesülnek a kívánt hatásokkal a termelésben, ha a vállalatoknál alkalmazott termelési eljárások, a technika, technológia fejlettsége szükségessé, a munkacrével való racionális gazdálkodás pedig lehetővé teszi a szakembereknek képessége és képzettsége szerinti alkalmazását.

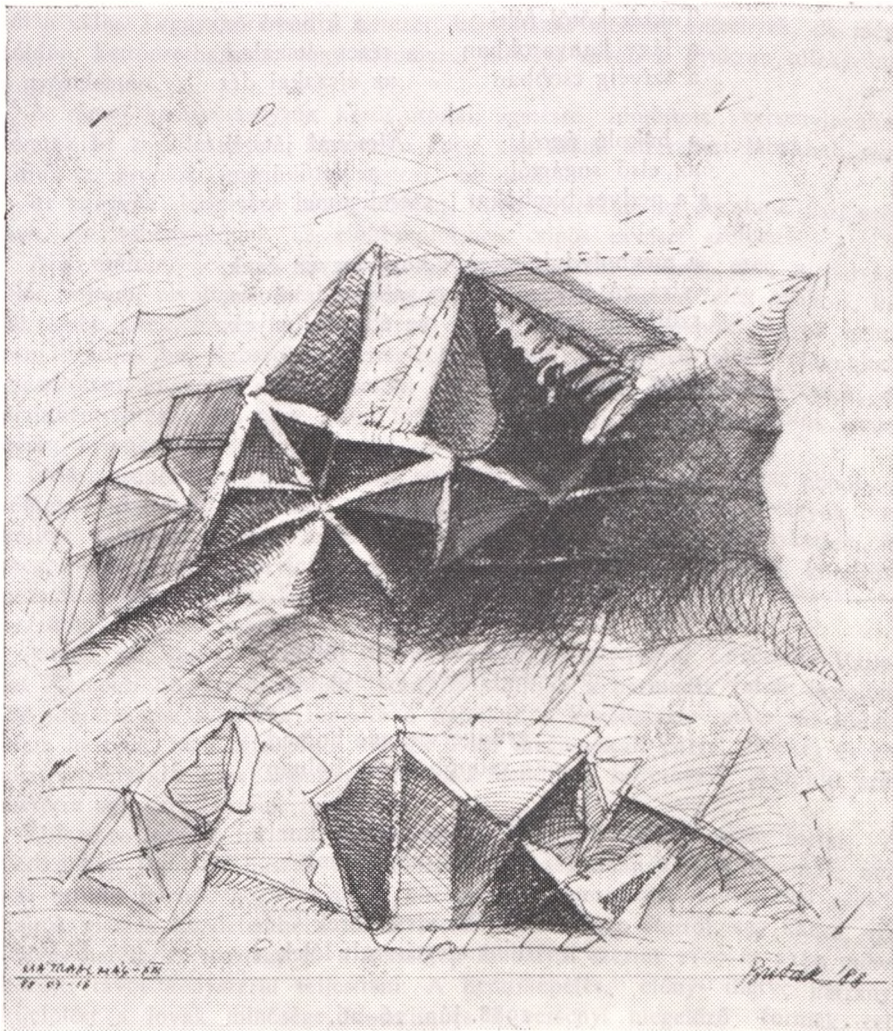
A vitában felmerülő véleményeket mérlegelve, az az álláspont látszik elfogadhatónak, amely kibontakozásunk akadályát nem csupán a pénztőke, hanem a *szellemi tőke elégtelen voltával* is magyarázza. Ebben az összefüggésben érezzük jogosultnak, mi több, elháríthatatlan feladatunknak a munkahelyi művelődés kérdéseinek taglálását. Kötelez bennünket erre az a közeg is, amelyben élünk. Nógrád megyében vannak korszerű ipari nagyüzemek, vannak a századforduló technikáját kényszerűen megőrző vállalatok, vannak – főleg a tanulatlan női munkacré foglalkoztatására ide telepített – elmaradott kisüzemek, szanálásra ítélt bányák. Ahány munkahely, annyiféle prioritás. Ugyanakkor be kell látni, hogy léteznek az egész társadalmat közvetlenül érintő, az emberek életében elemi erővel feltörő, égetően sürgető, azonnali megoldást igénylő problémák, s ezek elsősorban gazdasági jellegűek. Valószínűleg éppen ebből kiindulva, napjainkban sokan hangoztatják, hogy gazdasági helyzetünk nem kedvez a kultúrának. Mégis, a bennünket műszaki-technikai téren meghaladó kisebb-nagyobb országok példái arra intenek, hogy minél nehezebb helyzetben van egy társadalom, annál nagyobb energiákat kell a kultúra fejlesztésére koncentrálnia. És még ránk vár egy új, a változásokat kikényszerítő társadalmi értékrend kialakítása is. Olyan értékrend megteremtése, amelyben *Németh László* szavaival élve – „... a műveltség nem ünneplőruha, amit hordani kell, a műveltség a helytállás segédeszköze... a vállalkozás fegyverzete”.

Végül. A szerkesztőség nevében megköszönöm *Marschall Miklós* és *Nyilas György* elemző, gondolatgazdag vitaindító tanulmányát. Erdemeikből semmit sem von le az a tény, hogy a munkahelyi művelődés terén ered-

ményeket felmutató Nógrád megyei vállalatok közül csak néhányan osztották meg velünk tapasztalataikat. Többen voltak a hozzászólásra felkértek mint ahányan elfogadták meghívásunkat, és többen mondtak igent felkérésünkre, mint ahányan megtiszteltek bennünket írásaikkal. Nekik – a keveseknek – szintén köszönettel tartozunk közreműködésükért. Hisszük, a távolmaradás oka nem az érdektelenség. Hiszen kétségtelen tény, hogy időközben súlyosabb társadalmi problémák kerülhettek a közfigyelem homlokterébe. Bár véleményünk szerint a művelődés ügye – különösen a stratégiai célokat illetően – méltán sorolható közéjük. Megköszönve a további hozzászólásokra való igényt, a vitát befejezettnek tekintjük. Hogy milyen lényeges összefüggések maradtak ki a polémiából, és hogy volt-e értelme egyáltalán? Ennek eldöntését az *Olvasó* ítéletére bízuk.

BACSKÓ PIROSKA

Tört szonett

Zsenge szóvirággal hintve a mező –
madárárnyék szárnyal színei fölött.
Keletnek hódol, a léha dombtető,
a hajnal-csóktól, mint keblébe szökött

napfény füvecskéi a bogaraknak.
Tükrét kőtől félti a kibúvó ér,
a lágy kanyarokban a réten átszalad,
a szívéig csobban az éjszakai dér

a bókoló ágról. Álmával játszik
az első sugártól születő öröm,
s a nedves bimbókat szerelemmel szárít

a megbolydult réten, hogy legyen ének,
virággá érjen a gallyvégi köröm,
szüljenek jókat az ébredő lények.

1988. jún. 25.

Teremtő

---

lány csökként szítálva
kifekszem a tájra

gyöngé virággá borzad
e csöppben-jött holnap

földszagú akarattal
fömlállok magammal

felhőbe visszatérek
mint megtisztult lélek

1988. jún. 16–26.

Klosters, avagy egy lóversenyfutam anatómiája

A pálya, ahol dolgozom, leginkább egy stadionra hasonlít. A lelátók három-négyszáz méteren át úgy magasodnak a versenytér fölé, hogy soha ne felejtjük el: hetente kétszer a versenynapokon itt arénázik a közönség. Az ezerméteres körpályán mint távfutók a salakon, rójuk a köröket. Munkában, edzésben néha számolatlanul sokat, a versenyeken legtöbbször két kört, a starttól a célig. Leggyakoribbak a kétezer, kétezerszáz méteres versenyek, de mér földön, kettőezerhatszáz, vagy háromezer méteres távon is gyakran túlekszünk a győzelemért.

A római kocsiversenyzők késői utódai, ügetésre idomított versenylovakat fogunk be a pillékönnyű, kétkerekű kocsi elé, ülünk kifeszített lábakkal, szoritjuk a gyeplőt, emeljük az ostort, ha kell. . .

Itt vagyunk dermesztő hideg teleken, forró nyarakon, itt gurulunk őszi esőben, itt reménykedünk az előbbrejutásban csipős tavaszi szélben!

Alig múltam 30 éves, de néha százévesnek érzem magam ezen a pályán. Nős voltam, elváltam, újra házasodtam: ez mifelénk bizony elég gyakori, ki-be, ki-be játék, hiszen a lóversenypályán élőket a hétköznapiak nagyon nehezen fogadják be. Rabszolga-gladiátorok vagyunk, ha innen nézem magunkat, császárként ünnepelt sztársporthók, ha úgy akarom, majdnemművészek, és majdnemszolgák! Ma taps, siker, fény, pénz, holnap szidalmak, átkok, szürkeség, nyomorúság.

Oriási erőpróba a fiatal nőknek elviselni egy embert, egy társat ebből a világból. Az én párom nem tudott elfogadni olyannak, amilyen vagyok, el kellett válnunk. Most a második házasság tartósságában reménykedem, és megpróbálom nem hazavinni a hajsza, az idegbaj kínjait egyszobás, komfort nélküli enyhén penészes lakásomba.

Hátha mégiscsak lehetne velem élni. . .

Január 28., szerda. Tizenhét óra harminc perc. A Magyar Lóverseny Vállalat Kerepesi úti ügetőpályáján starthoz szólítják a harmadik futam indulóit. Az időjárás ma kegyeibe fogadta a hajtókat, a közönséget, nincs túl hideg. Nem havazik, nem túlságosan csúszós a jól megmunkált pálya, érdekes és reális versenyekre lehet számítani. Alvance hendikep következik. Alapidő ezer méterre egy perc harminc másodperc.

Díjazásra hétezer forintot fordítanak. Az első díj négyezeröttszáz forint. A versenyben legalább huszonöt győzelmet elért segédhajtók is hajthatnak, ami ma itt azt jelenti, hogy egyetlen középkorú idomárhajtó kivételével segédhajtók visszük küzdelembe a futam lovait. Kilenc mén startol, egy kanca, egy öt éves herélt. A tizenegy ló a hendikep szabályai szerint 2100 és 2180 méter közötti távot kényszerül teljesíteni. A hendikepelés, előny- illetve hátránykijelölést a lovak minősége, klasszisa és a versenyt megelőző formák, teljesítmények alapján végzik el a szigorú, hagyományos szabályok szerint. Itt

minden automatikus pontossággal történik. Itt első látásra minden körülmény nyilvánvaló.

Tizenhét óra harminc: lecsapódik az indító zászlaja. Start van. A start pillanatában úgy tűnik, tizenegy ló, tizenegy hajtó nyílt küzdelme kezdődött el. A kocsikban valóban tizenegy hajtó ül, de hogy versenyezni? Az más kérdés. . . Az ügyesség, tehetség vagy éppen az ügyetlenség nyilvánvaló tényeit a pályán mindenki látja, és természetes módon igyekszik, hogy felhasználja az esélyek mérlegelésénél, a fogadásnál, de hiteles, pontos emberképek, szándék-információk a kihirdetett visszaélésektől eltekintve igen ritkán jutnak át a pályát, a közönségtől elválasztó korláton.

A nevek, a teljesítmények, az évek során ugyan egyfajta itéletűritménnyé válnak a hajtókra, segédhajtókra vonatkoztatva is: reményt vagy legyintést váltanak ki a legtöbb versenylátogatóból, a szakemberekből egyaránt. Ha a pálya közönsége, a fogadók köréből találmra megkérdeznének két-háromszáz embert, egyetlen egy sem tudna arra válaszolni, ki vagyok én, mit akarok? Mi a bánatom, mik az örömeim? A fogadó még a legtöbbet arról tud, hogy KISZ-tag vagyok, hiszen tudja, hogy április 4-én két futamban futják a KISZ-díjat, amelynek elnyerése évről évre tekintélyes teljesítménynek számít. Ha véletlenül a közönség tudomására jut, hogy a hajtók közül éppen ki a KISZ-titkár, egy-egy siker vagy kudarc ürügyén az elfogult nézők gúnyosan kiabálják át a korláton a pozícióvadját, pajtás, te nem a tehetségeddel, hanem a politikával akarsz itt érvényesülni. . .

A Kerepesi úti ügetőpálya huszonegy istállójában mintegy száz KISZ-korosztályú fiatalember dolgozik. Többségük lovasz, segédmunkás, udvari munkás, a kisegítő személyzethez tartozik, de általában úgy huszonkét-huszonegy fiatalember, köztük egy-egy lány – úgynevezett segédhajtói státusban dolgozik. Rendkívül alacsony alapbérért, háromezeröttszáz, vagy négyezer forint fizetésért embertelenül kemény munkát kell vállalni, annak reményében, hogy a versenyekben elért hatvan győzelem után majd hivatásos hajtó lehet az ember.

Van akinek szerencsés esetben három-négy év elég a hatvan győzelem eléréséhez, de arra is van példa, hogy valaki egy vagy akár két évtizeden át dolgozik, küzd, hogy előreléphessen a ranglétrán. Meghatározó momentum a tehetség, a képesség, de annál is fontosabb az istállóvezető-idomár akadályozó vagy menedzselő magatartása. Teremt lehetőséget a fiatal kollégának a gyors előrelépésre, vagy minden kínálkozó szakmai babért maga arat le, mit sem törődve a gondjaira bízott fiatalember fejlődésével, előrehaladásával.

A segédhajtó hajnali négykor kel, hatkor már ott van az istállóban, ahol átlagosan 20–25 ló vár ápolásra! Az istálló teljes „lotjából” általában két-három lovat a segédhajtóra bízunk, hogy azokkal idomári irányítás mellett dolgozzon. Igen nagy az egyéni felelőssége is a versenyeket megelőző munkában, a versenyésben. Gondozó és ápoló. Segédmunkás-szerepkör és sport-sikerek álma ötvöződik a hétköznapokon. Kudarcok és kellemes diadalog fényesítik, árnyékolják a versenynapokat. Szerdán és szombaton van verseny. egy-egy nevezetes nap nemzetközi verseny, vagy derby-típusú fényes program vasárnap kerül sorra. A segédhajtó az istálló főmunkása. Ő nem beteg soha, ő nem engedhet meg magának semmi lazítást.

Ő segéd munkás sorsa, alacsony bére ellenére felelős személyiség. A meseter, az idomár szinte kivétel nélkül minden istállóban bizhat benne.

A segédhajtó a főnök távollétében is rendet tart, másoktól is munkát, felelősséget követel, hiszen ő imponálni, bizonyítani akar, hiszen sikerei, előrejutása alapja a rend, a felelős munka, a szakszerű, becsületes versenyztetés.

Mindemellett sok-sok konfliktus forrása, hogy az üggetőpálya igen speciális üzem, a sport, a szerencsejáték sajátos ötvözete. Itt hetente kétszer lázba hozzák a közönséget a nagy lehetőségek, itt ezrek, tízezrek cserélnek gazdát percek alatt. A vállalati haszon kulcsa a játékkedv fokozása, a közönség támogató részvétele a játékban. A munka, a versenyzés, a siker, a kudarc nagyon-nagyon bonyolult körülmények között születik.

A segédhajtó önállósága, szakmai kezdeményező lehetősége a körülmények és az istállóvezető-idomárok árnyékában gyűszűnyi, a felelősség a verseny tisztaságáért ennek arányában óriási.

Éveken át minden épeszű ember látja a képtelen alaphelyzetet: közepes, vagy rossz minőségű, szerény létszámú loállománnyal a pályán száz versenynapon olyan látszatot kell fenntartani, mintha érvényt lehetne szerezni a versenyszabályoknak, legalábbis annak az alapelvnek, hogy azokat a lovakat, amelyeket egy-egy versenyre beneveznek, azért nevezik be, mert azzal valóban győzni akarnak, a felkészült, szakértő fogadónak csak az a dolga, hogy a sok-sok győzelemre elszánt hajtó és ló közül kiválassza a legjobb esélyűt, és viheti haza szakértelemre diadalaként a nyereményt. (A hetvenes évek elején szakkönyvnek is beillő szociográfia elemezte már meggyőzően az alaphelyzetet, a magyar lóversenypályák elemi tisztességtelenségét, s a rendezetlenség nyomán burjánzó bűnözés, csalás növekvő jelenlétét. Az azóta eltelt másfél évtized alatt semmi sem változott lényeg szerint, de a vezetőség egyre kétségbeesettebb erőfeszítéseket tesz a látszatok és azokon keresztül a pénz hozó közönség megtartására.)

A segédhajtó éveken át világosan látja, hogy a valós versenyzés látszata úgy viszonyul az igazsághoz, mintha azt mondanánk, van tűzhely, van víz, van tészta, remek húsvésvet lehet főzni ebédre. A húst, a hús ízét – az igazi fair play küzdelmet közmegegyezéssel hozzáképzeltjük a modern konyha, az ebéd főzés eseményéhez, illetve a versenyztetéshez. Itt gyökerezik a versenypálya lényegi konfliktushelyzete, ki vonható felelősségre, ha a versenyeken nyilvánvaló szabálytalanság, visszaélés tapasztalható. Versenynaponként van 8–10 futam, fut 7–11 ló egy-egy futamban, nem túlozza el a tapasztalat érvényességét az átlagos hajtó, a versenylátogató, vagy tárgyilagos közreműködő, aki úgy gondolkodik, átlagosan legföljebb két-három hajtó ül úgy kocsiba, hogy komolyan gondolja, meg kéne nyerni a versenyt.

A többség rendszeresen cél nélkül kocsikázik. Nem ritka az olyan verseny sem, ahol egyértelmű, hogy az egész mezőnyből egyetlen hajtó tör csak a győzelemre, versenynek híre-hamva sem lehet, s a népes társaságból három-négy hajtó legföljebb arra törekszik, hogy a számára nyilvánvaló nyerő mögött helyezést érjen el. A pálya versenyintézősége mindezt ugyanúgy tudja, mint a közönség, az idomár, vagy a segédhajtó. Mégis a versenyintézőség időnként kirívóan látványos hajtói közönyösség, formaváltozás, fogadási visszaélés gyanúja esetén görcsösen, mechanikusan közé vág a közreműködőknek, a hajtóknak: hulljanak a fejek, jöjjenek az eltiltások.

Hogy tekintélyes idomárokat tiltanának el nyilvánvalóan negatív tények ismeretében, az évente egyszer-kétszer fordul elő, annál gyakoribb, hogy a kiszolgáltatott helyzetben levő segédhajtókat marasztalják el olyasmíért, amit az istállóvezetők, idomárok, hajtók többsége bármikor büntetlenül megtehet.

Lefutják a versenyt. Rossz nézni a tologatást, húzogatást, közömbösséget. Esélytelen lovak végeztek elől, a meglepetés óriási, az osztalékok rendkívül alacsonyak. Ilyenkor mondják: a kvóták gyalázatosak. A közönség, de különösen a nagy fogadó elveszti a pénzét, tüntet. Nyilvánvaló, hogy valakik kirabolták a pályát. Mindenki követeli, büntessék meg a vétkeket! Jogosan vagy jogtalanul, mindegy, hiszen a vak is látta, valami nincs rendben. Kiírják az illetékességi körbe vonható paragrafusszámot, amely rendszerint a versenyek tisztaságát szabályozza, és a verseny lefutását követő órában megszületik az ítélet, az egy-két hónapos, néha fél éves eltiltás a versenyekben való részvételtől. A segédhajtó ezalatt a fél év alatt ugyancsak négy óra-
kor kel, ugyancsak kemény segédmunka olcsón díjazott balckja.

Minden körülmények közt szolgálja az istállót, a mester, idomár szakmai céljait, mert ha letelik a büntetés, majd újra kocsiba ül, és arat egy szép győzelmet, s ezzel megint közelebb jut a hön áhitott hivatásos hajtói címhez.

A büntetés hónapjait igen keserű elviselni egy-egy vétkes segédhajtónak is, de mennyire az olyannak, aki vétlen abban, amit szemére vetnek, mert vagy az idomár egyenes utasítására, ösztönzésére tette amit tett, vagy nagyritkán saját feje után képzelt el meglepetésszerű, de tisztességes küzdelmet, győzelmet, amely balul ütött ki. Valaki valakibe belelőtt egy információt, és az okospénz landolt. A jól informált fogadó, vagy fogadócsoport meggazdagodott. De meglehet, a győztes segédhajtónak semmi köze nincs a manipulációhoz. Az információknak egy-egy istállótól a nagy fogadók, a páholyok urai felé ezer útja lehet.

Egy biztos: a segédhajtók érdekében senki sem garantálja, hogy az igazság, a tisztesség diadalmaskodik, ha valami zavaros ügy feltűnik a pályán a totalizátor körül, s a tüntető közönség érzelmeinek kiszolgálására gyors, kemény büntetissorozatról születik döntés.

Panaszra, a segédhajtó mehet az istenhez, még tán ott sem talál meghallgatásra. Ebben a bonyolult, pénzéhes, pénzcsináló világban természetesen tévedhetnek, hibázhatnak a becsületes emberck is, persze hogy olyankor büntetést érdemelnek, ha vétkecsük, szabálytalanságuk bizonyos. Persze, hogy akad egy-egy segédhajtó, akit megszedít a pénz, a gyors siker ígérete, általában ők jogosan bűnhődnek.

Ugyanakkor nem ritka az sem, hogy egy-egy szituációban keserűen kénytelen belenyugodni az igazságtalan elmarasztalásba. A segédhajtó közvetlen főnöke, kollégája csak azt tanácsolja, ne fusson az igazsága után, mert az csak rosszabb.

Még jobban felbőszíti a versenyintézőséget, és majd még gyakrabban „el-meszeli”, akár semmisségéért is. Szabálytalan ostorhasználat, felvonulási sorrend eltévésztése, veszélyes hajtás jogcímén. Egy segédhajtónak soha nincs igaza! A versenyintézőség határozatai ellen nem szokás, és gyakorlatilag nem lehet fellebbezni.

A csalások, csalássorozatok itt olyan természetűek, hogy bizonyítani, ellen-

bizonyítani nem igen lehet. A MŰSZ 15–16. paragrafusa, a 133-as számú paragrafus sok becsületes fiatalembernek okoz, okozhat álmatlan éjszakákat.

Egyébként a szerdai hétközi versenyek közönsége, létszáma nem túl magas. Ezen a január 28-i versenynapon – amikor keserűen végiggondolom, ki is vagyok én, miért is vagyok itt – 1500–2000 néző, fogadó várja a harmadik futam startját.

A tizenegy ló meglehetősen „szétszórva” kezdi majd a versenyt: alaptávról, kétezerszáz méterről két ló fut: az egyes számú Iramszarvas, a kettes számú Lottó.

Lottó, ahogy a szakértő közönség átlagos véleménye sűriti „nem ide való ló”, egyelőre jóval gyengébb képességű, halványabb formájú a többinél. Nem igen kell figyelembe venni az esélyek mérlegelésénél. Annál inkább az egyes Iramszarvast! Általános vélemény, hogy nem az első sanszok közül való ugyan, de aki itt nyerni akar, annak őt kell megvernie. Iramszarvas két-három hete formába lendült, általában gyorsan kezd, megbízható, bírja a finis tempóját is. A fogadók többsége számol is Iramszarvassal, a kasszáknál „kóstolgtatják, csipegetik” – amíg Lottó kettes rajtszámát legföljebb egy-egy elfogult, vagy felkészületlen fogadó mondja be egy-egy kis címletű pénztár előtt, addig az ötvenes, százas, ötszázas kasszáknál sűrűn hangzik el az egyes, a hármas száma.

A hármas számú ló Jampi. Hatéves és igen különös állata a pályának, a Csapodár-istállóak.

Hatéves, de az ügetőversenyzésben töltött négy évével alighanem kiérdemelte a pálya legmegbízhatatlanabb lova kitüntető rangot. Legföljebb ebben a mezőnyben, ezen a téren Klosters versenyezhetne vele, az ötéves herélt, amely ezúttal majd hatos számmal, negyvenméteres térhátránnyal vesz részt a versenyben.

1986. december 31-ig Klosters, az Ipoly-istálló átka volt, fékezhetetlensége, megbízhatatlansága, félelmetes nyugtalansága, idomárnak, hajtónak, de a versenyt indító startereknek, pályabíróknak egyaránt réme volt. Tíz indulásából ötször-hatször már a startnál felágaskodott, az egész mezőnyt veszélyeztetve hibázott. Amikor január 1-jén átkerült a Pilvax-istállóhoz, formája már szerény javulást ígért, de fékezhetetlensége a régi maradt.

Azért érdemes erre a két lóra, Jampira és Klostersre ennyi szót vesztegetni, mert az Alvance hendikep gyászos főszereplői ők lesznek. De ne szaladjunk a dolgok elébe, ejtsünk szót a futam többi szereplőjéről is!

Ismerjük meg az egyes Iramszarvast, a kettes Lottót, a hármas számú Jampit, a hatos számú, elátkozott Klosterst – az én lovamat. Négyes számmal Hírnév készül a küzdelemben, távja 2120 méter, jó beállítás, de a nyolcéves kanca nagyon szerény esélyekkel van jelen a Somogysárdi-istálló képviselőjében. Megígérhetjük: nem is lesz főszereplő, mint hogy az ötös számú öreg ló, Gabin sem, és a formán kívül levő, hosszabb pihenőből visszatért hetes számú Jobbágy sem. A segédhajtók között Jobbágyot hajtja idomárhajtó.

Minden más ló – már ígéretes esély, akár főszereplő is lehet.

Igaz, hogy jelentős hátrányt szenvednek a spiccről induló Iramszarvassal, a mostanában gyorsan kezdő Jampival szemben, de mind a négyen, a hátulról jövők, komoly esélyt képviselnek, ha „küldik őket” előre.

A nyolcas számú ló Lipót. Formáját az előző versenynapon elért győzelme igazolja. Január 24-én nagyjából ugyanez a társaság futott együtt. Az akkor is esélyes Jampi a célegyenesben hibázott, Lipót lett a győztes.

Ugyanazon a versenynapon más futamban nyert a kilences számú Giustó is. Mindkét jó formájú mént tehetséges fiatalember hajtja. Sőt Giustó kocsiában az 1986-os év segédhajtó-sampionja ül. A bajnok! Jelentős számú fogadó bízik ebben a két lóban, mint ahogy a papíron első esélyű, tizes számú Jótállóban, s a legnagyobb térhátránnyal startoló Egyetlenben is.

Legjobb hiedelmeim szerint egészséges emberi, szakmai kapcsolatban vagyok a körülöttem élő munkatársakkal, hajtókkal, segédhajtókkal, így remélhetően nem torzítják rossz érzelmek, ellenséges beidegződések az én verseny-anatómiám mérlegelését. Persze, az objektivitás, realitás itt gyakorta más jelentésű, mint egy üzemben, hivatalban, vagy iskolában. Itt realitás a naponta fényre kerülő fantasztikus véletlen, a körülmények elképesztő, előre nem látható egybeesése. Itt mérlegel a résztvevő hajtó, a szakma, a közönség: s a mérleg fantasztikus eltéréseket mutat.

Ha az Isten egy óriási nagyítót próbálna tartani a pálya egy meghatározott területe fölé, a régi második hely környékére, így bizonyosan állítható, hogy az élesre exponálódó arcok, emberek jó mintát jelentenének a jelenlevő kétezerből, s azzal együtt a közönség értékeléséről.

Egy fiatal postást lássanak maguk előtt.

A postás nyurga fiatalember. A Nyugati pályaudvar mögött, ha reggelente elindul súlyos zsákjával a vállán, félelmetes rutinnal ötvözi a kötelességből adódó muszáj információkat, címekeket, házszámokat, praktikus, gyors útvonalakat és a szerda délutáni futamok felállításának buktatóit.

Mindig kicsit nagyokos, majdnem mindig fölényes: „Jampi! Mert Jampi bombaforma. Utolsó versenyében – egy hete sincs – nyerőként hibázott. Itt korrigálni fog. Mostani beállításával verhetetlen. A ló hajtója ügyes fiatalember, ma itt mindenki csak a hátát szemlélheti a versenyben. Minden ellenfél csak mögötte kocsikázhat. . .”

Mindezzel gyökeresen szembenálló elemzés született egy jól felkészült öregember agyában. Réveteg, okos szemek, szeplős tésztaarc. Nyugdíjas főszerep. Utoljára moziüzem-vezetőként dolgozott valahol Budán, de amikor a nyolcvanas évek elején kilencféle fontos kategóriába sorolta a bürokratikus állami irányítás a mozikban játszott filmeket, felhördült és bedobta a törülközőt. Marhák, mondta kicsit nyeglén, hadarva, fizetett egy-egy üveg sört a pénztárosnak, jegykezelőknek, takarítónőknek és kikérte a munkakönyvét. Azóta kizárólag a lóversenypályákról igyekszik feltupírozni szerényke nyugdíját, ami persze jóval több azért, mint az a fizetés, amit én vagy egy másik segédhajtó innen elsején hazavísz.

„Jótálló meg Iramszarvas lesz elől a döntőben: a két egyforma esély most megmérkőzik. A pillanatnyi pozíció vagy a jó szerencse dönthet köztük.

Harmadik esélynek meg itt van Klosters! Tudok róla, hogy az utolsó rossz futását a »torony« számon kérte telefonon, most javítani kell, most javítani akarnak vele. . .”

Joggal kérdezheti most a nyájas olvasó azt is, honnan tudom én összerakni így utólag a fogadói mérlegeléseket, meg azt is például, amit tényként darál le barátainak az öregúr a telefonról, vajon igaz-e vagy kőszá álhír, mint minden százból 99 itt a Kerepesi úton. Az első kérdésre egyszerű a vá-

lasz: azok a lelátónégyzetméterek, ahová ezen a versenynapon az Isten odartartotta a nagyítóját egy nyitott szemmel élő újságíró barátomnak is a törzshelyét jelentik. Az emberarcok, a vélemények – amikor mániámmá vált a Klosters-ügy – általa formálódtak valósággá a nehéz hónapokban, amikor az is sűrűn előfordult, hogy fél éjszakákon tépelődtem, izzadtam, kínlódtam: miféle hibát, bajt csináltam, mi lesz velem? Egyáltalán, ki vagyok én, mit érck? Az is előfordult, hogy virradatkor, hajnali félhomályban odaálltam a tükör elé, meredtem a sovány, nyúzott arcra. No kopasz, ki jössz te még a kútból valaha? Vagy dobjuk be a törülközőt, keressünk nyugodtabb, kényelmesebb munkát, és felejtjük el a gyönyörű lovakat? Lehetetlen!

Hogy megnyugodjak, ezt a január 28-át meg kell fejteni! Ezt az átkozott Klosterset el kell felejteni! Apropos, a másik kérdés, a nyugdíjas öregúr telefonsztorijával kapcsolatban muszáj nyilatkoznom, hiszen engem hívtak telefonhoz, nekem tettek szemrehányást Klosters első és rossz, ugráló futása után. Természetesen én erről a telefonról az istálló küszöbén túl soha sehol senkivel nem beszéltem, így csak az isten tudja, hogy a térszaképu öreg mozis honnan tudhatott róla, és hogyan fejthette meg ebből következően, hogy második startjára Klosterssel reálisan lehet számolni az Alvance hendikep mezőnyében.

A mozis öregúr mellett szokott ülni a lelátón egy jóképű, intelligens korbelteli férfi.

Ő egy rendszerszervező pénzügyi szakember, aki fantasztikus méretű karrier lehetőségét áldozza fel, morzsolja szét az ügétőversenyzés oltárán. Lehetne tán miniszter, bankigazgató, sikeres külkereskedő üzletember, feltaláló, vagy akármi, de a kocsiversenyek úgy hozzánöttek az életéhez, hogy lehetőségét és tehetségét is mázsányi súllyal terhelik. Sütkérezhetne a megbecsülés fényében itt a lelátón is, ezren kérdezik mindenről, de ő hallgat, visszahúzódo. Számítógép-programozó egy nagyvállalatnál. Logikája kíméletlen, következetes! „Egyetlen nyer! A tények, eredmények mérlegén Egyetlen áll a legjobban, nyernie kell. Most kutyák között szalad, verhetetlen. Nyolcvanméteres térhátrány nem lehet probléma az ő klasszisával.”

A kövérkés, alacsony, kopaszodó kocsmáros mindenben ellentéte a rendszer-szervező játékosnak. Gyanakvó, szűkreszorított szemek, izzadás, hangos átkozódás van ott, ahol ő leül. A kocsmáros a pálya egyik leghírhedettebb fősvénye. Megrendülés nélkül elveszít öt-hatezer forintot egy óra alatt, de ha a barátjának nem akad a kezébe egy kétforintos telefonra, és tőle kér, percekig morog, hogy azt a pénzt se fogja már visszakapni soha . . .

„Iramszarvast az élről ma senki sem tudja megverni. Jól kezd, most a finisben is acélos, megbízható. Senki sem adhat neki negyven, hatvan, vagy nyolcvan métereket. Nyer az egyes számú állat, aláveszem egy-egy százasért az egész mezőnyt, hátha belezuhan valami háromlábú a döntőbe, és lesz pénz. Valami ilyen Klosters-féle kutya, ha odaérne Iramszarvas mögé, rögtön lenne itt pénz. . .”

Egy pöntozásos bérű pályaalkalmazott mindig szigorúan csak öt forintért játszik, ő egy év alatt veszít annyit, ha rossz passzban van, mint a kocsmáros egy óra alatt. Egy évtizede megosztja magát a filmszakma és a lóversenyzés között.

A filmforgatásnál jelentkező statiszta, itt a pályán egy a pályajelző zászlók közül. Sok hajtó barátja van, tréfásan-komolyan sokan odaszólnak neki

a start percei előtt, bátyám, most lehet szurkolni értem, ennyi elég az ötforintos kasszához, bemondja a friss tippet, és tulajdonképpen boldog, hogy tucatnyi ember nézi, mit is játszott a jól tájékozott öregúr. Hatvanöt éves lehet, mindig pirospozsgás, friss, és mindig magabiztos... „Uraim! Nem kell itt izgulni, most Jótálló nyer. Nincs ellenfél. Okos kis hajtó ül a ló mögött. Amennyivel kövérebb a gyerek az átlagnál, annnyival több szürkeállomány is van a homloka mögött. Ez a ló nyer, mire várnának vele?”

Egy tudós portréjának felvázolásánál ne akadémikust várjanak megelevenedni: fiatal, kövér fekete fiú viseli ezt a címet a második helyen. Tudós. A hétköznapi foglalatossága a televízióhoz köti, valami könyvelő féle ott, itt meg tudós. Mindentudó! „Jampi verhetetlen. Műhiba lenne ellene játszani. Tudom, érzem, ma nem hibázik. Feltartva nyer. Jótállók, Egyetlenek, Gjustók, avagy Hiedelmek elviszik a pálya pénzét, így Jampira még rendes osztalék is lehet, ahhoz képest, hogy csak azt szabad játszani. Nyomni fogják ezt a lovat, mert nincs ellenfele...”

A butikos ilyenkor télidőben báránnyal bekecsben, nagy hegyes kucsmában könyököl a korláton. Távcsove van. Játékszisztémája a szakértők szemében nevetséges: azt figyeli, melyik hajtónak mi a „drótja”, mit „üzén” a játszótársának a start előtti percekben bizonyos megnyilvánulásaival. Elsőként jön ki a pályára? Nyer. Emez a hajtó meg épp ezért nem számít. Rajta ül az ostorán vagy bal kézben tartja? Kulcskérdés ennél vagy emennél a hajtónál. Megint másnál azt kell nézni távcsovel, hogy az eredményjelző előtt melyik oszlopnál megy át a versenytérre, mert az a „drót”, hogy akar nyerni vagy nem akar.

Ez a butikos ellentétben más, itt a pályán közismert butikosokkal semmi, de semmi valóságos információt nem keres az istálló környékéről, mert ő bízik a saját szisztémájában, amely eredményességével igazolja őt, attól függetlenül, hogy agyrém, buta álmok, vagy érvényes megfigyelés az egész. „Kérem, én Jótállót játszom, mert semmi nem szól ellene. Csak a saját okos hajtója verheti meg, ha megint akkor viszi küzdelembe, amikor már vége van a versenynek, mint legutóbb... A baj csak az, hogy a bemelegítésnél végig a hatos számú, Klosters mögött kocogott, azt „drótozta”, hogy ez a kecske nyeri a versenyt. Nevetséges!

Jótálló nyer! – annak az ugrálóbéka Klostersnek semmi köze nincs itt a döntőhöz.

Január 28-án kellemes volt az este, se hideg nem volt, se jeges sár nem csapódott a hajtók képébe. Jökedvő voltam tizenhét óra harminc perckor, mikor starthoz szólították a mezőnyt. Mindenáron jól akartam szerepelni Klosters kocsijában. Álmodni sem lehetett volna azokban a percekben, hogy majd kíváncsi lehetek arra, hogy a közönség hogy vélekedik az esélyekről, hogy mi tükröződik ki a vágyak, álmok kerítésen túli rengetegéből.

Amikor lecsapódott a startzászló, én a Klosters-szel szerencsés, jó startot vettem, és megindultam az óriási előnnyel igyekvő Jampi, Iramszarvas üldözésére...

Mi, hogyan történt ezután Klosters körül? A január 31-i, szombati versenynapon megjelenő szaklap, a Pesti Turf szakvéleménye jól minősíti az eseményeket. Ezt írták az Alvance hendikepről: „Jampi az utolsó forduló előtt már élen volt, a célegyenes végén azonban ugrott, és a célt is átgalopozta.

A felzárkózó Klosters kapta az első díjat, míg a helyezéseken a feljövő

Jótálló, valamint a több mint egy körön át vezető Iramszarvas osztozott.

Négy hossz volt a hibázó Jampi előnye a célban, egy hossz, illetve két hossz a helyezettek különbsége.”

A kvóták gyalázatosan alakultak. A jószerivel esélytelen Klosters győzelmére 65-ös tétet, 13-as helyett fizettek, de a befutó minden várakozást messze alulmúlt. A Klosters–Jótálló párra 79, a Klosters–Iramszarvas befutóra 286 forintot fizetett a totalizátor. A közönség joggal fűtült, tüntetett. Valaki megint kirabolta a pályát. Méghozzá olyan szemérmetlenül, hogy az párját ritkítja.

A turf hivatalos közleményei között január 31-én, a vezetőség reagálása méltónak látszik az eseményekhez. Első közlemény a lap második oldalán: „Klosters győzelme után is vizsgálatot indított (már tudniillik a versenyintézőség) a totalizátornél. Ennek eredményeképpen V. S. segédhajtót a MÜSZ 15–16. paragrafusa alapján 1987. július 28-ig bezárólag eltiltotta a versenyekben való hajtástól. K. J-t az idomári gondosság elmulasztása miatt pedig 2000 forintra megbírságolta, s elrendelte, hogy Klosters nem maradhat tovább idomításában. H. L. segédhajtót a MÜSZ 133. paragrafusa be nem tartása miatt május 28-ig eltiltotta a versenyekben való hajtástól.” Ugyanezen lapszám 6. oldalának hivatalos közleménye: „A Magyar Lóverseny Vállalat igazgatója E. J., V. S., és V. T., segédhajtók 1987-re kiadott működési engedélyét azonnali hatállyal visszavonta.” Megjegyzendő, hogy E. J. és V. T. diszkvalifikálása, az 1987. január 24-én ugyanebben a társaságban futott lovak szereplése miatt feltehetően a január 28-i, szerdai eseményekkel összefüggésben került megítélésre.

Ott is Jampi ugrott a célban, itt is Jampi hibázott: a súlyos fogadások itt is, ott is sikerrel „landoltak”.

A figyelmes olvasó csendes kérésre velem kell együtt érezzen, aki a közleményekben V. S. jelzéssel jelentem meg, s a közleményeket követően január 28-tól a hajtói engedély megvonásából adódóan szeptemberig a Pilvax-istálló érdemes lovásza voltam. Az első napok nagy riadalma után nem futottam el, nem kértem ki a munkakönyvem.

Hajnalonta álltam a borotválkozótükör előtt, és napról napra néztem a sovány csüggedt arcot, az egyre kopaszabb kopaszágot, és a számon ott volt mindennap Klosters neve, az elátkozott herélté. Hogy ne is felejthessem, egy napon az égre nyíló szobánk mellett levő udvari vécé feliratát, a klozet feliratot levettem, és ugyanakkora fehér zománc tábláskára ráfestettem, ráégettem a Klosters feliratot emlékeztetőül, hogy ha az ember nem elég erős, nem elég körültekintő, ebben a túlkomplikált életben, minden rossz is megtörténhet becsülete ellenére.

Szerelmesem, élettársam nem tudott megvigasztalni, kiegyenesíteni. Görbe hátú lettem ezekben a hónapokban. Lelkes barátaim elmaradoztak. Ha sűrű, kemény konyakos-sörös estéket szerveztem magamnak, nemritkán egyedül tettem. Hogy tompuljon az amúgy is tompa agyam, hogy legyen a csaló mellé részeges minősítésem is . . .

Január 28-án, szerdán este húsz óra harminc perckor, miközben én az istállónk mögötti nyomorúságos fürdőkben zuhanyoztam, a pálya közönségéből 2–300 ember még belül volt a kerítéseken. A nyolcadik futam nyerőfogadói nyilván a pénzüket várták a kasszáknál, akik nem nyertek, azok kö-

zül tucatnyi ember szintén ott ténfergett még a stencilező és a portásfülke között, hogy a következő szombati programelőzetest már rögvest tanulmányozhassa, ahogy szerdán itt elvesztette a pénzét.

Akik itt maradtak, érthető többletindulatokkal vitatták meg a versenynap tanulságait. Ekkorra már nagyon hideg lett ugyan, de itt is, ott is nagy csoportokban folyt a diskurzus. Igaz-e hogy valaki látott egy kézben ötezerért Klosters–Jótálló befutót? Igaz-e, hogy a jókora köteg tikkettel büszkélkedő, magát ünneplő, kövérkés mini gengszter csak kifutófiú volt, valaki a páholyból vele küldte kasszához a nagyobbacska okospénzt?

Az Alvance hendikep esélyeit latolgató urak közül fél kilenckor már csak négyen váraoztak a kasszák körül. Mind a négyen egyetértettek a szigorú felelősségre vonásokkal, eltiltásokkal, mindannyian átkozták az okos kezét, akinek állítólagos vezénylésére történtek volna úgy a dolgok, ahogyan történtek.

A rendszerszervező pénzügyi szakember: „Tulajdonképpen az eltiltások alig érnek valamit. Rendőrért kénc kiáltani, mert ellopták a pénzünket. Nyilvánvaló, hogy kipróbált gengszterek fosztogatnak itt a pályán, ők hozzák ki a nagy lóvét, abból van a vállalati haszon, hozzájuk nem lehet nyúlni, hát elmeszelik a segédhajtókat. Van bűnös. De, hogy van-e ezeknek a srácoknak valami köze az okospénzhez, azt csak az isten tudja. A páholy erős fiúi itt ma meggagdagodtak, én meg taxi helyett gyalog megyek haza az Őrsvezér térre.” Kocsmáros: „Én csak azért vagyok itt, mert 10-10 forintért eltaláltam a nyolcadik futam befutóját, engem már nem érdekel a szombati program, én lehúszom a rolót, én ide többet be nem teszem a lábam. Nem, én nem a harmadik futammal lettem megsértve, én a nyolcadik futam kvótáit tartom gyalázatosnak. Rendben van, ott is történt valami bundaszerű komplikáció, eldugták a pénzt előlünk, de én ott nem találtam el a sorrendet, engem a nyolcadikban sértettek meg. Itt fagyoskodok, hogy felvegyek a két tikketemre tíz rongyot, ehelyett kapok 2100-at.

Ez a kvóta itt most Jinks győzelme nyomán ugyanolyan gyalázatos, mint a gyerekeknél a harmadik futamban, de itt nem vonnak felelősségre senkit, mert olyan, mintha volna pénz, pedig nincs. Mert az arányok a fontosak. A harmadik futamban kiloptak ugyan öt-hat igen jó esélyű lovat, cél előtt ugrott a biztos nyerő, de a favoritok közül kettőre akkor is fizettek ...

Itt a 6-8 jó esélyű ló közül egyre fizethettek helyeztként olyan nyerő mögött, amelyik nem egyszerűen tök esélytelen volt, de olyan, amelyikre talán az elmúlt három évben sem fizettek! Erre az egyik befutó negyvenszeres!

Azt mondja meg nekem valaki, itt miért nem százszoros a pénz, amikor itt a pályán elvéve akad egy-egy találat?

Fogadok, és adom egy a kettőhöz, itt nem lesz semmiféle vizsgálat, mint a segédhajtóknál ...

Tudós: „Engem nem érdekel az egész, mert én Jampit játszottam, s a ló megint ugrott a cél előtt, de-az operatőr barátomat a mentő vitte el, annyira kiborult, rosszul lett a nyolcadik futam után. Ez a kvóta szenzációt produkáló Jinkset játszotta. Nyolcas számú ló volt, ő háromszázért lekérte a jó nyolc-hetét, a félig süket kasszás mást hallott.

A haver – ahogy célban vannak a lovak – az éjig ugrál: háromszázért eltalálta a nap óriási pénzét, ez egy vagyon, gyérünk az éttércembe, büfébe enni-inni mindenki.

En nem hiszem el, hogy el lehetett találni ezt a befutót háromszázért, mustad, mutatja a tizenöt-húszforintos tikkett. Tényleg nyolcast játszott, de minden tiketten 8-11 áll a nyolc-hét helyett. Nyolc-tizenegy, hüledezik, mikor ő nyolc-hetet kért. . . Mi nevetünk, ő rohan a vénséges kasszáshoz, üvölt, s hogy igaza lehet, az bizonyos, mert a futamban tíz ló lévén, nem is mondhatott be a nyolcas alá helyezettnek tizenegyest.

De „reklama-alma”, visszakapta a rosszul beütött tikkettjeiért a háromszáz forintját.

Várt harmincezer forintot, kapott háromszázat. Összeesett. Mentő vitte el.

Engedjék meg, hogy nekem ma, január 28-án, ő legyen a gyalázatos szenzáció, ne az ügyetlenül kocsikázó segédhajtó eltiltása. . .

Pontozásos béru pályaalkalmazott: „Jótálló hajtóját kellett volna eltítani, mert megint csak a helyezésért kocsikázott. Toronymagas esély volt, és én porig égtem rajta: öt forint helyett most kétszázért játszottam.

Ki ad kölcsön egy ötvenest, hogy vacsorázni tudjak egy-két üveg sört?

Ennyi mérlegelő okosság közreadása után, joggal kérdezi tőlem az olvasó: Mi is történt tulajdonképpen a harmadik futamban? Versenyintézőség-határozatok, ítéletek, eltiltások, keserű fogadói vélemények kavargásában érdemes higgadtan szemügyre venni a tényeket, a minősítéseket.

Az egyharmincas alapú Alvance hendikepben (egy kör, egy kilométer lefutási ideje az egy perc harminc másodperc) az alaptávról induló Iramszarvas 1,27,3-as első körrel kezdett, vezetett, aztán elfáradt, második köre 1,31,2 másodperc!

Ezzel a visszaeséssel már aligha számíthatott helyezésre, de végül is harmadik lett. Jampi 2120-ról startolva, remek stílusban 1,26,6-os idővel futotta az első kört, s a második köre is a legjobb formájának megfelelően 1,28,4 másodperc.

Ezzel a teljesítménnyel verhetetlen. A cél előtt azonban hibázik, fékezhetetlen, nyercőként átgalopozza a célt, diszkvalifikálják.

A segédhajtó 1987. január 1-jén kerül a Jampit gondozó Csapodár istállóba, vagyis január 28-án „már” 3-4 hetes munkát végez a lóval. Az évek óta hírhedetten ugráló, rossz természetű Jampival. Ma sem állja végig a távot, pont a célba hibázik. A versenyintézőség szándékos hibázással vádolja a fiatal hajtót? Vajon miért hagyná a szándékos hibát az utolsó 20-30 méterre, a finisre, a torony árgusszemű szakértőinek koncentrált figyelme elé?

Talán épp' azért, hogy a másodiknak, harmadiknak célba érkező lovakat kész helyzet elé állítsa? Ez aligha hihető! Az általában ugyancsak megbízhatatlan Klosterset nem lehetett komoly okospénz súlyával a helyezettnek köze várni!

Annál inkább Jótállót, Giustót, Egyetlent, Lipótot, amely lovak közül egyedül csak Jótálló igyekezett igazán odaérni. Jótálló közepesnek mondható 1,27,5-ös kezdés után a második körben 1,25-2-t futott, így őt jogos szemrehányás aligha érheti hanyag hajtásért. Legfeljebb lassú kezdésért!

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az igen gyors versenyben Lipót is, Giustó is csak 1,28,5 körül kezdett, és Egyetlen második köre is csak 1,28,7, ami egyértelműen jelzi, hogy a jobb formájú, jobb klasszisú lovaknak ez a csoportja itt egyáltalán nem törekedett a győzelemre. Vajon miért? Sajnos, Klosters hajtójaként törekedtem viszont a jó helyezésre, éles küzdelemre én,

aki 1,28,5-ös közepes kezdés után, 1,25,8-at csavartam ki a megbízhatatlan lóból, hogy dobogóra jussak, hogy nyerni próbáljak. De győzelemre Iram-szarvas és Jampi gyors, határozott kezdése, magabiztos szereplése nyomán esélyem nem volt, nem lehetett.

Mégis nyertem, hiszen Jampi átgaloppozta a célt. Vajon a versenyintézőség azzal vádol, hogy előre tudtam arról, hogy Jampi pont a célba ugrani fog, és előre megbízást adtam volna nyerő lovam erőteljes lefogadására, vagyis, okospénzt irányítottam családok kezébe? Ha még mindez elvileg elképzelhető is lett volna, honnan tudhattam előre Klosters hajtójaként, hogy a jó esélyű lovak ma csak közepes teljesítményekkel kocsikáznak? Ha azt feltételezik, hogy ezt is előre megbeszélhettük, akkor az egyenlő lenne azzal a váddal, hogy fiatal segédhajtók csapata maffiaként működik. De akkor 6-8 hajtót kell eltüntetni, nem hármat. Ennyire pesszimista azért még a versenyintézőség sem lehet! Mire fel tehát a szigorú ítélet!?

A totalizátornél megtalált magas összegű fogadás teszi gyanússá a nyerőt?

Az ötezszeres akárki befizetheti, akárki befolyásolására! Honnan a versenyintézőség, az igazgatóság magabiztossága, vizsgálaton azt érteni, ami a verseny lefutását követő órában elvégezhető? Megkeresik a totalizátórszalagokon a nagy összegben befizetett „okospénzt”, és kész? Nem kellene elemezni, végiggondolni ilyenkor a pályán látottakat? A finis alakulását?

A küzdelemtől tartózkodó hajtók indítékát?

Egyáltalán: nem kellene-e ilyen súlyos esetekben elmélyült, komoly feltáró vizsgálatot kezdeményezni, akár a rendőrség bevonásával is, hiszen köztörvénybe ütköző csalásról van szó. Lehet minden további nélkül megbélyegezni, „alapos gyanú” alapján elítélni embereket? Nyugodt lelkiismerettel mindezt aligha lehet tenni. 1987. január 28-án este, mégis ez történt az üggetőpályán. És másnap, harmadnap még rátettek egy lapáttal.

Vajon tovább kutatták, elemezték a tényeket. Meghallgatták az érdekelteket? Nem! Automatikusan megszigorították az ítéleteket, három segédhajtótól megvonták a működési engedélyét.

Lebunkóztak bennünket! Elítéltettünk: hat-nyolc hónapig, amíg majd várhatóan megkegyelmeznek, lehajtott fejjel, lesütött szemmel kell élnünk, szolgálnunk.

Klosters, a versenyintézőség döntése szerint január 28. után azonnal elkerült a Pilvax-istállóból.

Néhány hónapon át mások kínlódtak az átok lóval, mígnem aztán végleg kiselejtezték a versenylovak sorából.

Klosters egy ló a sok közül, amellyel dolgoznom kellett: gyűlölöm vagy szeretem? Persze átkoznom kellene az emlékét, de hát egy ló, egy kedves állat akkor is az életem része, munkám értelme, ha versenyszereplése katasztrofális volt is.

Itt a lovak szeretete nélkül nem lehet meglenni: aki üti-vágja dühében a tehetetlen állatokat, az keressen másutt munkát.

Én maradok: a baj tengernyi, de lovak nélkül a versenyzés, a győzelem reménye nélkül értelmetlen volna a jövőről gondolkozni. Január után február, március is elmúlik, akkor meg már majdcsak kitavasodik. . .

Kóbor kutya

Csavargok az éjszakában,
kóbor kutya;
csontokat ropogtatok:
az ujjaimat...

S nézem a sok finom nőt.
Nézem őket.

Örömem:
mint a gyógyulás reménye.
Csak egy nő kéne!

Egy finom nő:
kinek majd a húsát rágom.
Lihegek utána.
Várom.

(Kö)kemény világ

(Lemezeket hallgatva)

Kemény zene ez,
kemény,
akár a fekhelyem.

Elárulom, hogy ki játszik:
a paranoidos Black Sabbath;
s mindenki
vaságyra gondol majd,
pedig a padlón heverek...

Kemény fekhely ez;
s kökemény
körülottem
e zenés Világ:
itt is,
ott is
a félelemtől
úgy vernek a szívek,
mint mikor Charlie Watts
a legvadabbul püföli
a dobokat.

Fájdalmas blues-ban
sír a Gibson-gitár.

összegyűjtöttem a hajszálaidat
a pulóveremről
a plédről
és gyufásdobozba zártam őket
ott vannak az éjjeliszekrény
felső fiókjában
szép hosszú
gesztenyebarna hajszálak
hosszúságuk tizenhat és huszonhét
centiméter között váltakozik

összegyűjtöttem hajszálaidat
a pulóveremről
a plédről
és gyufásdobozba zártam

Változatok a módszerre

---

tedd mindazt titkon

amit eddig nyíltan tettél

tedd mindazt nyíltan

amit eddig titkon tettél

tedd mindazt titkon

amit eddig nyíltan sosem tettél

tedd mindazt nyíltan

amit eddig titkon sosem tettél

ne tedd mindazt titkon

amit eddig nyíltan tettél

ne tedd mindazt nyíltan

amit eddig titkon tettél

ne tedd mindazt titkon

amit eddig nyíltan sosem tettél

ne tedd mindazt nyíltan

amit titkon sosem tettél

Visszafelé

Mi maradt az enyém?
Hangod a zakatoló vonat ritmusában?
Vagy szemed az elsuhanó városok fényjátékában?
Vagy kezed melege és testi valóságod
a gondolatok kuszaságában?
Vagy csak egyszerűen egy kesernyés integetés
fázisai egy homályos ablak mögött?

Az utolsó

---

kavargó fénytelen díszletekben
kopsz napról napra
toronyóra ütéseid csak ketyegnek
fárasztó betekinteni a magát ismétlő
fájdalmas teret
hát napjaidba omolsz újra
ezt még lehet

Elvesztés

Fanyarságból szült biztonságom
elkárhozott.
A füledt-kocsmás augusztus
vetette ki vagy a fázósan összébbhúzó
november ejtette ki ölelő karjai közül?
Az ismétlődést elvetem,
bár hiánya partra dob.
A hajótörött földet azonban
magam formálom.

FRIED ISTVÁN

Miroslav Krleža magyar irodalomképéhez

Krležának eddig csak részleteiben megjelentetett naplóiban tallózva minduntalan magyar irodalmi vonatkozásokra lehetünk figyelmesek. Olykor csupán ingerült felsorolásokban kerül elő egy-egy divatosnak vélt és rossz példaként aposztrofált magyar írók neve (mint *Heltai Jenő*, *Molnár Ferenc*, *Lengyel Menyhért* és ebben a sorban (!) *Karinthy Frigyes*), más alkalommal az ihletőnek kijáró tisztelet övezi (mint *Petőfi* és *Ady* nevét), olykor olvasmányélményként vet néhány mondatot oda (*Berzsenyi*, *Vörösmarty*, *Zilahy Lajos*), megint más alkalommal a közös múlt tetszik ki (mint *Zrínyi Miklós* esetében). Öntudatlan idézet is jelzi például Krleža mély *Ady*-ismeretét: „Rente i Kuponi, Profiti i Dividende, Krv i Zlato...” — írja egy helyütt, fordításra aligha szorul az idézet. Azért emlékeztessünk a „vér és arany” — minősítésére, mint a tőkésedés költőileg megfogalmazott jelképeire. „És ez egyike a magyar sváboknak” — írja Krleža naplói negyedik kötetében, s hogy ne legyen kétségünk, zárójelben magyarul: „a Sváboktól jött Magyar”. Feljegyzést olvashatunk *Kovalovszky Miklós Ady-esszéjéről*, *Ady Endre „híres Lédájának, Brüll Adélnak”* regényesített életrajzáról (szabadon fordítva Krleža mondatát), *Dénes Zsófia* könyvéről. Krleža művészetének Adyéval kimutatható rokonságát, az olykor önkéntelen *Ady*-áthallásokat már a harmincas-negyvenes években rögzítette a magyar szellemi élet. *Németh László* pontosan jelezte Krleža szenvedélyesen árukkodó *Ady*-esszéjének jelentőségét egyfelől a horvát-magyar irodalmi kapcsolatok történetében, másfelől a horvát irodalom magyarságképének alakulásában. *Németh László* megállapításához kapcsolódik *Hadrovics László*, aki 1944-ben (!) kiadott kismonográfiájában az éppen saját hazájában hallgatásra kényszerített Krležát a „mai horvát irodalom legizmosabb tehetségé”-nek nevezi, és leginkább a lírában véli felfedezhetőnek Krleža kapcsolódását az *Ady*-örökséghez. „Lírájában a német Rilkével s némileg *Ady*val mutat rokon vonásokat, prózája azonban határozottan emlékeztet *Szabó Dezső*nek élettel teli, húsból-vérből való írásaira” S amit az irodalomtörténész elemzéssel állapít meg, azt a harmincas években a személyes találkozás hitelével hangsúlyozhatja az utazó. Krleža viszonylagos elégedettséggel nyugtázhatta *Németh László*nak és *Fejtő Ferenc*nek róla szóló sorait. *Fejtő* rokoni látogatás céljából indult „érzelmes” utazásra, s könyvének irodalomtörténetileg is legérdekesebb részletei Krleža sziporkázó szeszélyes személyiségét elevenítik meg. A kulcskérdés *Ady* öröksége, amelynek feldolgozása Krleža számára ars poetica-érvényű, egy viszony felderítésére, egy helyzettudat megállítása,

„egy európai színvonalú író” (ez Fejtő szava) nemzeti, regionális elkötelezettségének problémája. Fejtő megkéri Krležát, interpretálja számára az Ady-esszét. S a jó szerkesztő, az értő hallgató Fejtő nemcsak tolmácsolja Krležát, hanem evvel együtt megfigyeléseit is közli. A magyarul (és kis részben franciául) folyó diskurzusból az alábbiakat érdemes külön is idéznünk: *Mikor a hun-magyar helyzetről, a közös dunai sorsról olvasott Krleža, pathétikussá vált a hangja és álla megkeményedett. Stílusa és olvasási módja is szenvedélyes, látszik, hogy gyűlöli a maga sorsát, horvátságát s hogy líra az, amit Adyról ír. Hogy megértette-e? Azt hiszem, igen. Ady szociológiai helyzetét, városiasságát, ingadozását a bourgeois és proletár rokonszenvek között, bizarr életmohósságának radikális politikai meggyőződésével való összefüggését, az egész jelenségnek züllött s egyszersmind tragikusan nagyszerű voltát, nagyságát és törpességét tisztán látja...*”

Amit ki kell emelnünk Fejtő megfigyeléseiből: Krleža Ady-esszéjének lírai volta. S az, hogy ennek az esszének kulcsszavai Krleža szépirodalmi alkotásaiban térnek vissza, ott is kulcsszavanként mintegy vezérmotívumként szöve át egy alkotói korszak (adott esetben az 1930-as esztendők) természetét. S bár a kutatás több ízben említette, hogy Ady nélkül aligha ismerhető meg teljes egészében Krleža világa sem; Krleža viszonya Adyhoz (amelyben ideges elutasítás és szenvedélyes vonzódás, irónikus távolságtartás és heves azonosulás egyként fölfedezhető), számos tanulmányban kapott helyet, a monografikus feltárást igénylő munka java még hátravan. Aligha hagyható figyelmen kívül az, hogy az 1930-as években megkezdett és egy időre folytathatatlanná vált nagyregény, a *Bankett Blitvában* hun-magyar azonosítása az Ady-típusú hun-magyar gondolatkörből eredeztethető; hogy regényünk kulcsszava, a „blato” (sár, mocsár), szintén az Ady-lírából vezethető le. Beszédés példa:

„Csönd van és csöndben barangolok én

E kis Guignol országocskán keresztül,

Hol füröszt mindent piszkos őszi sár...”

(Barangolás az országban)

„Sablasno, blatno prividjenje ta je prokleta zemlja”

„beskrajna blatna ravnica...”

De föllelhetjük az alábbi Ady-idézetek megfelelőjét is a regényben:

„Hunnia úri trágyadombja”, „Hunnia piszkos ólja”, Most már orgia és eszeveszett / Haláltánc már a nemes urak tánca...

Hangulatában, megfogalmazásában, kulcsszavaiban (mint amilyen például a „köd”) Ady felé mutat a regény, amely az 1930-as esztendők pamfletprózájával és „negatív utópiái”-val rokon „tipológiaiilag”. Örököelve a felvilágosodás ún. „államregényei”-ből kinőtt és éppen nem ideális államképződményt megjelenítő, hanem az adott politikai valóság szarkasztikus ábrázolásával új műfajt teremtő prózai elbeszélést, dokumentációnak, fikciónak, látomásnak és a kulcsregény határát súroló szerzői narrációnak „vegyítéséből” alakítja ki Krleža az általa művelt „negatív utópiá”-t. A kutatás már számos részletre vonatkozóan azonosította a szereplőket. Az alig elváltoztatott földrajzi nevek (Blitva, Blatvija, Vajdahunen, Ingerlanmand stb.), a 20-as–30-as esztendők políti-

kai eseményei (Pilsudski „diktatúrája”, a Párizs környéki békék stb.), a társadalomrajz, amely a lengyel, a magyar és a horvát nemesi világ örökségét és az elmulasztott földreformokat pellengézi ki, a „közös dunai sors”-nak az Ady-esszéiben megfogalmazott ellenképe: „A hunok és blatviaiak (mint egyébként a többi nép is a világnak ezen az átkozott részen) egymás kölcsönös tagadására építették politikai nézeteiket, ideáljaikat és meggyőződésüket”: mind-mind az egykori kelet-európai, kelet-közép-európai helyzet alig torzított regényesítése formájában kerültek a *Bankett Blitvában* című regénybe. A mély Ady-telítettség mellett külön kell figyelniünk (a kutatás e téren jóval előbbre haladt) a lengyel kulturális-politikai áthallásokra. Krleža mintha modellként fogná föl a lengyel körülményeket, de a modell ábrázolása közben ki-kitekint mindek előtt a horvát-magyar viszonyra.

A *Bankett Blitvában* nem regény a szó hagyományos értelmében, nem illeszthető bele egyetlen hagyományos regénykategóriába, viszont jóval több pamfletnél (bár annak elemeit nem nélkülözi), s ezen a ponton elválnak Szabó Dezsőnek a 20-as–30-as években írott regényszerű alkotásaitól. A *Bankett Blitvában* központi figurája az értelmiségi, aki csalódott az első világháború utáni várakozásaiban, és nem képes beilleszkedni a diktatúra kereteibe, hanem a maga eszközeivel (röpirattal, nyit levéllel) megkísérli a lehetetlent: a külön utat, a szembeszállást. S bár a főhős jórészt Krleža nézeteit közvetíti, mégsem azonos az író kedvelt szereplőjével, jóllehet ábrázolásában nem érvényesül az ironikus távolságtartás.

Pontosan érzelhetjük Krleža ábrázolási módszerét, ha a regény motívóját vesszük szemügyre:

Blitvo, zavičaju moj, ti truješ ako bolest...

(Blitva, szülőhazám, te úgy mérgezel meg mindent, mint a betegség)

A nagy „nemzeti” blitvai költőnek tulajdonítja e sort a szerző, a költőnek, akiről teret neveztek el, mint a nemzeti romantika képviselőjéről.

Ha Mickiewicz Pan Tadeuszát kezdjük olvasni felfedezhetjük, hogy Krleža a Pan Tadeusz első sorának parafrázisát adta:

Litvo! Ojczyzno moja! ty ješteš jak zdrowie

(Litvánia! Szülőhazám! Olyan vagy mint az egészség)

Mégsem járunk el helyesen, ha a regényben több ízben említett Waldemarast Mickiewicz-csel azonosítjuk. Viszont a két sor a (mottó és a Pan Tadeusz első sora) között feltétlenül genetikus kapcsolatot állapíthatunk meg, és talán az sincs kizárva, hogy Blitva azért lehetett a regény színhelye, mert erre Mickiewicz poémája ötletet adott. Krleža tanulmányaiból, naplójából kitetszik, hogy általában elvetette a romantikus örökséget, a „megkésett romantikus” minősítése nem kétséget kizáróan elismerő jellegű. Valójában a romantikából — Krleža interpretációjában — illúziók születtek, amelyek gátjai voltak a káros múlttal történő radikális szakításnak. A XX. század eleji horvát (és magyar) romantika „megkésett”, és ez a megkésettség a kelet-közép-európai állapotok általános jellemzőjévé vált. Megkésettség ez, szociális tekintetben, a művészetre vonatkoztatva (s ilyen alapon az akadémizmushoz kerül közel) és mindenekelőtt a gondolkodás szférájában. Mickiewicz elé-

gikus búcsúja gyermekkorra tündérvölgyétől Krleža irónikus átköltésében keserű állapotrajzzá merevedik, és „tematikailag” több rokonságot mutat föl Ady „Guignolország”-ával, mint az eredeti forrással.

Amit Krleža jelezni akar: a tagadás. Ha úgy tetszik: a romantikus örökség elutasítása. S ezzel együtt annak demonstrálása, hogy a hajdani romantikus-nemzeti hevületből üres jelszó lett, az „egészség”-ből „betegség”, a remények megfakultak, s a valóság a diktatúra embertelensége. Ehhez az alapképlethez igazítja Krleža a néhány szóval elmondható cselekményt, eszerint vonultatja föl a szereplőket, akik inkább elhelyezkednek egy modellben, mint aktívan alakítják sorsukat. Van valami a regényben, ami a bábjátékkal rokon; mintha mozgatható figurák, az adott kelet-európai, kelet-közép-európai viszonyok közt megjelenő típus-szereplők jelenének meg. S bár a kutatás — többnyire joggal — felfedezte egyik-másik szereplő (típus) mintáját, szintén többnyire joggal óvakodik attól, hogy egy-egy szereplő „valóságos” életbeli megfelelőjét föllelje. Már csak azért is, mert akár a később is írt *Zászlók* esetében, Krleža ugyan politikai, művészi, irodalmi élményeit, találkozásait, véleményeit beledolgozta a kifejezetten szépirodalmi alkotásba, nem kulcsregényt írt: parodizál, ironizál, indulatait sem titkolja, tagad, helyesel. Egyszóval „viszonyt” alakít ki a szereplőkkel. S ez a viszony nem egyszerűen pontosan olyan, mint amilyen a valóságban volt, illetve mintha a valóságban lett volna, ha Krleža és a mintául szolgáló szereplő találkozására az „életben” sor került volna. Ez a valóságközeliség és az irónia (a tudatos elrajzolás) révén történő távolságtartás egyképpen sajátja a krlezei emberábrázolásnak. Semmiféleképpen sem tárgyilagos szemlélő Krleža narrátorként, hanem egyfelől bábjátékos, aki szeszélye szerint mozgatja szereplő bábait, ugyanakkor — másfelől — hideg fejű elemző, aki még a narrátor bábjátékos mozdulatait is kritikusan veszi szemügyre.

Jól demonstrálható ez a módszer a *Bankett Blitvában* egyik szereplőjén. A kutatás alig vett róla tudomást, *Spiró György* említi Krleža-monográfiájában, hogy a regény egyik figurájában *Kosztolányi Dezsőt* ismerheti föl a magyar olvasó. S minthogy más közvetlen „azonosítás” inkább csak feltételezés (például a Rajevski—Meštrović megfeleltetés, ugyancsak a Barutanski—Pišudski hasonlítás), ebben a figurában mintegy tetten érhetjük az írói szándékot és módszert az élmény és írói megformálás közötti úton.

Lássuk előbb a kétségtelen bizonyítékokat!

Krleža naplójának tanúsága szerint két ízben találkozott *Kosztolányival*, előbb 1915-ben, a *Világ* című lap szerkesztőségében, majd egy esztendővel később, a frontról hazajövet kereste föl a magyar költőt lakásán, a Logodi utcában. Ezeket a találkozásokat az 1942-es esztendőből való naplójegyzetek rögzítik. *Kosztolányi* kiadott újságcikkeiben nem találtuk nyomát ennek a találkozásnak. Krleža azonban még a kettejük között lezajlott beszélgetés néhány mondatát is följegyzi. Az első alkalommal *Kosztolányi* a magyar olvasóközönség érdektelenségére panasz-kodik, a másik alkalommal idegesen nyilatkozik meg (1916-ban vagyunk), s ezt mondja: „*Ha valakinek ebben a háborúban győzni kell, akkor inkább győzzön a hazám!*” Krleža magyarul idézi *Kosztolányi* szavait.

A *Bankett Blitvában* harmadik része 1962-ben jelent meg a *Fórum* című folyóiratban, és ennek első fejezetében (Hotel Savoy) szerepel „Ju-

piler Tonans blatvijske poezije, Oktavijan Deziderije Kronberg” (a blatviai költészet Jupiter tonansa), az apolitikus esztéta, a *Iart pour Iart* híve. Már az önmagában árulkodó, hogy a költő nevének kezdőbetűi (D. K.) Kosztolányi Dezső nevének kezdőbetűi, majd az is, hogy szintén két korábbi beszélgetésről esik szó. S hogy semmiféle kétség ne adódjék, „Halompestis” város Várnegyedébe helyezi Kronberg lakását, s a naplóbeli Krleža—Kosztolányi beszélgetést transzponálja a regénybe. A főhős is a fontról érkezik, a beszélgetés hasonlóan zaklatottan folyik, és Kronberg kijelentése valójában a naplójegyzet Kosztolányijáé: „*ha már arról van szó, hogy valaki fölött meghúzzák a lélekarangot, akkor már jobban szeretném, ha azt a harangot az ellenségeink fölött húznák meg...*” A beszélgetést Kronberg Ádám (!) nevű kisfiának hirtelen belepése szakítja félbe, akárcsak a naplójegyzet szerint. Még azt tehetjük hozzá, hogy a regényben szó esik Kronberg *Hun akkordok* (Hunské akorde) című kötetéről, amely minden bizonnyal a *Négy fal között* című kötet *Magyar versek* ciklusára utal. A regénybeli harmadik találkozás alkalmából Kronberg a megbékélés, a „magasabb szempontok” költőjeként jelenik meg. Krleža valószínűleg nyomon kísérte Kosztolányi tevékenységét, legalábbis hallott arról, hogy miképpen tevékenykedett a PEN Klubban, és talán verseskötetei és novellái, regényei mellett sem ment el szó nélkül.

A többi apró „jelentős” tényből azonban nem szabad arra következtetnünk, hogy hiteles Kosztolányi-kép kerekedik ki. A Kronberg-portré éppen úgy valószínű és fikciónak, élménynek és keserűen karikírozó számdéknak, a magyar irodalom iránt érzett tiszteletnek és vonzódásnak, valamint heves önvédelmi, elutasító gesztusnak keveréke — mint ahogy a regény többi szereplőjének jellemrajzát is hasonló módszer szerint vázolja fel az író Krleža, naplójegyzetének Kosztolányi-képe sem egyértelműen pozitív kicsengésű, ott azonban mégis érződik valamiféle tisztelet egy jelentős alkotó iránt. De érződik az is, hogy a világháború frontjainak két különböző oldalán állnak. Mást óhajt a magyar költő és mást a horvát költő. A regényben ez az ellentétes szemlélet okozta szembeállítás lesz az igazán fontos. Két különböző értelmiségi mentalitás kifejeződésévé lesz a két figura. Kronberg költészeténél a regényben fontosabb messze nem egyértelmű, inkább opportunistá, mint nyílt magatartása az adott politikai viszonyokkal szemben, de megbékélést szorgalmazó kijelentése sem több, mint a helyzet szülte kompromisszum. A regény főhőse, Niels Nielssen viszont minden tisztelete mellett határozottan és elkötelezetten képviseli az egyetlen értelmiségi magatartást, azt, amelyet Krleža is képviselt az első világháború idején, majd az 1930-as esztendőben. A kétféle gondolkodásmód egyben arra is rávilágít, milyen mély szakadékok választották el a magyar és a horvát álláspontot, s arra, hogy Krleža a politikai utópiába rejtette a még messze nem megoldott, sem a történelmi kutatás, sem a publicisztika által a kellő mértékben föl nem tárt horvát—magyar viszony értékelését, amely fájó sebeket szakíthat föl. Hiszen Krleža e regényének ezen a helyén (és másutt is!) a kelet-európai diktatúrák, féldiktatúrák modellálása közben — talán önkéntelenül vissza-visszatér a horvát—magyar kapcsolatok, alá- és fölérendeltségek, történelmi hagyományok kérdésére. És e kérdés fölvetése, „körüljárása”, egyetemessé, modellérvényűvé építése

közben halmozza egymásra a személyes tapasztalatokat, az olvasmány-élményeket, az újsághíreket (naplójegyzeteiből tudjuk, hogy sűrűn lapozott bele például a *Pester Lloyd*-ba vagy a *Magyar Nemzet*-be). Ebben a folyamatban lesz több epizódnál Kronberg megjelenése a *Bankett Blitvában* című regényben.

Ma már aligha állaptható meg minden kétséget kizáróan, hogy Krleža két találkozása Kosztolányi Dezsővel valóban így történt-e meg, ahogy Krleža megörökítette. S bár Krleža félelmetes emlékezőképessége vitán felül áll, mégis elgondolkodtató, hogy a találkozások leírására csak 1942-ben került sor (tehát 27, illetve 26 évvel az esemény után). Majd újabb húsz esztendő telt el, s lett Kosztolányi Kronbergként regényszerplő. Ami az egyes részleteket illeti, ott Krleža valóban hiteles, filológiaiilag is minden gyanú fölött áll. Ami az egészet illeti, Kosztolányi-Kronberg regénybeli szerepét, ott viszont a fikció lesz az erősebb. Krleža elszakad a figura modelljétől, s a valóság az intimitás részleteit a regénykoncepció szerint szabadon alakítja, inkább típusná formálja, mint egyéníti. Mert a *Bankett Blitvában* a felvilágosodás államregényeitől éppen ezt a tipizálási, modellálási módszert örökölte. Barutanski egyszerre Piłsudski (majd anticipációképpen Ante Pavelić vagy Tiso) és általában a kelet-európai diktátor, aki nemzeti jelszavaival valósítja meg a totális államot, miközben megoldatlanok maradnak a legfontosabb szociális kérdések. Ilyeténképpen Kronberg-Kosztolányi is, akiről nem csupán Krleža vélte, hogy a *lart pour lart* híve, és akinek homo aestheticus-elvéből nem pusztán Krleža következtette a kozmopolita költőt, de a mindenfajta rendszerbe jelentéktelen tartózkodással beilleszkedő poéta is, aki már semmiképpen sem viseli Kosztolányi valóságos vonásait.

Mintnőgy Krleža egyszerre akarta megírni a kelet-európai diktatúrák természetrajzát és a kelet-európai értelmiségi lehetőségeit és egyetlen lehetséges magatartási formáját, ezért fokozottan élt az elvonatkoztatás eszközével, és nem riadt vissza attól, hogy egészen közel kerüljön a tézisregényhez, illetve a kulcsregényhez. Am mivel módszerei közül a karikírozás kitűntetetten fontos szerephez jut, így a kulcsregény felől fenyegető veszélyt könnyedén kerüli el. Nehezebb feladatnak tetszik a tézisregénytől való távolság megőrzése. A szlovén író-esszéista, Bratko Kreft egy helyütt nem indokolatlanul szól „regénypamflet”-ről a *Bankett Blitvában* című művel kapcsolatban, más kutató pedig a regény időszerű kicsengését hangsúlyozza, mondván: direkt reakció az európai nacionalista mítosz felől érkező akut veszélyre. A magunk részéről ismételtén a *Bankett Blitvában* államregény voltát, tehát a tematikai és regénytechnikai vonatkozásokat emelnénk ki. Tematikai: mivel több kelet-európai állam szatirikus rajzát adja az író, alig túlozva el a valóságos elemeket, inkább e valóságos elemek tendenciózus csoportosításával keltve a szatira hatását. Államot rajzol föl Krleža, cselekménybe ágyazottan, történelmi háttérrel, földrajzzal, éghajlattal és kormányzási formával. Csak-hogy nem annyira valóságos történelemről van szó, mint inkább arról az eszmetörténeti folyamatról és konstruált múltlátásról, amely a két világháború között mindenekelőtt a lengyel, a magyar és a horvát államiság ideológiájában jelentkezett. Vágyakból, elképzelésekből, „ősi dicsőség”-ből, történelemkönyvekből áll össze az a „történelemszemlélet”, amely Blitva, Blatvija és a többi, Krleža által modellérvényességgel megépített állam létét igazolja.

Ez a típusú államregény regénytechnikai szempont — a felvilágosodott XVIII. század pozitív utópiájával szemben a XX. század negatív utópiájával jelentkezett. Olyan állam megvalósulását jövendölte, körvonalazta, hirdette, amely a totális diktatúra jegyében áll, s annak szolgálatába kényszeríti az egyént és társadalmat. Riasztó látomások jelzik az utópisztikus és tudományos-fantasztikus regény útját (a magyar irodalomból Karinthy és Babits idevonatkozó látomását említjük, a cseh irodalomból Čapekét) — Krleža *Bankett Blitvában* című regényéig. A legyel, a magyar és a horvát államiság ideológusainak jelszavai, nézetei visszahangzanak a regényben, s a nézetek szembesülnek azzal, ami létrejött, és ami ellen Niels Nielsennek föl kell vennie a küzdelmet. Ilyen értelemben a totális diktatúra és szabadságjogokat vállaló-hirdető értelmiségi „tézisei”-nek regénye a Krležáé. A magános értelmiségi küzd a diktatúra ellen. Hiszen Rajevski elkötelezettsége a diktatúra mellett (amely tehetőségének önfeladását eredményezi), a kevésbé tehetséges Knutson elkeseredett merénylete, Kronberg kiegyensúlyozottságra valló szüntelen kompromisszumra törekvése jelzi, mennyire egyedül áll a demokrácia harcban humanistája.

Aligha követnénk el nagyobb hibát annál, mintha Kronberg-Kosztolányi figurájával kapcsolatban méltánytalanságot és türelmetlenséget vetnénk Niels—Krleža szemére. S bár Krleža magánossága az 1930-as észendőkben, naplójegyzeteinek és regényének több megfelelése okot adhatna arra, hogy regényfigurák szándékos elrajzolását rójuk föl, mégsem tehetjük meg. Krleža tézisregényt írt ugyan, általánosított, alig leplezve épített regényébe valóságelemeket, szubjektív indulatokat illesztett át regényhősébe, a regényegész azonban éppen államregény voltával olykor igényli ezt a fajta alkotói módszert. Nem egy államról van szó (tehát nem Lengyelországról vagy a későbbi Horvátországról), hanem azokról az államokról, amelyek az 1930-as évek szemlélete szerint bármely pillanatban létrejöhetnek. Olyan diktatúráról, amely akármely napon megvalósulhat. S amely államok és diktatúrák lényegében készen állnak létrejöttük előtt. Ideológiailag elő vannak készítve a kelet-európai népek közös történelmi nyomorában, felemás és megkésett fejlődésében, elmulasztott társadalmi reformjaiban, egymás ellen feszülő nacionalizmusukban. S itt visszatalálunk Krleža Ady-élményéhez, „A Duna vallo-mása” méltán szerepei kiemelt helyen az említett Ady-esszében.

Sosem lehetünk elég óvatosak akkor, ha Krleža magyar irodalmi ismereteiről szólunk. Az eddig — részleteiben ismert naplók, az esszék, az önkéntelen idézetek, fordulatok azt tanúsítják, hogy otthon volt a magyar irodalomban, figyelemmel kísérte fejlődését akkor is, mikor évtizedeken nem lépte át a magyar határt. Alig van olyan regénye, amelyben ne találkoznánk valamiféle magyar vonatkozással. Talán az is több a pusztán véletlennél, hogy *Léda* egyik színművének címe. Kosztolányi-Kronberg alakja pedig arról tanúskodik, hogy a magyar költői lét problémái is foglalkoztatták.

Terjedelmi okok miatt nem közölhetjük szerzőnk eligazító jegyzeteit. Fried István és olvasóink elnézését kérjük. (A szerk.)

FIG. 1. A large, irregularly shaped object, possibly a piece of fabric or paper, with a small circular mark near the top left corner. The drawing is set against a background of faint, illegible text. The object has a long, narrow tail extending downwards and to the right, ending in a small, dark, textured mass. The drawing is signed 'K. 1973' in the bottom right corner.

Szemközt Madách Imre szövegével

(Egy sajtó alá rendezés műhelynaplójából)

1987-ben kaptuk *Horváth Károly* irodalomtörténész, egyetemi tanárral a megbízást, hogy készítsünk új válogatást a *Szépirodalmi Kiadó* számára, megállítandó azt a szöveggromlási folyamatot, ami gyakorlatilag már Madách életében megkezdődött, de az utóbbi évtizedekben felgyorsult. Olyan időpontban, amikor a külföld érdeklődése viszont megélenkült az első számú magyar remekmű iránt; műfordítók, könyvkiadók, hungarológusok, színházi szakemberek kéri újra és újra *Az ember tragédiája* hiteles szövegét.

A kiadó feltételei kedvezőek: természetesen mai, olvasható, élvezhető, tanítható szöveget akar (szakkifejezéssel: szöveggondozott textust, de nem kritikai kiadást), de megadja ehhez a kritikai kiadást már közvetlenül előkészítő szövegjegyzetek lehetőségét, s a kötet a *Tragédia* mellett tartalmazni fogja a *Mózes*t, Madách lírájának és levelezésének a két műre vonatkozó hányadát. Íme a feladat, amelyről minden magyar irodalomtörténész ábrándozhat a tervezetés óráiban...

A KÉZIRAT ÉRDEKESSÉGEIRŐL

A *Tragédiának* egyetlen, Madách kezétől származó (autográf) kézírata van, amelyet a *Magyar Tudományos Akadémia* kézírattára őriz, K 531 jelzeten, és amelyet 1973-ban, a költő születésének 150. évfordulóján jelentetett meg hasonlóan az *Akadémiai Kiadó*, Horváth Károly utószavával és gondozásában. Ismerjük még a *Tragédia* szereplőlistáját is, amelyen Madách maga rögzítette – a drámai költemény kidolgozásával párhuzamosan – a megírás dátumait (innen tudjuk, hogy 1859. február 17. és 1860. március 26. között dolgozott rajta az alsósztrigovai „oroszlánbarlangban”), az egyes színek verssorainak számát mintegy ellenőrizve önmagát a kompozíció területén és a szereplők egyre gyarapodó lajstromát. E szereplőlista legutóbb 1983-ban jelent meg, hasonló kiadásban, az *Európa Könyvkiadó* azóta megszűnt Kézírattár-sorozatában; „...irtam egy költeményt” ...idézetcímmel.

A *Tragédiának* más kéziratát nem kell keresnünk. 1861. november 2-án Madách két levelet írt, egyet *Arany János*nak, egyet *Nagy Ivánnak*. Bennük szinte szó szerint ugyanaz olvasható erről a kérdésről: „...nálam a kézirat mása nincs meg...”, illetve „... más példányom nincs...” Hogy ez Madáchnak rendes írói gyakorlata volt, arról a Nagy Ivánnak küldött, 1891. december 23-i levél tanúskodik, amelyben a *Férfi és nő* című, pályázatra benyújtott fiatalkori drámáját kérte vissza az Akadémia levéltárából: „...szokás szerint nem tartám meg párját.”

Látszólag a szöveggondozás munkája egyszerű, hiszen megvan az autográf kézirat (K lesz a rövidítése a jegyzetekben), az első kiadás 1862 janu-

árjából (minthogy) a címlapon 1861 áll, ez lesz a jelzése, sőt a költő megírta a második kiadást is (1863). Vagy mégsem?

Az akadémiai kézirat, a K folyamatos alkotómunkát bizonyít – Madách czenközben nyolc tollat koptatott el, amint az a kézirat vonalvastagsága jól szemlélteti. Mint említettük, a szereplőlistán Madách összeadta a verssorokat: 4080. Ezt meg is kapjuk, ha a VII., a konstantinápolyi szín soriba nem számoljuk bele azt a 23-at, amelyet zsoldárokból emelt át a barátok és a máglyára induló cretnekek kórusába. Ez tehát az alapszöveg, amely az 1860. március 26-i állapotot mutatja. Csakhogy az Arany Jánoshoz eljuttatott és általa kiadott kézirat nem tisztázat, hanem Madách kezétől származó javításokat, sorbetoldásokat is tartalmaz, nem szólva Arany jól megkülönböztethető módosításaitól, amelyeket Madách köszönettel elfogadott, jóváhagyott és amelyek így az első kiadásba is bekerültek. Mi történt 1860 márciusa, az alapszöveg elkészülte és 1861 tavasza között, amikor Madách Imre, Balassagyarmat város választott országgyűlési képviselője útipoggyászába tette a *Tragédia* kéziratköteget is? A választ az említett, 1861. november 2-i, Nagy Ivánnak küldött levél tartalmazza: „Már több esztendeinél, hogy készen van. Említettem több ösmerősöm előtt (...) – mosolyogtak rá, de olvasni nem akarta senki. Végre múlt tavasszal Szontagh Pál barátunknak felolvasám, s ő sörgetett, adnám Aranyinak bírálat végett.” Nem ítéljük el Madách baráti körét! Vaskos kéziratköteg, piszkozatjellegű kézírással – ez több volt, mint amit a lírai költemények cseréjéhez, lakodalmi verszetek, csipős epigrammák meghallgatásához szokott nógrádi litterátusok elfogadhattak. (Hasonló érzést, megtoldva a nyitósorok kedvezőtlen benyomásával, Arany is átélhetett.) A javítások első hányada – s ezzel indul a második munkafázis, az alapszöveg javításáé – tehát vélhetően Szontagh javaslata, bár a javítás mindenütt Madách kezétől való, így talán helyesebb Madách és Szontagh javításáról szólni. Mindehhez járultak azután Arany javításai és a nyomda számára tett utasításai 1861 őszén, a kiadás munkálatai idején.

Olyan klasszikus kéziratunk van tehát, ami párját ritkítja a magyar irodalomban. Hiszen voltak már olyan esetek, amikor írói kézirat nélkül, egykorú másolatok szövegéből kellett alapszöveget megállapítani, szinte öszszerakni (Csokonai *Karnyónéja* esetében például); máskor egy másoló adta meg egy drámaszöveg végleges formáját (Bessenyei életművében); a *Bánk bán*nak pedig két kidolgozása ismeretes, de nem egy kéziraton. A *Tragédia* esetében az egy kéziraton belüli két munkafázis elkülönítése felbukkanó óhaja a Madách-textológiának. *Waldapfel József* már 1956-ban célzott erre, az általa sajtó alá rendezett kiadás jegyzeteiben. Horváth Károly 1973-ban szintén gondolt rá, de a hasonmás kiadás, jellegénél fogva, nem volt alkalmas rá. Most – szövegkritikai jegyzeteinkben – megtehetjük ezt az elkülönítést. A K tehát a kézirat alapszövegét jelenti majd, az 1859. február 17. és 1860. március 26. közötti munkafázis eredményét, a K₁ a kéziraton tett javításokat. A másodikon (1863) Madách maga is tovább javított, de figyelembe vette *Szász Károly* észrevételeit is.

Lássuk az elmondottakat egy szövegpéldán. Az egyiptomi, a IV. színben Ádám-Fáraó arról a leláncoló rokonszenvről beszél, amely az istenített uralkodót a rabszolganő-Évához köti. Lucifer válasza a 621-623. sorban, a K szövegében, tehát ahogyan Madách azt először két sorban megfogalmazta:

'S így nincs más hátra, mint hogy a' tudás
Azt el tagadja, 's az erő kaczagja.

Madách maga javít a K₁-en:

Nincsen más hátra, mint hogy a' tudás
Létét tagadja, 's az erő kaczagja.

Arany az utóbbi sort tovább módosítja és megtoldja egy harmadikkal, szintén a K₁ szövegén:

Nincsen más hátra, mint hogy a' tudás
Tagadja létét e rejtett fonálnak:
S kaczagja durván az erő s anyag.

Arany javítása igen szerencsés: Ádám a 609. sorban láncról beszélt, Lucifer a párbeszéd korábbi fázisában „szálnak egyiké”-ről (611.) és „e vékony szál”-ról (615.). Az „erő s anyag” mellérendelése pedig alkalmas arra, hogy felidézze az 1850-es évek nemzedékének egyik nagy olvasmányélményét, a materialista Ludwig Büchner *Karft und Stoff* című könyvét, Madách egyik forrásmunkáját.

A három sort tehát Madách érthetően fogadta el, s az így került be az 1861. és az 1863. évi kiadásokba is. Korszerűsítésváltozója itt a mai sajtó alá rendezőnek alig van: mint mindenütt, elhagyja az aposztrófot a 621. és a c_z-t a 623. sorban. A szövegkritikai jegyzet pedig így fest majd (az aláhúzással a változó szövegrészeket emelve ki):

621 K: *S így nincs* – K₁, 1863: *Nincsen*

622 K: *Azt el tagadja, s az erő kaczagja.* – K₁: *Létét tagadja, s az erő kaczagja.* (Madách javítása) – K₁, 1861, 1863: *Tagadja létét e rejtett fonálnak:* (Arany javítása).

623 K₁: a sor Arany javítása.

HÁNY SORBÓL ÁLL AZ EMBER TRAGÉDIÁJA?

A kérdést legutóbb *Kelényi István*, a Palócföldben is publikált fiatal költő és irodalomtörténész tette fel 1983-ban, a színpadi ősbemutató centenáriuma alkalmából a Színháztudományi Szemle 12. kötetében. *Tolnai Vilmos*nál az 1924. évi „kritikai igényű”, sőt javított kiadásban 4117 sor, *Waldapfel József*nél (1956.) 4114 sor. (Valamennyi változat a prózába törtelt, tehát számozhatatlan zsolttárszletek nélkül értendő.) Ha ezeket is figyelembe vették, az értékek jóval szélsőségesebbek: *Alexander Bernát* így mutatott ki (1900.) 4139, *Szabó József* pedig – egyébként számozatlan – kiadásában (1972.) 4141 sort. Ugyancsak számozatlan a *Tragédia Halász Gábor* mindmáig legteljesebb közreadásában: *Madách Imre Összes Művei*. Bp. 1942.

Pontos kérdésre illik pontos választ adni: *Az ember tragédiája* meggyőződésünk szerint 4117 sorból áll. Visszahelyeztük a *Waldapfel József*től elhagyott három sort, így a *Tolnai Vilmos*-féle credményre jutottunk.

Ezek a sorok a következők (mindhárom Ádám szövegében):

663. Ah, milyen édes kebleden pihenni – az egyiptomi színben

2141. Nem gondolok nevémmel, légyen átkos,

2215. E guillotín is szinte hallgatózik. – a párizsi színben

Indoklásunk a következő: a K és a K₁ szövegében mindhárom sor szerepel. A 2141. az 1863. évi második kiadásból, a másik kettő már az 1861. évi elsőből kimaradt. Madáchnak egyik esetben sem állt rendelkezésére

kézirata: 1861-ben Arany javította a kefelevonatot, 1863-ban pedig az első kiadás egy példányán Madách készítette elő a szöveget – anélkül, hogy az Akadémián lévő kézírathoz visszaegyeztetett volna. Így (amint arra alább visszatérünk) a szövegromlás már itt, a költő életében óhatatlanul megkezdődött. Ezért érezzük teljesebbnek a *Tragédiát* e három sor közlésével.

SZÖVEGROMLÁS ÉS SZÖVEGRESTAURÁLÁS

Tökéletes könyv nincs; tollhibák, tévesztések a remekművekben is akadnak és a klasszikus szövegekben is rögzülhetnek, ha a szerző, a szerkesztő és a korrektor szeme átsiklik rajtuk. Idevágó példánk a XV. szín szerzői utasításának egy mondata lehet: „A nézőhely átváltozik a 4. szín pálmafás vidékévé.” Nyilvánvalóan a III., a paradicsomon kívüli színre utal itt Madách. Ráadásul a „pálmafás” jelző már az első kiadásban „pompás”-ra torzult, ami teljesen ellentétes a helyzettel: az Édenből távozott első emberpár nem fogja új környezetét pompásnak találni... Ha szigorúan tartanánk magunkat a szövegmondás alapszabályához az „ultima manus” elvéhez, azaz az író életében megjelent utolsó, általa még láthatott és ellenőrizhetett kiadást (esetünkben az 1863. évit) vennénk át minden korrekció nélkül, ez a hiba bizony továbbélne a szövegben.

Nagy a kavardóság a VI., a római színben is, s nemcsak a bacchanália szerzői utasításainak értelmében. A két „kéjhölgy”, Hippia és Cluvia dalt énekel a dözsölők szórakoztatására, akik – mintegy a tetszés jeleként – a refréneket velük éneklék. Ezt természetesen csak akkor tehetik meg, ha előzőleg a refrén egyszer már elhangzott. Madách a kézirat mindkét munkafázisában gondosan jelölte is a „mind” előadta sorokat. Előírásait azonban sem az első, sem a második kiadás nem tükrözte, s később sem helyesbítettek.

Utóbb, már Madách halála után a római szín elején, a gladiátorok viadala alatt folyó párbeszédéből az egyik sor önálló életre kelt. Eredetileg Hippia mondja Ádám-Sergiolusnak, a kielégíthetetlen kéjvágyról és Éva-Júliáról elmélkedve:

Hogyan tudod, hogy szintén egy szeszélye,
Egy ábrándkép nem csábítandja-é el?
Egy gladiátor roncsolt izmai –

Ádám nem is engedti befejezni a mondatot, sietve és helyeslően közbevág:
Igaz, igaz, ne többet, Hippia:
Miért is vonz ez a kéj Tantalusként,
Ha Herculesnek ereje hiányzik,
Ha Proteusként nem változhatunk...

Ezzel szemben még a XX. századi, szöveggondozottnak feltüntetett kiadásokban, így a legutóbbi ilyenben, a Magyar Remekírók Katona és Madách válogatott műveit egy kötetben tartalmazó darabjában (Bp. 1974.) is, az alábbi meglepő szöveg olvasható, Ádámnak adva:

Igaz, igaz, ne többet, Hippia.
Miért is vonz az a kéj Tantalusként,
Egy gladiátor roncsolt izmai –

A három sorral lejjebb csúszott sor tehát kiadásról kiadásra vándorolt, noha azonnal szembeötlő, hogy semmi értelme nincs az adott helyen.

Az említett helyzet, hogy ti. Madách sem az első, sem a második kiadás esetében közvetlenül, kézirattal íróasztalán nem vett részt a sajtó alá rendezésében, sajtóhibák nagy mennyiségét credményezte. 1863-ban például így jelent meg rögtön az I. szín szállóigévé lett 13. sora:

Be van befejezve a nagy mű, igen.

A „tetemesen javított” jelző a második kiadásra a szónak nem ebben az értelmében veendő...

A mostani sajtó alá rendezés során figyeltünk fel a szövegváltozásoknak egy másik, igen érdekes, egy irányba mutató csoportjára, amelyet mai nyelv- és versérzékünk egyértelműen szövegromlásnak érzékel. Madách, aki nem volt virtuóz verselő, kéziratóban nagyon figyelt verssorai jambikus lejtésére és ennek érdekében gyakran alkalmazott egyéni helyesírási megoldásokat, magánhangzókat nyújtva vagy rövidítve, mássalhangzókat kettőzve. Arany ezeket a K₁-en nemigen javította, mindazonáltal már az első kiadásban egyrészük megváltozott, közeledett az akadémiai helyesírási normákhoz rontva a ritmust, növelve a hibásnak tekinthető sorok számát, végső fokon pedig erősítve a Madách verselését ért és érő kritikákat. A folyamat a második kiadásban gyorsulón folytatódott. A *Tragédiának* csupán első hatszáz sorából tucatnyi ilyen példát gyűjthetünk. Szemléltetésül egy-egy iktatunk ide a két kiadásból. A 261. sor (a II., a paradicsomi színben) három ritmikai indíttatású változtatást tartalmaz a K és a K₁ szövegén:

-- | v - - - v - v - -

Hogy testesüljön nagyszerű művekben,

A két kiadásban viszont romlott szöveggel és ritmussal:

Hogy testesüljön nagyszerű művekben,

Ugyancsak a II. színben, szintén Lucifer mondja, az első emberpár megszólítására készülve a 210-1. sorban:

- - v - v - v - v -

Nem küzdök-é hiába a tudás,

A nagyravágyás csábos fegyverével...

Az *a* névelő kettős, rövid és hosszú ritmizálásának lehetőségét is figyelembe véve, az első, a 210. sor lejtése kifogástalan, mind a kéziratban, mind az első kiadásban. 1863-ban azonban a ritmus megdőccen:

Nem küzdök-*e* hiába a tudás stb.

A ritmikai szövegromlás ilyen mérvű, már már tömegesnek nevezhető előfordulása is az „ultima manus” elvének mechanikus alkalmazása ellen szól. Mostani kiadásunkban – a kéziratot is szem előtt tartva – követjük Madách eredeti elképzeléseit, s megőriztük ritmikai céllal végrehajtott változtatásait. Kivéve persze azokat az eseteket, ahol a helyesírás időközbeni alakulása a költő szándékaival egybeeső változást mutat.

A ritmikai értékű és célzatú szövegrestaurálás azonban újabb izgalmas kérdést fogalmaztat meg a sajtó alá rendezővel.

HOGYAN ÍRT ÉS BESZÉLT MADÁCH ÉS KORA?

Mert való igaz, hogy az első magyar akadémiai szöveggyűjtemény már 1832-ben megjelent (*Magyar helyesírás' és szóragsztás' főbb szabályai*

címen), de ettől természetesen még nem egységesült az országos gyakorlat; naplók, magánlevelezések, napi feljegyzések bizonyítják ezt a XIX. század közepéről. Madách ehhez járuló sajátos, egyéni helyzetét Arany így foglalja össze 1861. november 5-i levelében: „Talán nem hatott úgy át meg át a magyar népnyelv érzete, mint *oly nagy* költőt kellene, az irodalmi nyelv pedig évek óta romlik, több-több idegenszerűt vesz magába. Talán előbb kaptad a német, s általában idegen kultúrát, hogysem a magyar nyelvvellem kitörölhetetlenül ette volna be magát nyelvérzékedbe. Vagy ha nem így volna, úgy tán merészebb játékot űzz a nyelvvel, mint azt a nyelv *most már* tűrhetné.” (Kiemelések Aranytól. – K. F.)

Szembenézve az Arany felvetette részproblémákkal, a mai sajtó alá rendező sokban egyetért a *Tragédia* első sajtó alá rendezőjével. A legendák megelőzése céljából szögezzük le: semmi jele nincs viszont annak, hogy Madách mintegy nyelvszigeten élve és dolgozva a vegyes lakosságú Alsósztrégován, szláv nyelvi közeg hatása alatt írta volna meg főművét. (Hasonló olvasható az alsósztrégovai múzeum katalógusában.) A germanizmusok sem a felületen, a helyesírásban jelentkeznek; a kézirat mindkét fázisában és teljességgel hiányzik a németességnek akkoriban közkeletű módja, a főnevek nagy kezdőbetűs írása. A nyelvtani szerkezetekben (igevonzatok, kötött szólások) már több volt a germanizmus, ezeket azonban Arany, majd Szász Károly nagyrészt eltűntette, s ezért ma csupán a szövegkritikai jegyzetekben bukkanhatunk rájuk. A II., a paradicsomi szín nyitómondata Éva szájából például így hangzott a K 154. sorában:

Ah, millyen édes, millyen szép az élni.

A III. színben Lucifer így jellemezte Ádám lázadását (365. sor);

K: Hiú báb, most *dacolysz a tiszta égnek*

K1, 1861; Hiú báb, most *dacot bánysz tiszta égnek*

Végül, a második kiadásban, Szász Károly megjegyzése alapján maga Madách oldja meg a németes szerkezet gondját egy szózással:

1863: Hiú báb, mostan *fittyet bánysz az égnek*

Hasonló esetben javított Arany is a 401. sorban: „néked még *dacolhat*” – „még *dacol* veled”. A 608. sor „bűbajt bír sajátul” részlete Arany javító tollán: „bűve-bája van”.

A *Tragédia* alkotóműhelyének lényegi kérdéseire világít rá viszont Arany levelének idézett utolsó mondata. A nyelvirodalom- és művelődéstörténeti fordulatként számon tartott, *Kazinczy Ferenc* vezette nyelvreform (a nyelvújítás) mellett alkotóink megannyi kis, saját nyelvújításra is kényszerültek, ha új tudattartalmak megfogalmazására vállalkoztak. Madách és főműve ebből a szempontból is kivételes helyet foglal el irodalmunkban. Hiszen filozófia és teológia, politika és költészet, történetírás és világ-irodalmi közkinccs támasztott vele szemben merőben eltérő stílus- és nyelvhasználati követelményeket. A két pólus érzékeltetésére idézzük fel a drámai költemény két részletét. A tiszta poézis szólal meg a londoni színpad háltáncán felülemelkedő Éva szavaiban (3137–40. sor):

Szerelem, költészet, s ifjúság

Nemtője tár utat örök honomba;

E földre csak mosolyom hoz gyönyört,

Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.

A *Tragédia* ilyen részleteinél a sajtó alá rendező feladata az lehet, hogy – mint azt említettük és mint mostani példánkban a 3137. sor „ifiúság” szava is szemlélteti – maradéktalanul érvényre juttatja a költő szándékát. Lucifer és olykor Ádám tirádaiban a poétai eszköztár minimális foka viszont rendkívül erős intellektuális kifejezéssel tart egyensúlyt, olyan elvont fogalmakat építve a verses szövegbe, melyet korábban csak értelmező prózában használtak a kortársak. Lucifer mondja a 414–5. sorban: „Vagyok” – bolond szó. Voltál és leszesz.

Örök levés s enyészet minden élet.

Az ilyen passzusokhoz általában Arany sem talált illőbb kifejezésmódot; ő a költői stílusréteget erősítette fel a szövegben. („... különösen a lírai részek nem eléggé zengők” – kifogásolta már a szerzőt köszöntő első, 1861. szeptember 12-i levelében.) A ma racionálisabb olvasójának természetesen módon hangzanak – költői szövegben is – a történelem és az egzakt, fogalmi gondolkodás terminusai, amelyek zöme ráadásul azóta teljességgel meghonosodott nyelvünkben: a *pháraó*ból így lett *fáraó*, az *aristocratiából* *arisztokrácia*, az *abstractióból* *absztrakció*. Kézenfekvő tehát, hogy ezeket kiadásunk a mai helyesírás szerint közölje. (A tudományos igényű, kritikai kiadásban természetesen más lesz a helyzet.) Ugyanez vonatkozik a görög nevek átírására, amely mindenkor alá volt vetve a helyesírás adott állapotának (Madách kora és a századforduló például latinos alakváltozatban használta, idézte a görög neveket és fogalmakat.) Kivételt csupán a római színen tettünk, ahol meghagytuk – korfestő szerepe miatt – a latinos írásmódot. Tehát: Herculesre, Tantalus, Proteus stb.

Kétségtelen az is, hogy Madách nyelvhasználata és helyesírása ugyanakkor számos jelenségében archaikus volt, már az 1850/60-as évek nyelvállapotához képest is. A K jól szemlélteti ezt: az igekötőt Madách rendszeren különírta az igétől; a vonatkozó névmásnál olyankor is a régiesebb alakot használta (amelly), amikor az ritmikailag nem indokolt; következetesen pótlónyújtást hajtott végre a 1+mássalhangzó előtt (tehát *vólt*, *vólna* stb.). Legérdekesebb archaizmusa talán a hiátus meghagyása, amikor pedig a korban már mind a kiejtésben, mind az írásban hiátustöltő *j*-t használtak. A *Tragédia* keletkezéstörténetét feltáró levélből az „esztendécénél” alakot cikkünkben mi is idéztük, de hasonló példákat bőven tartalmazott a K is. A korszerűsítés már a K₁ állapotán lemérhető, kisebb részben Szontagh, zömében pedig Arany tanácsai és munkája révén. Az így létrejött ellentmondás a szövegen belül a költő életében megjelent két kiadás igyekezett ugyan feloldani, de ez csak részben sikerült, mert – mint láttuk – a helyesírási egységesítéssel (szakszóval: az emendációval) egyidőben megindult a ritmikai szövegromlás is. Nehezítette a dolgot, hogy a K helyesírása önmagában véve nem volt következetes, meglehetősen számú nyilvánvaló tollhiba tarkítja, mintha Madách – az elmaradó olvasói érdeklődés miatt – nem érzett volna indíttatást kézírata tüzetes újraolvasására.

Népszerű kiadásra készülve, ebben a vonatkozásban is a mai helyesíráshoz közelítjük a szöveg ortográfiáját, ha az nem jelentésmegkülönböztető szerepű vagy ritmikai értékű, ideértve a központozást is. Madách például előszeretettel szakította meg versmondaita vesszővel és gondolat-

jellel; ma az utóbbi is elegendő a megszakítás vagy a közbeékelés jelzésére. Egyetlen esetben tettünk kivételt: az -ul, -ül, toldalékot Madách következetesen hosszú magánhangzóval jelölte (ül, -ül). Megoldását átvettük a ritmikailag közömbös esetekben is, mert az l csekély hangzósága miatt még követő mássalhangzóval is inkább rövideknek érezzük és ejtjük a szótagot, mint hosszúnak.

Döntenünk kellett két név ügyében is. Lucifert, a *Tragédia* egyik főszereplőjét az Úr először a 76. sorban nevezi meg.

S te, Lucifer, hallgatsz, önhittén állsz...

A főangyal neve a K-n: Lucifer, a Kien azonban (Madách kézírásával) *Lúci*fer, feltételezhetően a jobb jambus kedvéért. Később azonban – a gyakori előfordulás ellenére – nincs nyoma annak, hogy a költő a felvetődött névmódosítást végig kívánta volna vinni. Ezért a 76. sorban visszaállítottuk ugyan a K₁ *Lúci*fer-változatát, de nem egységesítettünk erre az elszigetelt alakváltozatra. Másként jártunk el a VII., a konstantinápolyi színben, ahol Éva–Izóra kísérlőjét Helenének hívják. A név – minden szövegkapcsolatában – három rövid szótagot jelent ritmikailag szempontból, így használata egyértelműen a jambikus lejtés ellen hat. Az 1793. sorban azonban felbukkan a K és a K₁ szövegében a Heléne névváltozat is. (A két nyomtatott kiadásban: ismét Helene.) A változatosabb ritmizálás okán a Heléne mellett döntöttünk és erre egységesítettünk. Olvasóink között akadnak talán, akik e kérdéseket már a tudományosság határain is túlmenően szörszálhasogatásnak érzik. Ne feledjük azonban, hogy a *Tragédia* – immár 105 éve – színpadi, tehát mondott szöveg is, ezért a sajtó alá rendezése során ilyen kérdésekkel is óhatatlanul foglalkozni kell. Mennyire bántóan hangzik például – sajnos, a Nemzeti Színház jelenlegi, nyelvileg egyébként igen gondos előadásában is –, amikor az Ádámot játszó színész olaszosan „Lúcsiám”-nak ejti az 1079. sort, az athéni szín végén:

Megnyugvás szállt szivembe, Lúciám.

AZ ÉLETMŰ EGÉSZÉBEN

Madáchot – mi tagadás benne – a *Mózes Keresztury*-átdolgozásának átütő és tartós színpadi sikere ellenére is, ma is egyműves szerzőnek tartja az irodalmi közvélemény. Az egész életmű (s ez vitán felül állhat) a *Tragédia* irányába rendezhető el; darabjainak zöme közvetlenül is, egy-egy motívum felvillantásával, egy-egy stiláris fordulat kipróbálásával, más része pedig közvetve, problémáik, látásmódjuk azonosságá okán vezet a drámai költemény felé. Minthogy ezúttal lehetőséget kaptunk rá, a lírának és a levelezésnek azt a szeletét válogathattuk, amely a *Tragédiát* és a *Mózes*t, (az utóbbin persze a madáchi változatot értve) mindkét fenti módon keretezi, természetesen a közvetlen szálak túlsúlyával. A *Mózes*, a líra és a levelezés Horváth Károly feladata lévén a sajtó alá rendezés munkamegosztásában, az ő tiszte lehetne szólni a *Mózes* eddig össze nem vett két kéziratáról (pályázati darab volt, idegen kezű másolatát kellett benyújtani), Halász Gábor elévülhetetlen érdemeiről a börmappába gyűjtött kiadásra szánt, rendkívül nehezen olvasható verskéziratok kiadásáról és a mindennek ellenére ránk is maradt feladatokról. Most csupán annyit, a *Tragédia* felől nézve-olvasva a leendő kötet többi hányadát: azzal a tény-

nyel, hogy a szövegkritikai jegyzetek segítségével a *Tragédiának* nemcsak végleges változata, hanem munkafázisszövegei is pontosan megállapíthatók lesznek a figyelmesebb és az ilyen kérdések iránt érdeklődő olvasó számára, a madáchi életmű egysége még szorosabb lesz. És nemcsak a nagy eszmék (a küzdés gondolata, az értelmi kételkedés, a Világost átélt nemzet erkölcsi megtisztulása) vonatkozásában, hanem inkább az apróbb részletekben. Hiszen a lírát és a *Mózes-drámát* nem javította Arany János keze, ezek stiláris egysége ezért csupán a *Tragédia* kéziratának két munkafázisából származó korábbi, javítatlan szöveggel egybevetve derülhet ki. Ugyanazok a ritmikai megoldások, a helyesírás egyéni változatai, s amelyeket a *Tragédia* nyomtatott szövegeiben nagyrészt már hiába keresnénk. Hogy csak az általunk már említett példákbl merítsünk: „a kő dacol a vésznek” a *Búcsúérzetek* című versben), az *Éjjéli gondolatokban* „öszve-” marad az igekötő alakja és elénkbukkan a jellegzetes, ki nem töltött hiatus is: „temetőre” (*A balál költészete*). A tudósok után most Madách minden híve, rendszeres olvasója, rajongója megteheti a maga hasonló észrevételeit, bepillantva egyúttal Csesztve és Alsósztrégova költői alkotóműhelyébe.

BEFEJEZÉSÜL

pedig álljon itt az elmondottak szemléltetésére, mutatványul az 1989-re megjelentetni tervezett kötet *Tragédia*-szövegéből a drámai költemény néhány közismert sora, az új sajtó alá rendezés szerint:

LUCIFER

Nézd, ott a sast, mely felhők közt kovályg,
Nézd e vakondot, földet túrva lenn,
280
Mindkettőt más-más láthatár övedzi.
A szellemország látköröd-kivül van,
És ember az, mi legmagasb neked.
Az ebnek is eb legfőbb ideálja,
S megtisztel, hogyha társául fogad.

Madách Imre életművét gondozó munkánk során eljutottunk – a szükséges lépcsőfokokat mind bejárva – a régóta és joggal, sürgetett kritikai kiadás, azaz a tudományos edíció lehetőségéig. Az *ember tragédiája* következő kiadása már ilyen lehet. Mert ne feledjük: nemcsak az épületben, tárgyban, testett öltött javak, emlékek alkotják részét nemzeti közkincsünknek, hanem azok a szövegek is klasszikusaink életművéből, amelyeket a közös emlékezet nyomtatott kiadásokból ismer meg és örökít át nemzedékről nemzedékre.

NAPLÓ HELYETT VII.

Krumpliszedés 1988 őszén

Szedtük a krumplit. Mellettem apósom, hetvennégy esztendőös szikár öregember, nem is titkolt büszkeséggel, hogy én négyet is elvágok, míg ő egyet sem. – Jó lesz megnézni, hogy csinálja – gondoltam magamban, míg hallgattam az egyszeri menyecske történetét, aki nem győzte szidni az urát, amiért annyi krumplit elvág. Megnéztem hát, miben különbözik az ő kapavágása az enyémtől, már csak azért is, hogy ne tegyem kockára a jó hírnevem, hiszen én a kertész lánya vagyok, hozzáértő személy.

Szép, enyhe őszi volt, szeptember eleje. Lelkiismeret-furdalással gondoltam arra, hogy most a városban felvonulás van, amin szívem szerint magam is ott lennék, ha...

Ha nem kellene fölszedni a krumplit.

A krumplit, amit ötször kapáltunk, akkora esők voltak erre felé tavaszutón, nyár elején; amiről kézzel szedtük a bogarat; aminek csak a vetőgumója is majdnem egy ezres volt. Ami – amilyen szép az idén – biztosítja két családnak újig a főzivalót.

Én volnék hát az a bizonyos kispolgár, akit a magántulajdon hátráltat abban, hogy közösségi, társadalmi erővé váljék? A birtoklásvágy, a meggazdagodás délibábját kergetve nem jutok el a forradalmi barikádokig? Krumplit szedek, miközben mások történelmet csinálnak?

Eddig csak a pihenésről, a vasárnapi szórakozásokról, kirándulásról, strandolásokról mondtunk le azért, hogy megműveljük az apámtól ránk maradt földet. Nem, persze, hogy nem csupán a földhözragadság hajtott, hanem annak a lehetősége is, hogy megtermeljük a háromgyerekes családnak a konyhára valóit. Többet nem, mert bár a föld elég nagy lenne a piacra-termeléshez is, az eladással nem boldogultunk. Nem tudom elviselni, hogy a körtéért – amit egész nyáron permeteztünk, gonddal megszedtünk, ládákba érleltünk – mi különként tizenegy forintot kapjunk, míg a szemem láttára írja ki rá a huszonnyolc forintos árat a zöldséges. Lett legyen mazsok avagy állami, illetve szerződéses. Ha a mi fáradságunknál ennyivel többet ér a boltos egyetlen kézmozdulata – no, jó, ne legyünk elfogultak –, a boltos munkája, akkor dolgozzék ő.

Azóta csak saját fogyasztásra termelünk. A munka persze így is sok, csaknem minden tavaszi-nyári-őszi hétvégénket igénybe veszi. Még szerencse, hogy nőnek a gyerekek, sorra elhagyják az általános iskolát, az erejük is gyarapodik. Nem mondom, hogy boldogok a földműveléstől, de csinálják.

Engem az a meggyőződés is vezérelt, mikor rákapattam őket, hogy ez is tudás, ez is szakma. Én sem gondoltam volna forrófejű kamasz- és ifjúko-

romban, hogy még egyszer visszaállok a barázdába, amiből akkora daccal és dühvel szöktem el. Sokszor eszembe jut: apánk talán máig is élne, ha nem hagytuk volna ott olyan magabiztosan, olyan ifjúi végletességgel, olyan hátra nem forduló világgáindulással.

De akkora már majd mindenre megtanított, amit ő maga tudott, és belénk oltotta azokat az élményeket, amik visszavonzottak végül a földjére. Veszélyes dolog a készség, a tudás: a maga képére formál, megkísért, munkába hív.

Csak újra kézbe kellett venni a szerszámokat, amikor anyám átadta a stafétabotot, ránhagyta a föld megművelését. Ha nem lett volna a vérünkben, hogy mit kell tennünk a gyümölcsösben és a konyhakertben, talán nem mosolygok fölényesen annak a mérnöknek a szemébe, aki teniszpályát akart kialakítani a körtésünk helyén. Pedig tudtam, ma is tudom, hogy nem elborult agyú álmodozás volt a terve, hanem akár nagyon jól jövedelmező üzleti vállalkozás is lehetett volna. A környékre kirajzoltak a pesti lakótelepek kertészetre kiéhezett lakói. Nyaralnak az aprócska parcellákra épített hétvégi házaikban, hordónyi medencékben fürdőznek, nyugágyakban napoznak. Biztos a teniszre is rákapnának, ha volna módjuk. Mi csak ülnénk a pálya szélén és szednénk az óradíjat kapálás helyett.

Dehát ezt a szentségtörő gondolatot én egyáltalán nem tudom, s tudtam megemészteni. Úgy néztem a derék mérnök úrra, mintha templomban akarna házibulit tartani vagy egy nevezetes történelmi tájba vízi erőművet építeni.

Most pedig már nemcsak a pihenéstől von el ez a darab föld, de lám, a történelemtől is. Szombat-vasárnap újabban mindig történik valami és mi nem vagyunk ott. Azelőtt csak május elsejei fölvonulásokról maradtunk le, most meg tüntetésről, konferenciáról, tanácskozásról, mindenről sorban. Pedig bánom is a lemaradást, és mégis, amikor választani kell, gondolkodás nélkül nyúlok a kerti szerszámokhoz.

– Miért? – faggatom magamat. – Miért?

– Mert ezt senki sem végzi el helyettem – hangzik a racionális énem válasza.

– Mert itt csend van, együtt van a család, fák, bokrok és madarak fognak körül. Elegem van a városból, elegem van, az emberekből – válaszolja a szenvedélyes, régi sérelmekkel elborított pesszimista.

– Mert kispolgár vagy – kajánkodik a marxizmuson iskolázott értelmiségi énem –, eddig is az voltál. Társadalmi cselekvés helyett „művelted kertedet”, mint Voltaire tanácsolta. A krumpli néhány ezer forintos hasznát nézted a történelmi léptékű hasznok helyett.

Lehet – morgom megadón, kapálástól kivörösödött arcomról letörölve a földdel elegy verítéket. – Lehet, kispolgár vagyok, a földet túrom, zsákba gyűjtöm a szép, nagyszemű krumplit és már előre örvendek, hogy milyen jó lesz megfőzni a télen.

De annak is örvendek, amikor este bement a tévé, hogy hány ezren voltak a tüntetésen. Látom az áhítatos arccal vonuló tömeget, a pirosan szavaló szónokokat, mintha magamat látnám jó két évtizeddel ezelőtt egy hasonlóan áhítatos és boldog tömeg közepén a nyár eleji, virágos Prágában. Süt a nap, olyan fényes az utca, mintha üvegből lenne. És hiába nem értettem a szónokokat, máig el tudnám mondani, miről beszéltek, miről beszélnek.

Milyen egyformák a nagy, az ünnepélyes pillanatok.
És milyen egyformák az őket követő, egyenruhás szürke esztendők.
És milyen nehéz újra hinni az ünnepek mámorának.

MEZEY KATALIN

Az önpusztítás esélye és ragálya

Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról

A hetvenes évek közepe óta szembetűnő érdeklődés kíséri az iparosodás, az urbanizáció, az életmódváltás, az értékválság nyomán keletkező jelenségeket, melyeket – közkeletűen és összefoglalóan – a társadalmi beilleszkedési zavarainak nevezhetünk. Nemi eufémizmussal, hiszen az alkoholizmus, az öngyilkosság, a bűnözés és a különféle betegségek sokkal tragikusabbak annál, semmint csupán *szenvtelenül* a normálistól való eltérés formáiként, azaz devianciaként írhatnánk le őket. A hazai helyzet azonban itt is sajátos. A sokáig társadalmi tabuként kezelt kérdéskör okán a nemzetközi kutatásoktól több évtizedes a lemaradás. Jószerével csak az utóbbi néhány esztendőben indultak meg az intenzív vizsgálatok, még ha a beilleszkedési zavarokkal foglalkozó komplex programot tíz évvel ezelőtt indították is el. Nyilván ebben az is közrejátszott, hogy a mai magyar társadalomban minden hatodik-hetedik férfi alkoholistává válik élete folyamán (a nők között ez az arány csak kevéssé éri el a 2,5 százalékot), hozzávetőleg ötezer ember öli meg magát évente, s 183 ezernél több bűncselekményt regisztráltak már az elmúlt esztendőekben is. S ha mindehhez még hozzávesszük az igen alacsony születési számot, a növekvő halandóságot, a szemmel láthatóan szaporodó neurózist és kábítószer-fogyasztást, *az egészséges társadalomról szőtt ábrándok rendre szétfoszlanak*. Nem is annyira azt példázva, hogy a nemzethalál víziója korántsem teljesen megalapozatlan, hanem inkább azt, hogy a családi, társadalmi és munkahelyi szerepekben jó teljesítményt nyújtók száma egyre csökken, az ép vagy épnek látszó funkcióképességük köre feltartóztathatatlanul szűkül. Ha rejtetten is, de a feldolgozatlan traumák ott szunnyadnak a mélyben, s éppen a traumák meg nem élése, a tudatossá válás hiánya hozza létre és állandósítja a belső feszültségeket.

Mindennek talán legjellegzetesebb megnyilvánulási formái a társadalmi beilleszkedési zavarok. Nem mintha ezek a zavarok nem léteztek volna korábban. Ám a nemzetközi szakirodalom (amely a hazainál jóval bőségesebb, fogalmilag és módszertanilag kidolgozottabb) azt erősíti meg, hogy igazából modernizációs „betegségeknek” tekinthetők. S ha nem beszélhetünk róluk, akkor is jelen vannak. Kézelfoghatóan és megmásíthatatlanul. Ki-ki tájékozottsága, vérmérséklete és elméleti irányultsága alapján vonhat le belőlük következtéseket. Legfeljebb *az oksági összefüggéseket célzó kutatások árnyalják a diagnózist*, mely szükségképpen előfeltételez bizonyos általános érvényű kritériumokat. Mert ha látszólag úgy tűnik is, hogy az említett devianciák kizárólag az egyén személyes viszonyaiból származnak, vagy pusztán egyéni eltévelyedésekkel, hibákkal magyarázhatók, az ezeket meghatározó történelmi-gazdasági-kulturális feltételektől semmiképp sem

vonatköztathatunk el. A sokféle magyarázóelv közül ugyan nehéz kiválasztani a legmegfelelőbbet (akár az alkoholizmus, akár az öngyilkosság esetében a kiváltó okok bonyolult láncolatával találjuk magunkat szemben), de miután a különböző deviációk igen gyakran halmozottan fordulnak elő, a *komplex* – több tudományág (szociológia, pszichológia, neurofiziológia, kriminálisztika, statisztika) módszereire épülő – *megközelítés* egyszerűen elkerülhetetlen. Híven érzékelteti ezt a *Tanulmányok a társadalmi beilleszkedési zavarokról* című kötet is, mely az immár egy évtizede folyó elméleti és empirikus kutatásokból ad válogatást.

Bármelyik tanulmányt olvassuk is, a devianciákat termelő társadalmi gyakorlatról kapunk hiteles információkat. Széttöredezett valóságunkról, melyben az egyének nem találnak igazodási pontokat, s így az élet értelme újra és újra megkérdőjeleződik. Kényszerek fogságában élve tudunk-e máshoz nyúlni, mint az alkoholhoz, vagy – végső esetben – az önpusztítás legdrasztikusabb formájához? Véletlenszerűen termelődik-e az önpusztítás, vagy újfajta népbetegségként – *tébézésként* – terjed. Ragályként, melynek okait nehéz feltárni? A válaszok korántsem adódnak maguktól. Hiszen történetileg nézve az egyes devianciák más-más valóságálatapon jelennek meg. Éppen *Andorka Rudolf* tanulmánya bizonyítja, hogy például a XIX. században az egy főre jutó szeszfogyasztás – abszolút alkoholra átszámítva – hiába volt a mainál nagyobb, ha a társadalom modernizációjával szaporodó *akut* feszültséghelyzetek hiányoztak. Kezdve a férfi-nő kapcsolatoktól, a munkahelyi problémákon át a különféle anómiás helyzetekig. *Az össz-társadalmi okokban mutatkozik meg ugyanis a legélesebben az a különbség, mely – a korábbi időszakokhoz képest – az alkoholizmus, a bűnözés, vagy a mentális betegségek elterjedtségét bizonyítja.* Talán ezért nem véletlen, hogy az anómia fogalma – melyet Durkheim még a társadalom normáinak meggyengüléseként definiált – valamennyi tanulmányban megjelenik.

A kutatók figyelmét eredetileg valóban a pszichoterápiás kezelésre szorultak esetei irányították rá a kérdéskörre, de vizsgálódásunk során a társadalomban termelődő anómiás állapotok elemzéséig jutottak el. Mivel a mai magyar társadalomban – ahogyan olvashattuk – a legkedvezőbb helyzetben lévő társadalmi rétegek életkörülményei alakítják az elérni kívánt célokat, ám ezeket a célokat – akár a felhalmozásban, akár a fogyasztásban – a népesség többsége egyszerűen képtelen elérni legitim eszközökkel, mindenfajta deviáns viselkedés gyakorisága nőtt a kedvezőtlen helyzetű csoportok felé haladva. Önmagukban is feloldhatatlan ellentmondások szaporodnak így, melyek óhatatlanul a kudarc, a vereség, a hiábavaló küzdés érzetét növelik. Kivált a társadalom egyharmadát kitevő elesett, elszegényedett népesség körében. És ha az iszákosságnak vagy az öngyilkosságnak valóságos gyökerei vannak is a magyar kultúrában (a viselkedési szabályok, az ünneplés, a konfliktusmegoldás nemzedékeken átívelő hagyományaiiban) a társadalmi folyamatokból származó feszültségek, stresszhelyzetek és szocializációs zavarok ezeknél jóval meghatározóbbak. Ráadásul az elmúlt időszakban lejátszódó társadalmi változások (többek között a mobilizáció, az urbanizáció és szekularizáció következtében) inkább a hagyományos

közösségi struktúrák széttzilalódásához, mintsem új identitásformák kialakulásához vezettek.

S ha a kötet szerzői külön nem is foglalkoznak velc, a személyes viszonyokban újratermelődő ellentmondások (mint amilyen a szeretet-, a barátság- és szolidaritáshiány) következményei a *mentális betegségek* szaporodásában nyilvánvalóak. A felemásan individualizálódó, szerzés- és fogyasztásvágyban tetet öltő magatartás szükségszerűen vezet a társas kapcsolatok felszámolásához, az egyén szempontjából sikertelen, belső egyensúlytalanságot előidéző életstílus kialakulásához. A lelki sérülések megnyilvánulásai persze igencsak eltérőek. Az életformaváltás során elszenvedett traumák (párosulva az elszegényedéssel és kilátástalansággal) elsősorban a már említett, lelki értelemben vett feldolgozatlanságuk, a tudatos felejtési akarás, valamint a társadalmi változások hatására a tudat mélyére süllyednek. Emiatt látszik gyakorta úgy: már elenyésztek, nem is léteznek. De konfliktuskiváltó „élményként” mégis ott vannak, melyet a növekvő toxikománia és neurozís egyaránt bizonyít. Az értéktelített viszonyoktól megfosztott egyén számára többnyire az alkohol, a kábítószer, a különböző gyógyszerek jelentik a széttzilált életből való kiemelkedés eszközeit; egyedül ezek vannak adva számára élete „építőelemeiként”, s csak általuk rendelkezik olyan lehetőségekkel, melyekkel a nyomasztó valóságon ideig-óráig túlemelkedhet. Am bármilyen erősen és szükségszerűen fonódják is össze az egyéni tehetetlenség a társadalmi távlatvesztéssel, s bármilyen erőteljesen jelenjen is meg az önpusztítás esélye a deprivalódó rétegek, csoportok esetében, *az önpusztítás ragálya mégsem érthető meg csupán ebben az összefüggésben.*

Mert a társadalom gazdasági-politikai-kulturális folyamataiban tetet-öltő represszív tényezők csaknem az egész népességet veszélyeztetik. Értjük ez alatt a már-már fokozhatatlan önkizsákmányolást; az anyagi-szociális kiszolgáltatottságot, akár csupán a morális-szellemi válságot. Más kérdés, hogy a beilleszkedési zavarok – amint azt külön tanulmány is taglalja – egészen korán keletkeznek. Az intézményes szocializáció legelején. Bármennyire a felnőttlét jellemzőiként tartjuk is nyilván a különféle devianciákat (szerencsére sem az alkoholizmus, sem az öngyilkosság, sem a bűnözés, nem öltött olyan méreteket gyermek- és ifjúkorban, mint felnőttkorban) mégsem csupán korspecifikus jelenségről van szó. Hanem valóban a társadalom egész népességében – nemre, iskolai végzettségre, a munkamegosztásban elfoglalt helyre való tekintet nélkül – előfordul. Mint ahogyan *Kolozsi Béla írja: „egy devianciaféleségeknél az utóbbi bő két évtizedben valóságos »járvány« alakult ki; az öngyilkossági halálozás megduplázódott, valamennyi korábbi öngyilkossági hullámot magasan meghaladó és növekvő tendenciájú számértékkel, a hivatalos adatokat közlő országok között a legmagasabb arányszámot érve el”.* Hasonlóképpen ezt a sajátos járványt érzékelte a gyermek- és ifjúkori beilleszkedés – jellegzetes devianciótípusokká el nem különült – tömeges zavarai, s még inkább a másfélzseresére növekedett gyermek- és ifjúkori agresszív bűnözés.

De bárhonnan idézhetők e kötetből olyan adatok, melyek szinte az önpusztítás megállíthatatlan ragályát támasztják alá. S az objektív veszélyeztető feltételek következtében akár azt is mondhatnánk: *nincs vagy alig van eszköz a tbz visszaszorítására. Am valóban ez lenne a helyzet? Még ha*

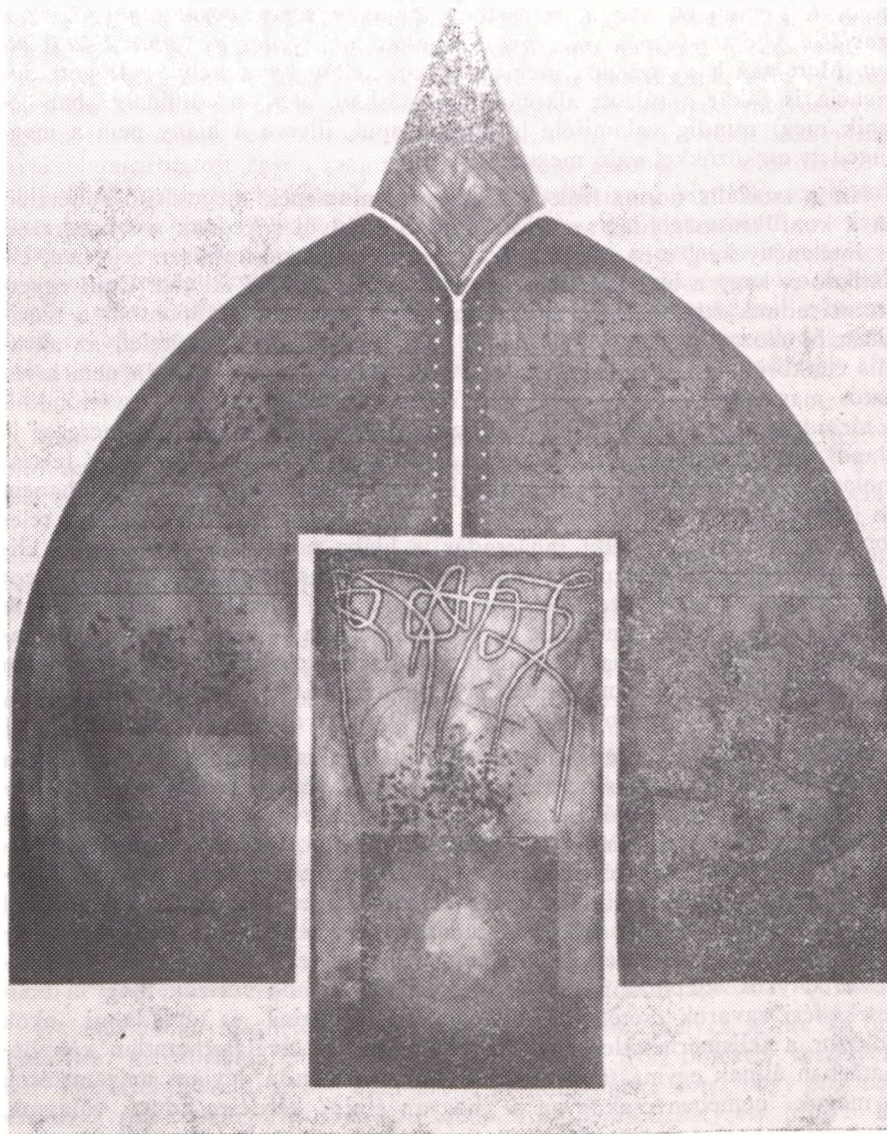
könnyebb is pesszimistának, mint bizakodónak lennünk, a látteleket olvasva a devianciák megelőzése és mérséklése cseppet sem tűnik illuzorikusnak. Már csak azért sem, mert a beilleszkedési zavarok létrejöttében eléggé nyilvánvalóan szétválaszthatók a szociális-kulturális okok, illetve a személyiségben rejlő öröklött és később kialakult tulajdonságok. *Elszígetetlen az egyik vagy másik okcsoportot sem érdemes vizsgálni.* Ha ugyanis csak az objektív veszélyeztető feltételeket tartjuk meghatározóaknak (a lakáskörülményektől kezdve a munkamegosztásban elfoglalt helyen keresztül az érdekérvényesítés hiányáig), jóval nagyobb szerepet tulajdoníthatunk ezeknek a tényezőknek, mint amennyire valójában befolyásoló erejük. A tömeges elszegényedés sem jár szükségképpen együtt a beilleszkedési zavarok növekedésével. Legfeljebb abban az esetben, *ha az egyének körül hiányzik az a szociális háló, mely védelmet nyújt a teljes lesüllyedés és depriválódás ellen.* Mert akárhogy nézzük, még az egyéni „eltévelyedésként” felfogott deviancia is (akár a túlzott alkoholfogyasztásban, akár a kriminalitásban jelenik meg) mindig valamiféle hiányon alapul, illetve a hiány nem a megengedett eszközökkel való megszüntetésén.

Ha a szociális normatívák betartásának nincsenek megerősítő feltételei, ha a konfliktusmegoldás *tanulható* formái is kívül rekednek a szocializációs intézményeken, s ha a humán szolgáltatás infrastrukturálisán fejletlen, elvárható-e, hogy a beilleszkedési zavarok csökkenjenek? Aligha. Csak egyet érteni tudunk *Illyés Sándorral* abban, hogy „szociális nézőpontból a szocializációs előzmények, az életvezetés belső pszichológiai feltételei, az aktuális életkörülmények ugyanolyan értékűvé válnak, mint az egyén nem kívánatos magatartása, és az egyén minősítése elválaszthatatlanul összefonódik a társadalom önminősítésével”. És ez az önminősítés annak felismerésén is alapul, milyen stratégiát alkalmaz a társadalom a veszélyeztetettség felszámolására. Semmiképpen sem csak a közvetlen beavatkozás szintjén, hanem az önszabályozó intézményrendszerek révén. Hiába működik például telefonos segítségnyújtás, lelki tanácsadás, s hiába növelik a pszichiátriai klinikák, a különböző utógondozó intézmények számát, a devianciák valószínűsítésének visszaszorítása egyszerre feltételezi a társadalmi viszonyok humanizálását és a személyiség védelmét. Ha ugyanis a társadalomban *patologizáló* hatások érvényesülnek, ha a mindenkori államra alig kötődik szervesen ahhoz a társadalomhoz, melyet viszonyaiban megőrizni és védelmezni hivatott, a betegítő tényezők orvoslását nem lehet pusztán az egyénen kezdeni.

Míg a makrostrukturális folyamatokban nem számolódna fel azok a kényszerítő mechanizmusok, melyek a deviáns életutakat termelik, az egyéni gyógymódok csak időlegesen hozhatnak sikert. A kötet szerzőit is az a meggyőződés vezette, hogy „folyamatosan szondázni kell a társadalom állapotát, ha belső történéseinek irányításában tudatosan akarunk részt venni, és nem csak az elkésett reagálás eleve kudarca ítélt, „túlzott”-akcióval próbálunk operálni”. Csakhogy a tudatos részvétel kezdettől fogva feltételezi a dolgok, folyamatok számbavevő feltérképezését és kritikai értelmezését. Olykor leleplező módon. Főleg ha figyelembe vesszük, hogy a beilleszkedési zavarok esetében a biológiai-pszichológiai és társadalmi okok sokszor a felismerhetetlenségig összefonódnak, s elválaszthatatlan kölcsönhatásban állnak egymással. Ha kimondjuk, ha nem, a deviáns magatartások a maguk nemében csakugyan a „hogyan élni?” kérdésre adott válaszok.

Mіндеzt azért is szükséges hangsúlyozni, mert még a neurózisként számba vett jelenségek okait is – önmagukban vagy más, élettani természetű okok mellett éppúgy a valóságos életproblémák jelentik, mint más devianciáknál. Így bármilyen megelőző és korrekciós stratégia – mely a beilleszkedési zavarok mérséklésére irányul – csak a felismerésen alapulhat. Vagyis az önpusztítást elősegítő életfeltételeknek kell megváltozniuk ahhoz, hogy ragályként ne terjedjen tovább. (Kossuth)

KERÉKGYÁRTÓ T. ISTVÁN

Kritikaféle levél

Ádám Tamásnak Ádám Tamásról

Tamás!

Mikor a szerkesztőségből megkaptam köteted, hogy írjak róla, sokáig gondolkodtam, vállalam-e egyáltalán. Hiszen tollal hazudni nem szeretek, s úgy éreztem, ha írnék rólad, amúgy kritikusai modorban, mint egy idegenről, hazudnék. Azt is tudom, rosszul jártál velem, hiszen manapság barátok írnak egymásról, szerzők keresnek kellően lelkes, alkalmazkodó kritikust, hálótársak dicsérik egymás műveit, vagy szidják azokét, akikhez nem fűzi őket semmilyen személyes viszony. Tudod, a mai kritikák nagy része alá név helyett kitéhették a zárójelbe tett ikszet, mert bizony fizetett hirdetésről van szó, nem egyébről. Az olvasó pedig legfeljebb csodálkozik, hogy miért mindig ő látja rosszul, amit lát. A mi kapcsolatunkat is eltagadhatnánk, annál inkább, mert ugyancsak elnémultunk egymás felé mostanában, de ne haragudj, szeretnék ragaszkodni saját vállalt magatartásomhoz, s mint a műfajban rekedt alkalmi kritikus, hadd legyen tisztességes, kiterítenek így is – úgy is, ahogy azt legnagyobb költőnk oly igazul mondta. Tehát nem tagadom, hogy örültem kötetednek. Örültem, mert öt éve, mikor először hallottam verseidet saját tolmácsolásodban, már akkor is azt kérdeztem, miért nincs köteted, s ha már eddig nem volt, mikor lesz? Öt év... sok idő. Túlságosan is sok, de mit tegyen az ember, aki nappal dolgozik és csak ritkán tudja tiszteletét tenni bizonyos helyeken, ráadásul akkor is annak ígérete nélkül, hogy cserébe leközlí közlőjénck valamelyik el nem kelt alkotását. Nem... nem irodalmi életünkről írok publicisztikát, Rólad írok, mert nagyon fontos mozzanatnak érzem pályádon ezt a speciális helyzetet. Mit szépítsük, kevesebb az esélyed az igazi sikerre, arra még kevesebb, hogy viszonylag nagy számú közönség megismerjen, de sokkal több esélyed van a tisztesség megtartására. Neked nem kell szerzőnek lenned ott, ahol legszívesebben néző sem lennél, nem kell csonkig járni a lábad, míg a tizedik helyen adnak párszáz forint előleget, hogy kifizessed a gázszámlát. Mert bizony, az a fővárosi költő-lét, amit talán irigyelsz, amikor vészesen egyedül érzed magad, többnyire ezt jelenti. Ne sajnáld, hogy nem vagy itt, Tamás és ne irigyeld őket, minket, mert csak nagyon ritkán, s akkor is hamar elfutó pillanatokra van miért. Kritikai zsargon szerint megkészt pályakezdő vagy. De mihez képest? Miről késtél le? Semmiről. Az, hogy nem valamelyik „nagy” kiadó adott ki, esetleg kevesebb példányban, rosszabb papíron, azt ne sajnáld. Nincs túl nagy bizalom a kultúra közelmúltjának monopolistái iránt.

Egy szó, mint száz, örülök, hogy megjelentél. Azt is remélem, hogy kötetednek szerencséje lesz és el is olvassák, mert bármennyire ortodox vélekedés is, bizony író olvasó nélkül fegyvertelen. Talán.. bár tudjuk, ismerjük, milyen kevesen vesznek verseskötetet a kezükbe, igaz ez mindig így volt, mégis világraszóló költészetünk volt és van (sőt lesz is).

Jó, hogy nem sajnáltatod magad, hasznára válik verseidnek. Az önsajnálatok mindig elfeledik, hogy maguk vettek tollat a kezükbe. Még nem hallottam olyan esetről, hogy valakit hivatalból felkértek, ne tanár, jogász, munkás, földműves legyen, hanem alanyi költő. Mi magunkat nevezük ki, ez szigorúan egyszemélyes ügy, s ha nem sikerül sereget tobozunk, az nem a világ igazságtalansága. Verseidből kiderül, tudod, hogy a világot nem ezzel, vagy azzal a verskötetettel váltjuk meg, hanem közösen rontjuk el. Mondandód van, írsz. Ilyen egyszerű. Sőt, azt hiszem, még egyszerűbb. Látsz és leírod, amit láatsz. Csak egy kicsit pontosabban, érzékenyebben, mint a többi ember. Ebből az következik, hogy költő vagy. Méltó e névre, jogosult az ezzel járó előnyök, és hátrányok elviselésére. A szemedtől vagy költő. Az apró felismerésektől. Jófajta muníció ez, sokáig tart. Mert a váteszek felfénylenek és elhullanak a harccal (vagy arcot váltanak, ha váteszségük álarc volt csupán). A betegek meggyógyulnak, vagy végleg eltávolodnak. De a figyelők, a látók szemét a későbbi dioptriák sem ronthatják el. Nem téged fognak szavalni a következő felgyulladt napon, ezt bizonyára magad is tudod. De úgy élheted túl, hogy nem üszkösödsz együtt a világgal. Érdem ez, mert bár szívem a váteszeké, de az egyszeri csoda nem elvárható és nem követhető. Ez a költői magatartás azonban igen. S míg az egyiktől azt tudjuk meg, a világ milyen lehetne, a másiktól azt, hogy milyen.

Legjobb verseidből megtudok valamit a világról, legalább egy darabjáról, arról, amelyben élsz. Azokból a verseidből tudok meg a legtöbbet, amelyekkel legkevésbé akartál összegezni. A kötet nyitó verse, mely pedig valamilyen alapállás bemutatása, legalábbis szándéka szerint, jóval kevesebbet mond, mint a négy sor anyádról. Ebben a négy sorban ugyanis két ember van. Olyan gesztusok, melyben ott egy élet. Színházban azt szoktuk mondani, az igazi színész behozza a színre a figura előző életét. Egy ilyen képet láttam abban a szégyenlős mozdulatban. Anyám hetven évét és a hozzá hasonlóak sok évezreddé összedeható hetven évét. Ezt ábrázolni tudod, mert ismered, érted, benne vagy, rólad szól. A *Nemzedékem?* Többször elolvasva sem tudtam, mit gondolsz a mi nemzedékünk-ről, azokról, akik az utolsó viharos ős előtt, alatt, vagy utána egy-két évvel születtek és érték meg gyerekfejjel történelmünk ez idáig legnagyobb évtizedét, s most jófelé vivő jeleket keresnek a kora téli hóban. Egyetlen jó szójátékra akadtam benne (*békekölcsön-kenyér visszajár*), s néhány örökké ismételtetett jelképet, *Kerouacot*, *Lennot* találtam meg, nem túl credeti szövegekörnyezetben.

Megijedtem egy kicsit, mert bár a kritikusnak remek mazsolázni való az ilyesmi, ezúttal egyetlen pillanatra sem tudtam letagadni szurkoló voltomat. Ráadásul az első versek nem feledtették velem ijedtségem, s már attól féltem, kiderül, hogy nincs birtokodban az a többszólamúság, mely elolvashatóvá tesz egy kötetet. Mert az egyéni hang néha azt is jelentheti, hogy a hangját megtalált költő ezen az egyetlen hangon szól, így viszont egyszeri publikációs élményszerűek lehetnek, de kötetei úgy válnak egyre unalmasabbá, ahogy egymás után olvassuk benne sokadszorra ugyanazt. Nem tagadom, néha zavart, hogy képek, fogalmak köszöntek vissza, mindenek fölött a vér, mint fregoliként használt kifejezés, de, ahogy haladtam előre az olvasással, úgy következtek egyre letisztultabb, értékesebb írások.

Ha azért van így, mert a szerkesztő tudatosan így válogatott, akkor őt illeti dicséret, ha viszont a versek valamifajta kronológiát követnek, akkor igen biztató, mert egyre jobb verseket írsz.

Egy kicsi irónia, úgy érzem, használna – más írásaiból tudom, hogy nem vagy híján a humornak, s talán minden rezdülést láttató képeid a változásról még hatásosabbak lehetnének, ha egyszer-egyszer megszakitánád a sort valami egészen mással. A humor nem szégyen – kivéve azt a rád nem jellemző esetet, amikor valakinek nincs.

Nagyon szerettem olvasni szerelmes verseidet. Manapság a szerelem kimúlt a költészetből, jószerevével csak női költők foglalkoznak vele, a harmónikus szerelem pedig mintha nem is lenne – ha egy utódunk írásainkból próbálná kibogozni, hogy ha sokan nem is, de ennyien egyáltalán hogyan lehetünk, ezekben az írásokban aligha találna választ oktondi kérdéseire. Amikor azt írom, hogy jó volt olvasni ezeket a verseket, azt is mondom, jó tudni, hogy ilyen is van, s ha mindez olyan stiláris érettséggel fogalmazódik meg, mint amilyen például az *Ima testedért* című vers, akkor nincs egyéb dolga a kritikusnak, mint teljes egészében visszavedleni szurkolóvá, s együtt örülni a költővel. Van egy régi, elnyűtt fogalom ezekre a versekre: szépek. Csak így egyszerűen.

Gyakran füstölgök amiatt (annyira, hogy a folyóirat korábbi számában is), hogy miért szölongatja a kiscigér az elefántot, miért ír valaki botfüllel verset *Bartók Bélához* (fül alatt itt most nem csupán zenei hallást értek), vagy ha baja van a mondattegyeztetéssel, miért *József Attilát* nevezi testvérének, ahogy ezt korábban egy kitűnő tollász megtette. Nagyon örülök, hogy nem esel ebbe a hibába, Tamás, s ahol híres a megszólított, annak is jó oka van. Tudom, hogy miért pont azt írod *Jancsónak* és miért amazt *Fassbindernek*. A többiek pedig? *Pinczési Judit*, akit magam is nagyobb veszteségnek tartok, mint amennyit róla tudni illik, meg a közös ismerősök. A fegyvere csövét előreszegő vadász, a mátrai táj költője, *Gyenes István*, élet és halál oly jó ismerője. Nekik van mondanivalód, hiszen őket ismered, velük élsz, így ezek a személyes vallomások megmaradnak személyes vallomásnak, s nem lesz belőlük nagyképű kinyilatkoztatás.

Szerény, mértéktartó költészet ez, ezért szerethető, s mert szerénysége ellenére kvalitásos, ezért biztos vagyok benne, hogy nem leszel egyiköttes költő, mint annyian. Bőrödre írod a verset, ahogy talán legjobb versedben magadról írod. Nyugodtan teheted, bőrödről talán többen leolvashatják, s amit írtál, nem kell szégyellned senki előtt.

Figyelmeztetni sem akarlak, hisz tudod jól, mert már túl vagy rajta: a világ ugyanaz, mint korábban volt. Mégis feljebb emelheted benne a fejed. Végtere is, amit felmutattál – az már Valami.

Kívánom Neked, hogy jófelé fusson a sínpár és minél több igazi szót találj utadon! (Palócföld könyvek)

SIPOSHEGYI PÉTER

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődésügyi osztályának lapja.

Főszerkesztő:
DR. HORVÁTH ISTVÁN

A szerkesztőbizottság elnöke:
KAPÁS JÓZSEF

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Dr. Kapros Márta

Dr. Németh János István

Dr. Tamáskovics Nándor

Vincze János

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Dr. Kovács Anna

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó:

Bálint Tamás igazgató

Készült: a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
S,4 (A/5) ív terjedelemben.

F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató

89.53136 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. Bacskó Piroska, a Palócföld szerkesztője (Salgótarján); *Erdős István* író (Salgótarján); *Etesi Deák László* rokkant nyugdíjas, költő (Etes); *dr. Fried István* irodalomtörténész (Szeged); *dr. Gyöngyösi István* KSH Nógrád Megyei Igazgatóság vezetője (Salgótarján); *Handó Péter* költő (Salgótarján); *Háy János* költő (Budapest), *Kelemen József* költő (Salgótarján); *dr. Kerékgyártó T. István* műv. kut. (Jászberény); *dr. Kerényi Ferenc* irod. tört., a Színházi Intézet igazgatója (Budapest); *dr. Lukács Gergely Sándor* *tsz-elnök* (Karancslapujtó); *Mezey Katalin* író, költő (Budapest); *Síposhegyi Péter* író (Budapest); *Sziveri János* költő (Jugoszlávia); *Varga Imre* költő (Budapest); *Veres Andrea* költő (Salgótarján); *Vincze Dezső* költő (Salgótarján); *dr. Zonda Tamás* orvos, költő (Budapest).

E számunk illusztrációs anyagát az idei salgótarjáni tavaszi tárlat alkotásai közül válogattuk. Borító I.: Földi Péter „Süss fel nap. . .”; borító IV.: Balás Eszter: Proust; 4. o.: Szentgyörgyi József: Figyelmeztetés; 44. o.: Sáros András Miklós: Balkáni bükk; 51. o.: Butak András: Mátraalmás XIII.; 75. o.: Tomka István: Huncut béka; 87. o.: Gorál József: Etruszk III.; 92. o.: Kerényi Gábor: Hármaskép; 94. o.: Makó Judit: Égi jel.

(Fotók: Buda László)

Ára: 25,- Ft

